

DISKURSI USPJEŠNOSTI I PRIPADANJA

SANJA ĐURIN

HRVATI SU BRENĐ U ČILEU

Biblioteka
Nova
etnografija

Sanja Đurin

"Hrvati su brend u Čileu": diskursi uspješnosti i pripadanja

Urednica:

Naila Ceribašić

Biblioteka:

Nova etnografija

(urednice: Naila Ceribašić, Renata Jambrešić Kirin, Maja Pasarić)

Nakladnik:

Institut za etnologiju i folkloristiku

Za nakladnikā:

Iva Niemčić

Recenzentice:

Senka Božić-Vrbančić

Ines Prica

Lektura:

Ljiljana Marks

Oblikovanje i grafička priprema:

Vesna Beader

Oblikovanje naslovnice:

Sunčica Hraščanec

Tisk:

Tiskara Zelina

Objavljivanje knjige potpomoglo je Ministarstvo znanosti i obrazovanja RH

ISBN 978-953-8089-50-3

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001054404

© 2020. Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, Hrvatska

Sanja Đurin

“Hrvati su brend u Čileu”:
diskursi uspjehnosti i pripadanja

Zagreb, siječanj 2020.

Sadržaj

Uvod	9
Slaveni, Dalmatinci, Austrijanci, Hrvati, Jugoslaveni u Čileu	10
Nevolje s temom	19
Metodološki okvir istraživanja	31
Magallanes: brojevi, statistike i sjećanja	39
Širenje južne granice Čilea i naseljavanje regije	
Magallanes	42
Brojevi i statistike	52
Sjećanja i muzeji	60
Retorika povijesnoga teksta: stvaranje kolektivnog sjećanja o Hrvatima u Magallanesu na primjeru povijesnih monografija	79
Metaforičnost povijesne reprezentacije	83
Prešućivanje i dodavanje	87
Preuveličavanje	90
Generalizacije	92
Stvaranje osjećaja trajnosti i kontinuiteta	95
Skretanje zaključka	99
Uspjeh: diskurzivno konstruiranje kriterija društvenog pozicioniranja	109
Čile u doba kolonizacije	111

Konstruiranje čileanskoga nacionalnog identiteta	121
Kulturni kapital i pozicije moći	121
Kreolizam i hispanizam: različite ideje o čileanskom nacionalnom identitetu	133
Razvoj kapitalizma i rādništvo kao neprijatelj nacije	139
Edukacija i crkva u čileanskom kapitalističkom kontekstu	150
Geografski rasizam i protestantska moralnost	159
Kako su Hrvati postali brend: bjelačka privilegiranost kao brendiranje	164
“Los croatas son una marca en Chile”: los discursos del éxito y pertenencia	177
Literatura	201
O autorici	215

Voljenom Rānku,
kojeg mnogi znaju kao Hārijā Purija

Uvod

U razgovoru koji sam 2011. godine vodila s nekadašnjim ambasadorom Hrvatske u Čileu jedna je njegova rečenica posebno priukla moju pažnju. Po njegovu opažanju, “u Čileu, kad se netko vjenča za potomka Hrvata, to se smatra društvenim promaknućem, postignućem (...) Hrvati su brend u Čileu” (Đurin 2013: s.p.). Slično mi je govorila i sugovornica porijeklom iz Punta Arenasa u našem razgovoru u Splitu 2014. godine:

Imamo baš jednu prijateljicu koja nam kaže, a vi ste ono klub -ić, jer su svi na -ić. Mislim ima i Buljan npr., kod njih se kaže Bulhan, ali većina su na -ić. I počela sad hodat sa neki Stipičić. I ona kaže, nema veze sa Hrvatskom, ali kaže ona i ja ču sad biti -ić, isto ču biti -ić. Od elite -ić. Ona se zeza, ali stvarno je.

U ovoj knjizi kritički propitujem tu *brendiranu* poziciju Hrvata u Čileu. O njima govorim kao o doseljenicima jer ih promatram u kontekstu zemlje u koju su doselili ili su u njoj čak i rođeni, zbog čega je zapravo i dvojbeno govoriti o njima kao hrvatskom iseljeništvu. Što znači govoriti o hrvatskim doseljenicima i njihovim potomcima u Čileu kao iznimno uspješnima? Što definira tu uspješnost? Kako je “uspješnost” konstruirana i koje su društvene norme kojima se artikulira? Što je uključeno, a što isključeno iz definicije uspješnosti? Kako se uspostavljaju granice te uspješnosti i kako se održavaju? Kako je “uspješnost” pounutrena (internalizirana), tj. u kolikoj mjeri ona subjektivira hrvatske doseljenike u Čileu, koliko im je bitno identificirati se kroz pojma “uspjeha”? Te u konačnici, kako “uspješnost” postavlja hrvatske doseljenike u Čileu u različitu poziciju međusobno,

spram ostalih doseljenika te u odnosu spram starosjedilačkog i mestičkog stanovništva?

Slaveni, Dalmatinci, Austrijanci, Hrvati, Jugoslaveni u Čileu

Hrvatska zajednica u Čileu formirala se u zadnjem desetljeću devetnaestoga stoljeća, kada se Hrvatska sastojala od brojnih regija. Nekima su upravljali austrijski, a nekima mađarski vladari. Zbog jačanja diskursa nacionalizma u to doba stvaraju se nove subjektne pozicije i identifikacije. Zato su se Hrvati po dolasku u Čile nazivali različito: kao Dalmatinci, Slaveni, Austrijanci, Jugoslaveni.¹ Ilustrativan je primjer toga stanja članak iz glasila *Male Novine* iz 1905. godine:

Prošlu je nedjelju prvi broj Malih Novina ugledao svjetlo. Mjeno je novinstvo pozdravilo list i posvetilo mu po nekoliko riječi. Tako je *La Polar* kazala, da je uregjivan u hrvatskom jeziku i glasilo kolonije; *El Magallanes*, da je uregjivan u slavenskom jeziku i organ slavenske kolonije; *El Comercio* da je glasilo hrvatske kolonije u slavenskom jeziku; dok je *El Centinela* prije dvije sedmice bio navijestio, da ima izaći jedan hrvatski list. Eto, svak nas krsti na svoju! Ljudi su htjeli da nas pozdrave pa su to izvršili, kako su najbolje znali, jer su im poznate naše sveće i razmirice [...]

¹ Takva praksa imenovanja pokazuje kompleksnost identiteta i njihovu fluidećnost u vremenu i prostoru, no to neće biti tema ovoga rada. Kada se danas govori o Hrvatima u Čileu, na koje se odnosi i citat iz naslova ove knjige, misli se zapravo na osobe rodene u Čileu, osobe čiji su i roditelji većinom rođeni u Čileu, no osobe koje se identificiraju i bivaju prepoznate kao Hrvati zbog svog podrijetla. Osim što nam pokazuje kompleksnost identiteta, takva identifikacija s mjestom podrijetla upućuje na to da kod velikog broja Čileanaca, potomaka hrvatskih doseljenika, podrijetlo i danas igra važnu ulogu u njihovoj identifikaciji. O tome pak više u zadnjem poglavljju knjige.

Ovakova je pomutnja plod toga, što se mi med strancima malo kad izrazujemo uprav, što smo, već se volimo obično krstiti ili imenom države, čiji smo podanici, ili općenitim imenom Slaveni.

Nu... ne ćemo dirati u osinjak (*Male novine*, br. 2 od 26. 03. 1905: 1).

Dalmacijom, regijom iz koje je zabilježen najveći val iseljavanja krajem devetnaestoga i početkom dvadesetoga stoljeća, upravljala je austrijska kruna. Dalmatinci nisu bili zadovoljni kako je austrijska vlast upravljala regijom. Budući da nije vidjela nikakav strateški interes u razvoju dalmatinske regije, izostajala su značajnija ulaganja pa se Dalmacija razvijala vrlo sporo. Otoci su bili prenapučeni, što je dovelo do nestasice hrane (Antić 1987: 9–11; Derado 1982: 41–48; Martinić Beroš 1997: 20). Jedan stari doseđenik prisjeća se da je bilo “malo teško, ima puno naroda i malo zemlje, bilo je dosta nevolje” (Đurin 2013: s.p.).

Na otoku Braču, odakle je velik broj stanovnika doselio u Punta Arenas, mnogi su se bavili vinogradarstvom. Stoga je velik udarac otočkoj privredi bila klauzula o uvozu vina koju je 1891. godine Austrija sklopila s Italijom, a koja je bila nepovoljna za dalmatinske vinogradare. Kada je uz to krajem 19. stoljeća filoksera ili trsov ušenac uništilo većinu vinograda, propala je i najjača gospodarska grana u Dalmaciji i mnogi su zbog siromaštva bili prisiljeni otići. Na odlazak na novi kontinent mnoge je potakla i nepovoljna politička situacija u regiji. Dok Austrija, s jedne strane, nije marila previše za život ljudi u Dalmaciji, s druge je strane zahtijevala odanost kruni (Antić 1987: 12; Martinić Beroš 1997: 20). Tako je 1889. godine prolongirala trajanje vojne službe s tri na četiri godine. Mnogi mladići koji su otišli u vojnu službu nisu se nikada vratili, što je bio dodatni razlog za mnoge da napuste zemlju i potraže bolji život drugdje. Često su majke bile te koje su slale sinove u novi svijet kako bi izbjegli vojnu službu i izlaganje pogibelji.

Na globalnoj razini gledano, iseljavanje je, između ostalog, bilo posljedica ubrzanoga gospodarskog razvoja u koloniziranim područjima i pojave kapitalizma. U nekadašnjim kolonijama nedostajalo je radne snage zbog čega je, na primjer Čile, na razne načine nastojao privući na život i rad stanovnike europskih zemalja (v. O'Higgins 1842). Osim toga, oko iseljavanja se stvarao biznis i na Starome Kontinentu. Putničke agencije koje su imale svoje parobrode koristile su se raznim načinima, pa i smicalicama i lažima, kako bi prodale što veći broj karata za svoje prekoceanske plovidbe.²

Prema postojećoj procjeni Ministarstva vanjskih poslova, u Čileu danas živi oko dvjesto tisuća ljudi hrvatskoga podrijetla, što čini oko 1,3% ukupnog broja stanovnika u Čileu. To je uglavnom treća ili četvrta generacija potomaka doseljenika.³

U postojećoj, pretežno povjesnoj i sociološkoj literaturi o hrvatskim doseljenicima u Čileu prevladavaju iskazi kojima se potomci hrvatskih doseljenika opisuju kao uspješni ljudi koji uživaju velik društveni ugled u Čileu. Fokusiramo li se na domaće autore novijih i najcitanijih povjesnih radova, važnu ulogu ima rad Ivana Čizmića, koji 1982. godine kaže:

Rad naših doseljenika u tim većinom pustim predjelima značio je pravu pionirsku epopeju. [...] Svojim zalaganjem naši iseljenici stekli su opće priznanje čileanskih vlasti i naroda Čilea. Toliko je njihovo značenje u tom kraju da je jedan čileanski

² U arhivskoj dokumentaciji pronašla sam brojne zapisnike izjava gradana koji su tvrdili da su ih agenti putničkih agencija prevarili obećavši im dobre uvjete života i rada u južnoameričkim zemljama. U brojnim primjerima iseljavanja u Brazil, koje se također odvijalo krajem 19. i početkom 20. stoljeća, agenti koji su prodali karte građanima koristeći se raznim smicalicama i lažnim obećanjima, iste te gradane su prodavali kao roblje (HR-HDA-79, UOZV, kut. 2962, sv. XI, 1891-1. "Iseljavanje žiteljstva u Braziliju"). Istu informaciju pronašla sam u rukopisu Ivana Lupisa-Vukića u NSK (Lupis-Vukić 1929: 6).

³ <http://www.mvep.hr/hr/hmiu/iseljenistvo/cile/>

pisac kazao: "Nemoguće je spomenuti Magallanes, a ne spomenuti Jugoslavene, kao što je nemoguće govoriti o Rimu, a ne spomenuti Vatikan (Čizmić 1982: 78).

Danilo Matulić (Zorinov), kojega Čizmić predstavlja kao čileanskoga pisca i autora prethodnoga citata, iako rođen u Čileu 1914. godine, u svojoj je knjizi *Nepoznata zemlja Ibero Amerika* iz 1940. godine predstavljen kao "intelektualac s obala našeg Jadrana. Kao takav za rana je proputovao Južnu Ameriku, da upozna zemlju, život i tendencije njezinih žitelja" (Matulić Zorinov 1940: i). Pišući o hrvatskim doseljenicima u Čile, Čižmić u nastavku zaključuje da su se "istakli na mnogim poljima u javnom i privrednom životu svoje nove domovine" (Čizmić 1982: 79).

Kad je riječ o hrvatskim doseljenicima u Čile, svakako je važno spomenuti radeve iz pera Ljubomira Antića, koji su temeljit izvor brojnih informacija. Antić se u opisu položaja hrvatskih doseljenika u Čileu često koristio arhivskom gradom, poput pisama kojima su sami doseljenici ili oni koji bi ih posjetili opisivali njihov položaj u Čileu. Jedan takav izvor je pismo Miće Mičića Ivi Degulliju 1918. godine, u kojemu Mičić kaže:

Za ekonomski položaj naših iseljenika [...] u Chile može se reći da je zavidan. [...] Oni koji su prvi došli svojom radinošću, ustrajnošću i poštenjem znali su da stvore sebi neodvisnu egzistenciju. Novo nadošle uzimali su k sebi, poučavali ih i potpomagali [...] Kako je moral i kulturni stepen ovih iseljenika velik, najbolji je dokaz, da u krivičnim listinama tamošnjih sudova jugoslavenski iseljenici samo su rijetka iznimka – u neporočnosti prednjače ostalima. [...] Potrebno je kazati da su se Jugoslaveni u Chile podigli do ovog uglednog položaja samo svojom energijom i svojim radom, bez ikakve pomoći sa strane austro-ugarskih konzulata, dapače usprkos svih neprilika i poteškoća, koje su im ti konzulati pravili; naši ljudi radi svojih narodnih i slobodoumnih osjećaja bili su u neprestanom sukobu s austro-ugarskim konzulatima, koji bi im pri povratku u

domovinu u susret poslali dobrodošlicu u formi denuncijacije radi: veleizdaje, uvrede veličanstva, bunjenja i slično – počinjeno u inozemstvu (Antić 1991: 197–198).

Na drugome mjestu Antić zaključuje:

Kada je riječ o hrvatskoj dijaspori uopće, u Čileu gdje nije ni najbrojnija ni najstarija – svi znamo – dogodilo se nešto posebno, nešto po čemu je Čile postalo gotovo mitska zemљa hrvatskog iseljeništva. Da bismo to potvrdili dovoljno se zapitati – kako to da se nesiguran, preplašen, slabo obrazovan hrvatski mladić došavši u Čile na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće, uspio vinuti u prvoj generaciji u srednji, viši pa i najviši sloj tamošnjeg društva, a u SAD, došavši približno u isto vrijeme s istom fizičkom i duhovnom popudbinom, da je životario i jedva preživio? Time smo potvrdili posebno mjesto čileanskih Hrvata u hrvatskoj dijaspori, no nismo odgovorili na pitanje uslijed čega se to dogodilo upravo u Čileu. Odgovor treba tražiti u otvorenosti, odnosno zatvorenosti, tih društava (Antić 2002: 181).

Kao što vidimo iz tih citata, i Antić sugerira da je za razumijevanje njihova položaja potrebno dati širi društveni kontekst zemљe u koju su doselili, što nedostaje u većini radova o hrvatskoj imigraciji.

Dokumentarni serijal pod nazivom "Hrvati u Čileu: mit i stvarnost", producenta i redatelja Ede Mudronje i scenarista Ljubomira Antića, koji je 2003. godine premijerno predstavljen u Muzeju Mimara u Zagrebu, u medijima je opisan kao dokumentarna televizijska serija u kojoj su prikazane "pojedinačne sudbine iseljenika te uspjesi koje je hrvatsko iseljeništvo postiglo u raznim područjima života čileanskoga društva, kao i veliki doprinos Hrvata duhovnoj kulturi Čilea".⁴ To je često bio i službeni stav Čilea, što je vidljivo u sljedećem citatu:

⁴ <https://www.index.hr/vijesti/clanak/predstavljena-dokumentarna-televizijska-serija-o-hrvatima-u-cileu/111651.aspx>

Po riječima čileanskoga veleposlanika, serija koju su napravili hrvatski producenti i intelektualci izuzetno je važan rad koji omogućuje rekonstrukciju prošlih zbivanja i na taj se način, istaknuo je veleposlanik, ocrтava i potvrđuje značajno mjesto koje su Hrvati imali u različitim područjima čileanskoga života od njihova dolaska u novu domovinu.⁵

O Hrvatima kao uspjeшnoj imigrantskoj zajednici u Čileu pisali su još u prvim desetljećima dvadesetoga stoljeća svećenik Drago Bosiljevac (1928), Jorge Matulić Zorinov (1923), Ivan Lupis-Vukić (v. Bezić-Filipović 2011), Marcel Kolin (1920), pisci poput Martina Kukućina i braće Nicolása i Dominga Mihovilovića Rajčevića (2003; 2005), da spomenemo samo najcitiranije, kao i više generacija čileanskih povjesničara hrvatskoga podrijetla – Lucas Boнаčić Dorić (1941, 1943), Mateo Martinić Beroš (1975; 1997; 2001; 2002;), Sergio Lausic Glasinovic (1987) i Ljuba Boric (2010).

Suvremene istraživačice i istraživači koji se u novije vrijeme bave ovom temom preuzimaju taj diskurs o uspjeшnosti (Lovrenčić 2013; Buljubašić 2011; Perić 2004).⁶ Iako osobno znam da “znanstveni diskurs, kao i svaki drugi diskurs, ima svoje regulativne mehanizme, svoje specifične procedure i svoje metode kojima prosuđuje, ocjenjuje ono što podučava” (Brah i Coombes 2000: 6) te da je znanost, daleko od toga da bude “neutralna”,

⁵ Isto.

⁶ Tako Eni Buljubašić navodi: “Na ulicama Punta Arenasa [...] reći da ste iz Hrvatske znači biti prepoznat i poštovan – svijest da su Hrvati u mnogome doprinijeli razvoju ove pokrajine i njenoj demografskoj slici vrlo je snažna [...] Hrvatski Čileanci druge i sljedećih generacija znaju odakle potječu i ponosno nose svoja hrvatska prezimena, jer im ona osiguravaju cijenjenost u pokrajini Magallanes pogotovo, ali i u cijelom Čileu” (2011: 359). Slično tomu, prema Marini Perić, “[n]akon oslobođilačkih ratova i borba za nezavisnost, na kontinent je stigao novi val doseljenika: Španjolaca, Talijana, Nijemaca, Grka, Arapa i Slavena. Te doseljeničke skupine dale su Čileu kozmopolitsko značenje. [...] Kapitalizam kao društveno uređenje omogućavao je svima ravnopravnu šansu i uključivanje u kapitalističku privredu. Stoga je većina hrvatskih iseljenika uspjela u trgovini, poduzetništvu, a pogotovo u salitrenoј industriji” (2004: 245).

duboko označena odnosima moći, i sama sam na početku svog istraživanja preuzela taj hegemonijski diskurs. Povjerenje u znanstveni tekst i u ispravnost tvrdnji preuzetih iz znanstvene literature priječilo me da odmah po dolasku u najjužniju čileansku regiju Magallanes, gdje sam provodila svoj terenski rad, uvidim da je riječ o mitu, konstruiranom hegemonijskom sjećanju. Prema misliocima poput Antonia Gramscija (1951), Michela Foucaulta (1980; 1994a; 1998; 2000), Ernesta Laclaua i Chantal Mouffe (1990; 1985) između ostalih, hegemonija je sposobnost određene skupine koja ima moć i dominaciju u društvu da uspostavi svoju interpretaciju stvarnosti kao jedini mogući način tumačenja te društvene stvarnosti. Međutim, svaka društvena stvarnost u svakom trenutku obiluje nizom različitih diskursa koji su u neprestanom prožimanju, intertekstualnom mreženju i antagonističkom odnosu.

Zbog utjecaja toga dominantnoga diskursa gotovo su mi promicale pred očima činjenice koje su oponirale moćnom i samodopadljivom govoru o uspjehu i visokom društvenom statusu potomaka Hrvata. Naime, iako su već moji prvi posjeti kućama pojedinih potomaka Hrvata svjedočili o hrvatskim potomcima nižeg socijalnog statusa i suprotstavljadi se općeprihvaćenoj istini, njihov niži socijalni status nisam prepoznala, verbalizirala, o njemu razgovarala. Jedan od razloga tome je i što socijalni status u Čileu, iako jedan od važnijih markera društvenog uspjeha i uspješnosti, nije i jedini kriterij kojim čileansko društvo neku imigrantsku skupinu pozicionira kao uspješnu, što je zapravo i tema ove knjige.⁷ No, nakon dužeg vremena provedenog s njima moji su sugovornici rado progovorili o slojevitosti i problemima zajednice kojom sam se odlučila baviti:

⁷ O ostalim kriterijima i kulturnom kapitalu nužnom i potrebnom da bi se neka skupina izdvojila kao uspješna u Čileu govorit će se u čitavoj knjizi.

Ja ču tebi sad nešto reći, najiskrenije – ima dvije vrste Hrvata u Punta Arenasu, ovi koji imaju užasno puno para i oni se čuvaju međusobno, oni se pozovu, i oni koji nemaju para, koji nikome ne kažu da su veliki Hrvati ni išta. [...] Samo se priča o ljudima koji su na nekom nivou. A ovi koji nisu na nivou, kažu: "Pa je bote, ja isto postojim tu! Ponekad i čak imam veću obitelj od ovih." I uvijek, na bilo koje događanje iz kluba, samo se poziva neku elitu [...] Ja vjerujem da je podjela u klubu čista podjela na ono tko je imao para u tom trenutku. Moja baka bi se uvijek žalila [...] "samo on koji ima, koji imaju stancie – imanje, samo o njima se brinulo i njih se pozove". [...] Isto npr. u Klub Croata u Santiagu [...] tamo ti samo elita, samo ko plati, ne znam koliko je članarina, tko ne plaća doviđenja! Nema veze što se to zove Hrvatski klub.

Ma nisu ti to Hrvati, ti u Hrvatskom klubu, to su ti magarci s novcima.

Ja uvijek govorim, meni ide na živce, kad ja slušam kako se uvijek ističu ovi Hrvati koji su napravili lov. Znači uspjeh, lova, to je garantiran uspjeh, spominju te u novinama, tu si ka primjer ostalima, vidiš kako su prihvaćeni, a imamo i mi mrtvih. Bilo nas je nekoliko Hrvata u zatvoru zbog naših ideja. Imamo mi ubijenih. Iz Punta Arenasa je jedan Laušić, Čedomil, njega su ubili. Mlad čovjek 24 godine, inženjer šumarstva. Njega su ubili, lancima su ga tukli. [...] Kad je bio državni udar. Njega nitko. Mislim hoću reći, ti ljudi se ne spominju. Jer za šta, on je bio marksista, on je bio ljevičar. I starci su mu umrli u tuzi jer to im je bio stariji sin, i on je jedan od tih primjera kako su ubijali odmah, prvi dan na puču. Našli su ga u mrtvačnici. Isprebjanog. Skoro neprepoznatljivi. Krš čovjeka, pravi ono Dalmatinac. Rođen tamo, i otac i mater iz Splita. Ali Lukšići su pojam. Pojam uspjeha.

Kao što vidimo iz tih kazivanja, ekonomski status je istaknut kao jedan od glavnih čimbenika određenja pripadnosti "eliti", pa i međusobnoj podjeli hrvatskih doseljenika. Analiza o tome kako

je taj ekonomski čimbenik prepleten s diskursom uspješnosti, kako taj diskurs korespondira s diskursom kolonijalizma i imperializma ili kapitalističkom logikom u Čileu te koje antagonizme stvara, slijedi u posljednjem poglavlju knjige. Diskurs uspješnosti u svakom slučaju zasjenjuje naracije koje upućuju na slojevitost pozicija i među hrvatskim doseljenicima i u čileanskom društvu u cjelini.

Izostanak kritičke kontekstualizacije i istodobno prikazivanje neke zajednice kao homogene nužno vodi stvaranju mitske slike umjesto opisu dinamične, raznolike i na brojne načine ambivalentne žive strukture. Mitovi govore o događajima tako da ih čiste od antagonizama, opravdavaju ih kao prirodne i nepromjenjive. Umjesto da objašnjavaju događaje o kojima govore, predstavljaju ih kao neupitne činjenice. Mit odbacuje kompleksnost ljudskog djelovanja, banalizira ga i pojednostavljuje, uklanja svaku dijalektiku, propitivanje onoga što se na prvi pogled čini očito i neupitno te stvara sliku o svijetu kao mjestu lišenom kontradikcija. I u tome se smislu mitovi predstavljaju kao depolitizirani govor (Barthes 1984: 142–143), govor koji normalizira određeno stanje i strukturalnu nejednakost u društvu. Takve pak mitske reprezentacije izazivaju revolt i ljutnju onih koji ostaju isključenima, kao što je vidljivo u navedenim primjerima. Jedan dio imigranta hrvatskoga podrijetla u Punta Arenasu zapravo se uopće ne identificira s tim hegemonijskim narativom zbog čega i mnogi od onih s kojima sam razgovarala za svoga boravka u Punta Arenasu ne posjećuju Hrvatski klub i ne prisustvuju svečanostima i drugim događajima koje Klub tijekom godine organizira, unatoč jakoj sentimentalnoj vezi s Hrvatskom.

Govor o potomcima Hrvata kao uspješnim ljudima u Čileu je stoga govor o samo jednome dijelu zajednice – onome koji je smatrani i koji se smatrao njenim reprezentativnim dijelom. Kad kažem da je naracija o Hrvatima kao uspješnoj imigrantskoj zajednici u Čileu mit, time ne impliciram da je ona netočna, već je stavljam u

kontekst odnosa moći u čileanskom društvu u određenom historijskom trenutku i opisujem artikulaciju te moći koja je fiksirala određeni narativ među hrvatskim doseljenicima.

Nevolje s temom

Temama o hrvatskim doseljenicima u Čile bavim se niz godina. U tom vremenu promijenila su se i pitanja na koja sam svojim istraživanjem željela naći odgovor kao i cilj i fokus istraživanja. Marilyn Strathern (prema Dourish 2014: 3) tvrdi da etnografija kao način prikupljanja građe za analizu generira uvijek mnogo više materijala od planiranoga. Ako se generira uvijek više materijala nego što smo planirali, to znači da je u analizi glavna značajka nepredvidljivost i da ne možemo do kraja unaprijed odrediti što i kako ćemo analizirati, kojim istraživačkim pitanjima ćemo se baviti. Ukratko, kad se bavimo etnografijom, ne možemo se striktno pridržavati istraživačkog protokola. Prema Strathern, "umjesto pripreme preciznih istraživačkih protokola koji unaprijed purificiraju prikupljene materijale, antropolozi moraju biti spremni na participaciju i tek participacijom mogu oblikovati protokole istraživanja" (cit. u Dourish 2014: 3). Tako je bilo i kod mene. Iako sam se pripremala za svoje istraživanje čitajući dostupnu literaturu o hrvatskim imigrantima u Čileu, jednom kada sam došla u Čile i nakon nekoliko prvih intervjuja, shvatila sam da će morati promijeniti fokus istraživanja.

Početkom 2012. godine otputovala sam prvi put u Čile (i Argentinu) radi provedbe preliminarnog istraživanja o hrvatskim imigrantima u Južnoj Americi. S obzirom na činjenicu da su Čile i Argentina južnoameričke zemlje s najvećim brojem imigranata iz Hrvatske (Antić 1987, 1991; Derado 1982; Čizmić 1982),⁸ hrvatski

⁸ Krajem 19. stoljeća velik broj stanovnika dalmatinskih otoka i priobalnog područja Dalmacije kojima u to vrijeme upravlja austrijska uprava kao dio

imigranti u tim zemljama su najviše istraživani do danas, pa je prema nekim mišljenjima "teško bilo što nova o tome kazati".⁹

Moja prva namjera bila je skupiti u Čileu životne priče (i ostale izvore) o dolasku prvih doseljenika iz Hrvatske u Čile i o prvim godinama njihova života тамо. Mislila sam kako ћu analizom skupljenih narativa, fotografija, pisama, novinskih članaka i u razgovoru s djecom i unucima prve generacije doznati nešto o migrantskim iskustvima te prve generacije. Velikim dijelom inspirirana pisanjem Senke Božić-Vrbančić (2008) o susretu doseljenika iz Hrvatske s Maorima i britanskim kolonizatorima na Novom Zelandu krajem 19. stoljeća, koje je Božić-Vrbančić opisala u knjizi *Tarara: Croats and Maori in New Zealand*,¹⁰ željela sam istražiti kakav je bio susret doseljenika iz Hrvatske s ljudima i kulturama u Južnoj Americi, odnosno u Čileu. Kako doseljenici iz Dalmacije na Novom Zelandu nisu naišli na dobrodošlicu britanskih doseljenika, pretpostavljala sam da ћu iz životnih priča dalmatinskih doseljenika prepoznati sličan obrazac i u Čileu. Djelomično sam svoju pretpostavku temeljila na autobiografskoj literaturi hrvatskih doseljenika.¹¹ Vođena svojom pretpostav-

Austro-Ugarske Monarhije, migrira u Sjevernu i Južnu Ameriku, Australiju i Novi Zeland. Prilikom dolaska u novu sredinu ti su se migranti identificirali na različite načine – najprije uglavnom kao Dalmatinци ili Austrijanci, a nakon uspostave Kraljevine Srbia, Hrvata i Slovenaca (1918–1929) pa sve do 1990. godine kao Jugoslaveni ili Hrvati, ovisno kakvo su državno uredenje podržavali u zemljama iz koje su migrirali. Danas se njihovi potomci u regiji Magallanes uglavnom izjašnjavaju kao Hrvati ili ČilenoHrvati, Čileanci hrvatskoga podrijetla.

⁹ Ive Livljanić, veleposlanik Republike Hrvatske u Čileu od 1999. do 2003. na portalu http://www.croatianhistory.net/etf/livljanic_cile.html

¹⁰ Knjiga je u međuvremenu prevedena i na hrvatski jezik, v. Božić-Vrbančić 2018.

¹¹ Nicolás Mihovilović Rajčević se u knjizi *Iz daleka zauvijek* (2003), u kojoj opisuje sjećanje na svoje djetinjstvo i na život dalmatinske migracije u Punta Arenasu prisjeća pogrdnih naziva kojima su ponekad nazivali Dalmatince drugi imigranti. To bi se uglavnom događalo za vrijeme raznih sportskih natjecanja, pa kada bi gubili u utakmici bili bi "jadni Austrijanci" (2003: 165) ili čak "austrij-ska govna" (2003: 180).

kom i polazeći od suvremene literature koja zastupa ideju da su društvena sjećanja konstruirana (Anderson 1990; Halbwachs 1992; Nora 1989; Werth 2010) i često isključuju iskustva one strane koja ima manju moć u stvaranju službene povijesti (Torfing 2005), očekivala sam da će od svojih sugovornika dobiti svjedočenja marginalne skupine koja su izostavljena iz hegemonijskog narativa. No to mi nije uspjelo iz više razloga. Prvo, teško je pronaći kazivanja onih koji su među prvima došli na novi kontinent i ima ih malo,¹² a do pisama i sličnih izvora poput dnevničkih zapisa, svjedočanstava, fotografija u kojima bih eventualno našla odgovor na svoja pitanja nisam uspjela doći. Stoga sam pokušala dobiti te informacije od potomaka prvih doseljenika. No ono što sam dobila u razgovorima s njima su sjećanja i fantazije mlađih generacija o dolasku njihovih djedova i baka, a sjećanja su uvijek konstruirana (Nora 1989; Hobsbawm i Ranger 1992; Brkljačić i Prlenda 2006; Miklošević 2010; Werth 2010), selektivna i u nekim trenucima dovedena do razine mita. Ona funkciraju i kao postmemorije u smislu kako taj pojam opisuje Marianne Hirsch (1997): "postmemorije" su narativi kojima starije generacije prenose na mlađe generacije svoja (traumatična) iskustva koja su prethodila njihovu rođenju, ali utječu na oblikovanje njihovih vlastitih narativa i na oblikovanje njihova identiteta. Kao što jedan moj sugovornik hrvatsko-portugalskoga podrijetla iz Čilea kaže:

Oduvijek sam želio doći u Hrvatsku. Od kad sam bio malo dijete moji roditelji, ne znam, uvijek su nas podsjećali da dolazimo iz hrvatske obitelji. Tako da je uvijek bilo, nadao sam se da će doći u Hrvatsku u nekom trenutku. Prošle godine imao sam priliku uzeti godišnji odmor i putovati pa sam došao u Hrvatsku na mjesec dana. Unajmio sam auto i prošao cijelu

¹² Ta kazivanja uglavnom se nalaze kao zapisi u raznim arhivima. U Punta Arenasu su u vrijeme mog posjeta u veljači 2012. g. živjele samo tri osobe koje su rođene u Dalmaciji, a koje su kao djeca migrirali u Čile i ostali živjeti u Čileu.

Hrvatsku, od Dubrovnika i otoka, preko Zadra, Zagreba, Istre, Pule sve do Slavonije.

Drugo, u tim se fantazijama, kao i u povjesnoj literaturi i u muzejima, ponavlja naracija o teškim počecima i o brzom uspjehu hrvatskih imigranata u Čileu, kao i konstrukcija da potomci Hrvata uživaju velik društveni ugled u Magallanesu, ali i u čitavome Čileu, što upućuje na hegemoniju te migrantske skupine u stvaranju društvenog sjećanja. Spomenuti citat mog sugovornika, koji je poslužio i za naslov knjige, zorno svjedoči o tome: "Hrvati su brend u Čileu" (Đurin 2013: s.p.). Druga simptomatična situacija koja je usmjerila moje istraživanje dogodila se na terensko-me radu u Punta Arenasu 2012. godine. Bio je to moj prvi susret s hrvatsko-čileanskim obitelji kad je suprug moje sugovornice, podrijetlom Čileanac, kroz šalu dobacio:

Ma šta ti Hrvati, kao da su sve napravili Hrvati, a što je s nama Čileancima? Mi smo isto izgradili Punta Arenas. Ja sam inženjer građevine, puno sam toga izgradio. Zašto se ti Hrvati ne vrate odakle su došli? Samo galame i svadaju se.

Njegov je glas od šaljivog postajao sve ozbiljniji, a lice iz osmjeha prešlo u grč, dovoljno vidljiv da stvori napetost atmosfere u čitavoj prostoriji i zadrži se do kraja našeg druženja toga dana. Iako sam pokazala interes za njegovu priču, nije me doživio ozbiljno i nije ju podijelio sa mnom, a prigodom kasnijih posjeta nije bio kod kuće. Te su me okolnosti potakle na istraživanje diskurzivnih uvjeta koji su omogućili nastanak fantazije u kojoj su Hrvati brend kao i način njezina strukturiranja te efekte koje ima na društvenu stvarnost.

Stoga sam odlučila u istraživanju današnje pozicije potomaka Hrvata u Čileu krenuti od povjesnih reprezentacija i narativa o doseljavanju imigranata iz Hrvatske u Čile, koje se najintenzivnije događalo nakon rata na Pacifiku (1879–1883). Taj je rat prema

mnogim autorima i ključno mjesto za stvaranje čileanskog nacionalnog identiteta (Gaune i Martín 2009; Sagredo Baeza 2014; Frazier 2007; Beckman 2009; Elsey 2011; Collier i Sater 2004: 25) pa i za pozicioniranje hrvatskih doseljenika u Čileu iako se zbivao prije njihova doseljenja.

Interdisciplinarno proučavanje rase i nacije tek se nedavno pojavilo u okviru latinoameričkih humanističkih studija. Koncept nacije kao zamišljene i konstruirane zajednice koji je osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća razvio Benedict Anderson otvorio je brojne mogućnosti za inovativna interdisciplinarna istraživanja razvoja nacionalne svijesti i artikulacije nacije uz pomoć koncepata rase, klase, roda itd. Kako primjećuju urednici knjige *Race and Nation in Modern Latin America*, u latinoameričkim studijima takvi projekti javljaju se od početka 2000-ih, nakon što su etnički i rasni pokreti koji su uslijedili nakon pada autoritarnih režima u južnoameričkim zemljama u devedesetim godinama dvadesetoga stoljeća pokrenuli nova istraživanja rasizma (Appelbaum et al. 2003b). Ti su pokreti potakli reviziju postojećih teorija o rasi i demokraciji te propitivanje tvrdnje o nepostojanju rasnog nacionalizma u južnoameričkim zemljama koja je dominirala društvenim krugovima u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća. Nova istraživanja pokazala su da rasna diskriminacija, koja je obilježila ta društva od doba kolonizacije, nije nestala iz tih zemalja unatoč čestom poricanju i nedostatku svijesti o njezinu postojanju, već je preuzela nove oblike, specifične i distiktivne u svakoj južnoameričkoj zemlji. Iako brojne suvremene studije istražuju odnos rase i nacije u pojedinim zemljama (poput Brazila, Venezuele, Meksika, Perua), detaljnije dubinsko istraživanje rase i nacije u Čileu, koji je bio odredištem brojnih imigranata iz Europe, još nije provedeno. Kao što ističe Brenda Elsey:

Čileanska rasna hijerarhija manje je istraživana od iste pojave u susjednim zemljama, gdje su rasne manjine smatrane važnom

sastavnicom društva. Čileanski primjer je praktično isključen iz revizionističke literature devedesetih godina dvadesetog stoljeća (Elsey 2011: 131).

To ne treba čuditi jer je u nekim povijesnim razdobljima Čile go-tovo potpuno poricao postojanje svojih rasnih manjina, odnosno autohtonog stanovništva.

Stvaranje nacija jedno je od centralnih istraživačkih interesa kulturnih studija danas. Kao što postuliraju Balibar i Waller-stein (1991: 37), "diskursi o rasi i naciji nikada nisu suviše razdvojeni". Budući da su južnoameričke zemlje vrlo stratificirana društva, od svog početka u devetnaestome stoljeću projekt stvaranja nacije je i u Čileu obilježen jakim "tenzijama između sličnosti i razlike te između jednakosti i hijerarhije" glede rasa, primjećuju urednici knjige *Race and Nation in Modern Latin America* (Appelbaum et al. 2003a: 1). Jedan od razloga tome je što je čileanski nacionalni projekt, iako je bio protuimperijalistički, bio ujedno i "mimetički, oponašajući bijele i moderne nacije" (Appelbaum et al. 2003a: 14). Čileanske elite težile su tome da budu dio zapadne, industrijske modernosti, a ova je, prema McClintock, bila obilježena "imperializmom i izmišljanjem rase" (McClintock 1995: 5). Preuzele su europski devetnaestostoljetni imperialni diskurs modernosti i razvoja kao i ideologiju civilizacijske misije. Isto tako, čileanske su elite usvojile ideologiju pobjeljivanja i rase kako ju definira znanstveni rasizam koji se razvio u Euro-pi krajem devetnaestoga i početkom dvadesetoga stoljeća. Iako su se u određenim razdobljima razvijali antidiskursi, koji su bilo paternalistički ili solidarno nastojali razviti drukčiji i inkluzivniji oblik nacionalnog imaginarija, malo su utjecali na društvo u cje-lini. Nasuprot njima, imperialni diskursi su se u novoj sredini modificirali i u nju inkorporirali tako što su oblikovali ono što antropolog Ghassan Hage u svojoj analizi australskoga društva naziva "fantazijom o bijeloj naciji" (Hage 1998), odnosno, u pri-mjeru Čilea, razvila se fantazija o čileanskoj naciji utemeljenoj

na kulturnom kapitalu bijele rase. Fantazija se u ovom kontekstu ne odnosi samo na imaginarne želje pojedinaca već uključuje idealnu sliku sebe, sliku koja daje smisao životu pojedinca. U tom kontekstu, pozivajući se na psihoanalizu, Hage tvrdi da ljudi nemaju fantazije, već okupiraju prostore fantazije čiji su tvorbeni dio (Hage 1998: 70), odnosno koje sami stvaraju. U primjeru Čilea ta je fantazija prožeta rasnim diskursom i kapitalističkom logikom koji oblikuju čileanski nacionalni identitet, isključujući iz nacionalnog imaginarija, a zatim i iz društvene stvarnosti, dio svoje vlastite populacije. No to isključenje nikad nije potpuno, već funkcioniра kao "konstitutivna izvanjskost", tj. drugost samog zamisljenog idealnog nacionalnog identiteta. Ta drugost je poprimala razna značenja, ovisno o kontekstu i povijesnom trenutku, ali do današnjih dana najstigmatiziranije grupe su starosjedilačko i mestičko stanovništvo nižeg ekonomskog statusa. Upravo zbog toga koncept rase u ovome radu nema jedno i čvrsto determinirano značenje jer su se "sustavi rasne klasifikacije izmenjivali kroz vrijeme, oslanjajući se jednakom na biološke i kulturne kriterije. Rasna razlika definirala se pojmovima poput civiliziranosti, časti, edukacije" (Appelbaum et al. 2003a: 12) koji su se manifestirali kroz različite kulturne prakse i kulturni kapital pojedinca, a ponekad je postojalo više, pa i kontradiktornih definicija rase istodobno. Kulturni kapital odnosi se na zbroj valoriziranih znanja, stilova, društvenih i fizičkih karakteristika, kao i praksi koje su vezane za određeno polje moći (Hage 1998: 53).

Istraživanje posredničke uloge roda u izgradnji kompleksnih odnosa između rase i nacije u koloniziranim južnoameričkim zemljama također velikim dijelom nedostaje kad je riječ o Čileu. Kako su društvenim i prirodnim znanostima dominirale esencijalističke teorije prema kojima su osobine rasna obilježja koja se prenose s roditelja na potomke, pitanja seksualnosti i roda, tj. rodne politike, bile su važan dio tog rasnog nacionalnog projekta (Appelbaum et al. 2003b; Spickard 2005; usp. i Baily 1999),

stavljujući posebno jak pritisak na žene i njihovu seksualnost. Kolonijalni režimi regulirali su seksualnost i reprodukciju na brojne načine koji su se kasnije prenijeli u novonastale post-kolonijalne države pa je i danas u Čileu patrijarhat vrlo moćan (Htun 2003; Mora 2006; Rosemblatt 2000). Bijele žene često su smatrane čuvaricama rasnih obilježja i razlika, dok je mestizaje, "miješanje" s osobama drugih rasa seksualnim odnosom i reprodukcijom smatrano opasnim za rasnu čistoću. Rasa i rod kao kulturni kapital "pomogli su odrediti moralnu superiornost i zadržati kulturne razlike" visoke klase ili bijele rase (Cooper i Stoler 1997: 14; usp. Foucault 1994a: 87; Theweleit 1983: 139; Stoler 1995). Kao što primjećuje Lynne Segal, znanost je zamjenila religiju kao autorativni glas u pitanjima seksualnosti, govoreći o prirodi ljudskog tijela i imperativima biologije (Segal 2000: 189). Primjereno seksualno ponašanje i održavanje kulta domaćinstva i doma, koji su zahvaćali žensku populaciju visoke klase, dio je diskursa o čileanskom napretku prema modernosti i stoga su bili integrirani u javne politike, znanost, edukaciju itd. (Rosemblatt 2000), dovodeći do različita odnosa prema ženama, ovisno o njihovoj boji kože i porijeklu.

Kao što sam spomenula, u postojećoj literaturi o hrvatskim doseljenicima u Čile prevladavaju iskazi kojima se potomci hrvatskih doseljenika opisuju kao uspješni ljudi (Antić 1987; 1991; 2002; Čizmić 1982; Derado 1982; Perić 2004; 2006; 2016; Bonačić Dorić 1941; 1943; Lausic Glasinovic 1987; Martinić Beroš 1997; Antić i Mudronja 2002) i ti su radovi – detaljno opisujući razloge iseljavanja iz Hrvatske, te društvene i političke prilike u Hrvatskoj i Čileu u doba velikih migracija krajem devetnaestog stoljeća – zaista vrijedan i velik doprinos izučavanju migracija. Mnogo je rada uloženo kako bi se što vjernije prikazali počeci života doseljenika na novom kontinentu, a pojedinačni autori pomno obrađuju neke specifične teme koje bacaju novo svjetlo na određene trenutke iz svakodnevna života doseljenika (Lovrenčić 2013; 2015;

Bezić-Filipović 2011; Perić 2006; Lasić 2010; Buljubašić 2011). Postoje i još uvijek se rade i brojni popisi u kojima su poimenice popisani svi koji su doselili u Čile, nastojeći nikoga ne zaboraviti. No, ono zbog čega sam odlučila napisati ovu knjigu je izostanak kritičke kontekstualizacije i istodobno homogeno prikazivanje hrvatskoga doseljeništva u Čile, jednako kao i u regiji Magallanes kojom se sama bavim, što smatram dvama značajnim propustima kada se govori o nekoj pozitivno konotiranoj zajednici u povjesno i politički teškom okruženju obilježenom kolonizatorskom prošlošću kao što je to Čile. Ovaj rad nastojat će pokazati kako se homogenim prikazivanjem neke zajednice zanemaruje njezina kompleksnost i daje tek površan prikaz. Naime, od početka nastajanja u Punta Arenasu na hrvatsku su zajednicu utjecale i obilježavale je različite političke struje i ekonomski položaj članova, odnosno dinamični odnosi moći pa su i odnosi među članovima i njihove društvene pozicije bili mnogo kompleksniji nego što se to u postojećoj literaturi prikazuje (npr. Martinić Beroš 1997: 41). Tako se u *Malim novinama* br. 2 od 26. 3. 1905. godine navodi:

Ima nas šačica ovdje u magallaneskom teritoriju, pa jesmo li složni? Kami! Tu smo ti nekakvi: Kranjci, Vlasi, Bokelji, Dubrovčani, Bračani, Hercegovci i ko bi nabrojio naše tuge i nevolje!¹³

U novinama *Jugoslaven u Čile* od 23. 12. 1933. u članku koji izvještava o kupnji zgrade Jugoslavenskoga doma piše:

Izgleda da je u zadnje vrijeme počeo i u našoj naseobini da prevladava ozbiljni patriotski duh nad mizernim ličnim razmoricama i nad sebičnim interesima.¹⁴

Tragovi tih kompleksnih odnosa vidljivi su na razne načine u Punta Arenasu danas: u paralelnom postojanju dvaju klubova,

¹³ HR-HDA-0967, kutija 51.

¹⁴ HR-HDA-0967, kutija 51.

Kluba Dalmata i Kluba Croata, u objavljivanju velikog broja novina u doba između dvaju svjetskih ratova, u imenima ulica, kulturnih i sportskih klubova, u nadgrobnim spomenicima, u revoltiranoći brojnih trenutnih stanovnika Punta Arenasa načinom na koji se vodi Hrvatski klub Punta Arenasa itd. Nadalje, salitrena kriza i opća ekomska kriza tridesetih godina dvadesetog stoljeća brojne su "uspješne" Hrvate u Čileu bacile na prosjački štap ili prisilile na repartijaciju. Zategnuti odnosi između Čilea i Jugoslavije potkraj tridesetih godina ili politička previranja u doba vladavine Salvadoria Allendea također su doveli, između ostalog, do preslagivanja odnosa među hrvatskim doseljenicima u Čileu. Dosadašnji opisi hrvatske zajednice u Čileu uglavnom zanemaruju brojne ambivalentnosti i nepotrebno teže idiličnom prikazivanju zajednice hrvatskih doseljenika u Čileu tvrdeći kako "suprotnosti koje su nastajale, na svu sreću nisu izazvale razbijanje sloge" (Martinić Beroš 1997: 41). "Sloga" koju spominje Martinić Beroš je fantazmatski konstrukt, nešto čemu neko društvo može težiti, no što je nedostizno. Slavoj Žižek smatra da društvene fantazije postoje kako bi prikrale nedostatak necjelovitosti društva i stvorile fantazmatsku sliku svijeta kakav će imati smisla za subjekta (Žižek 2002: 52). Kada se govori o nekoj doseljeničkoj skupini u Čileu, ne bi trebalo zanemarivati kolonizatorsku prošlost, a još više civilizacijsku misiju, razvoj kapitalizma i projekt stvaranja čileanske nacije koji su se odvijali upravo u doba dolaska europskih, pa i hrvatskih imigranata u Čile. Budući da je Čile favorizirao europske doseljenike, a svoje starosjedilačko i mestičko stanovništvo stavljao u inferioran položaj, stvoreni su uvjeti nejednakih šansi, upravo suprotno tvrdnji da je "kapitalizam kao društveno uređenje omogućavao svima ravnopravnu šansu i uključivanje u kapitalističku privredu" (Perić 2004: 245). Taj je tip gospodarstva, između ostalog, počivao na konceptima rase i klase i putem tih koncepata distribuirao pravo na punopravno građanstvo i pristup određenim pozicijama u društvu.

Namjera mog istraživanja nije opovrgnuti postojeći hegemonijski diskurs o uspješnoj hrvatskoj zajednici u Čileu ili na bilo koji način umanjiti vrijednost doprinosa hrvatskih doseljenika razvoju čileanskoga društva, već opisati kako je taj diskurs stvaran te što je ulazio, a što izlazilo iz značenja "uspješnosti" u određenom historijskom trenutku. Prije svega, bavim se analizom diskursa kao sustava znanja koji su omogućili reprezentaciju hrvatske zajednice kao uspješne, kao brenda, a da bih to mogla, trebalo je istražiti i one trenutke iz života hrvatskih imigranata u Čileu koji su "ispali" iz dominantne reprezentacije. Kao što postulira Henrietta Moore, zamišljen ideal i simbolički poredak, odnosno kultura, neprestano se povezuju i isprepliću. Analiza performativnosti idealna igra važnu ulogu u razumijevanju odnosa individue prema kulturnom poretku i lociranju toga odnosa unutar polja moći (Moore 2007: 14; Fortier 2000: 5). Otkrivanjem "izbačenoga" dobivamo sliku Drugoga, a nedostatak, praznina zbog koje je Drugi isključen, postaje preduvjet za stvaranje nečega novog u društvu (Božić-Vrbančić 2008: 108).

U prvome dijelu knjige nastojim opisati dominantni narativ o hrvatskoj zajednici u Čileu i pokazati kako se i kakva zamišljena hrvatska zajednica stvara narativima u povijesnim monografijama i u muzejima Magallanesa te koji su trenuci "ispadali" iz dominantnog narativa jer nisu odgovarali zamišljenom idealnom imigrantu ili Čileancu "u nastajanju". Naracije u muzejima i monografijama stvaraju idealnu sliku o Hrvatima kao uspješnoj imigrantskoj skupini u Magallanesu.

Da bi se mogli predstaviti kao uspješna imigrantska skupina, morali su imati potporu diskursa koji su im to omogućili. Zato u drugome dijelu opisujem neke od sustava znanja dominantnih u projektu imperijalizma i civilizacijske misije poput geografskog rasizma, protestantske moralnosti i kapitalizma te njihove gradbene elemente u trenutku izgradnje čileanskoga nacionalnog identiteta krajem devetnaestoga stoljeća. Ti su diskursi

oblikovali tipove poželjnih i nepoželjnih imigranata u Čileu u trenutku kad u Čile dolazi i najveći broj imigranata iz Hrvatske. Hegemonijski diskursi imperijalizma i logika kapitalizma (radijanost, marljivost, pionirski/avanturistički duh, pripadnost bijeloj rasi, europsko podrijetlo itd.) otvaraju subjektne pozicije koje hrvatske doseljenike pozicioniraju visoko u društvenoj hijerarhiji zbog posjedovanja poželjnog kulturnog kapitala, što je vidljivo po tome kako se u povjesnim narativima predstavljaju hrvatski imigranti u regiji. Ta idealna slika hrvatskih imigranata uključuje esencijalizaciju kulturnog kapitala, čime se on pretvara u njihovu prirodu, u nešto što oni organski posjeduju, te u kombinaciji s diskursom doma u koji se upisuje njihovo djelovanje u regiji Magallanes omogućuje stvaranje fantazije koja ih pozicionira u skupinu koja je zadužila regiju, u dominantnu skupinu, u tzv. "aristokraciju polja" (Hage 1998: 61) koja ima pravo na upravljanje regijom. Slučajno ispreplitanje tih diskursa stvara sustav kulturnih vrijednosti i kulturnog kapitala koji hrvatska imigrantska zajednica u velikoj mjeri može preuzeti i s kojim se identificira. Preuzimajući dominantne kulturne obrasce i diskurs uspješnosti kako ga tumači zapadnjački kapitalistički sustav, jedan dio doseljenika iz Hrvatske se pozicionira visoko u društvenoj hijerarhiji, što omogućuje i stvaranje hegemonijskog sjećanja kako je opisano u prvome dijelu knjige.

U zadnjem poglavlju upozoravam na ostale učinke dominantnog sustava vrijednosti koji stvara drugost utemeljenu na ekonomskim (odnosno klasno-rasnim) kriterijima uspješnosti. To ima više negativnih posljedica i objašnjava inferiorni osjećaj nekih Hrvata u Magallanesu i njihovo izbjegavanje Hrvatskog kluba. Osim osjećaja neprispadanja hrvatskoj zajednici u Magallanesu onih potomaka hrvatskih doseljenika koji se ne mogu identificirati s diskursom o uspješnosti, odnosno koji nisu zadovoljili ekonomski kriterije uspješnosti, dominantni diskurs stigmatizira starosjedilačko i mestičko stanovništvo nižeg ekonomskog

statusa u Magallanesu i stvara bjelačku privilegiranost. Iako nekim "bijelcima" privilegirana pozicija u društvu odgovara ili je nisu svjesni, drugima stvara nelagodu i postaje jednim od razloga njihova odlaska iz Čilea.

Metodološki okvir istraživanja

Ovaj se rad temelji na diskurzivnom pristupu i kvalitativnoj metodologiji. Diskurzivni pristup polazi od prepostavke da način na koji se stvaraju značenja ovisi o kontekstu i povijesnom trenutku (Howarth 2013; Howarth i Stavrakakis 2000). Kako bismo mogli analizirati diskurse koji su doveli do stvaranja hegemonijskog narativa, potrebno je otići nekoliko koraka unazad, u prošlost i sagledati društvene odnose i kontekste u prošlosti koji su doveli do njegova nastanka. Potrebno je upoznati prošlost jer se pomoću prošlosti, tek njezinim pretvaranjem u mitove i sjećanja, stvaraju fantazije koje djeluju u sadašnjosti. Kako će se stvarati fantazije ovisi o odnosima moći koji vladaju u društvu u nekom trenutku. Značenja i znanja koja reguliraju ponašanje, stvaraju identitete i subjektivitete i određuju kako će se nešto reprezentirati i kako će se o tome misliti, povezana su s moći (Hall 1997: 6). Proučavanjem mikrofizike¹⁵ odnosa moći u različitim lokalitetima, kontekstima i društvenim situacijama Michel Foucault dolazi do zaključka da postoji tjesan odnos između sustava znanja (odnosno diskursa) koji kodiraju tehnike i prakse za provođenje društvene kontrole i dominacije unutar određenog lokaliziranog konteksta (Foucault 1972; 1994a; 1994b). Unutar društva postoje brojna mjesta (poput zatvora, azila, bolnica, sveučilišta, škola, psihijatrijskih odjela) gdje se gradi raspršena i parcijalna organizacija moći neovisno o bilo kojoj sustavnoj strategiji klasne

¹⁵ Mikrofizike u smislu svakodnevnih formi znanja koje se neprekidno reproduciraju.

dominacije. Ono što se događa na nekom od tih mjesta ne može se razumjeti apeliranjem na neku opću teoriju (Harvey 2005), već je više rezultat kontingencije (Laclau i Mouffe 1985). Nadalje, u diskurzivnoj analizi naglasak je na kompleksnosti i kontradikcijama unutar diskursa. Iako su diskurzivne formacije strukturirane, to ne znači da su i koherentne, već se njihova snaga ponekad može temeljiti upravo na brojnosti različitih argumenata (Rose 2008: 164). Na primjer u Čileu su istodobno postojale različite, pa i kontradiktorne definicije rase, pa i diskurs uspješnosti počiva upravo na takvim kontradikcijama.

Kvalitativna metodologija uključuje veliku dozu samokritičnosti, autorefleksivnosti i pozicioniranja samog istraživača u odnosu na predmet istraživanja. Sherry Ortner (u Dourish 2014) opisuje etnografiju kao pokušaj razumijevanja nečijeg života (odnosno različitih životnih svjetova) kroz samoga sebe, koliko je to moguće. U tom smislu etnografija je za Ortner instrument znanja. Ono što je značajno u toj definiciji fokus je na različite životne svjetove, kao i na sebstvo. Ortner zapravo postavlja pitanje sebstva kao temeljno za razumijevanje konstrukcije znanja, sebstvo kao instrument znanja. Je li moguće participirati u događajima a da ne utječemo na njih? Prema Ortner, to je nemoguće. Naša participacija uvijek neizbjježno utječe na životne svjetove koje istražujemo. Istraživati kroz samoga sebe ujedno znači biti svjestan da je naše sebstvo uvijek društveno-kulturološki određeno i samom tom činjenicom već bitno utječe na istraživanje. Naša participacija uvijek i nužno mijenja tijek događanja u kojima se nalazimo i o kojima pišemo. I u ovome istraživanju to je bilo tako. Naime, osobno sam odlučila ne govoriti o nekim trenucima iz povijesti hrvatske zajednice u Magallanesu kako bih zaštitila osobe kojih se to na neki način indirektno tiče. Stoga, "koliko je to moguće", kako naglašava Ortner, treba obratiti pažnju ne samo na ono što vidimo i čujemo već i na ono što osjećamo, što isto tako postaje dio istraživanja, odnosno materijal za analizu.

S jedne strane takva je pozicija prilično nezahvalna jer osim što zahtijeva od istraživača ili istraživačice stalno samoproprietivanje, dovodi ju u absurdnu situaciju da na trenutke i sama posumnja u mogućnost relevantnog opisa teme kojom se bavi. Tako su i mene na terenu proganjale dvojbe o mojoj kompetentnosti da kao osoba koja dolazi iz nekog, kako mi se tada činilo, potpuno drukčije organiziranog svijeta uopće razumijem situacije i odnose o kojima želim pisati. Pitala sam se mogu li uopće primjetiti ono što je bitno u zajednici i za zajednicu koju istražujem ili primjećujem tek ono što je meni bitno ili što smatram bitnim proizlazeći iz epistemološkog i diskurzivnog sustava kojem pripadam, a kojem (možda) ne pripada i zajednica koju opisujem. Zbog toga sam nerijetko svoju vlastitu poziciju doživljavala kao istraživačko-kolonizatorsku i strahovala od objektiviziranja onih koji su "pripadali" mojoj istraživačkoj temi. Pitala sam se ne nastupam li s pozicije moći i imam li pravo doći na drugi kraj svijeta i misliti kako znam ili mogu opisati jedan svijet toliko drukčiji od onog iz kojega dolazim i kojemu sama pripadam. Pitala sam se ne ponavlja li svaki antropolog/inja na nepoznatom terenu, unatoč svjesnosti o svojoj poziciji, grešku pionira antropoloških istraživanja. Ta su me pitanja u puno većoj mjeri pratila za moga prvog boravka u Čileu, u siječnju i veljači 2012. godine. S druge strane, takvo je autorefleksivno pozicioniranje istraživača u antropološkom istraživanju nužno jer ga postavlja u odnos prema centrima moći i dominantnim, hegemonijskim centrima proizvodnje znanja te razjašnjava njegovu ili njezinu ulogu u konstrukciji društvene stvarnosti.

Kao što sam spomenula, moj prvi boravak u Čileu bio je u veljači i ožujku 2012. godine. Drugi put sam posjetila Čile u studenome i prosincu 2014. godine. U početku se terenski rad sa stojao od vođenja polustrukturiranih intervjuja i od sudjelovanja s opažanjem. Do svojih sugovornika sam dolazila snowball metodom, ali i jednostavno pristupajući ljudima u javnim prostorima

poput kafića. Intervjue sam vodila kako bih dobila informacije o temama koje su me zanimale, ali im u analizi pristupam kao efektima trenutno dominantnog, hegemonijskog diskursa. Metoda polustrukturiranih intervjeta pokazala se vrlo korisnom i zato što me dovela do brojnih heurističkih spoznaja – na primjer da u razgovorima koje vodim temu o dolasku prvih doseljenika iz Hrvatske nadglasavaju teme jakih rasnih i klasnih podjela koje vladaju u magallanskoj regiji. Osobno sam Čile doživjela kao segregiranu zemlju u kojoj sam u brojnim situacijama bila privilegirana kao bjelkinja. To su teme koje su se metodom polustrukturiranih intervjeta i opažanja sa sudjelovanjem spontano izdvojile, a zatim i nametnule kao fokus istraživanja jer su se često ponavljale u razgovorima. One nisu bile u početnom fokusu mogu istraživanja niti sam ih na bilo koji način inicirala tijekom intervjeta. Sveukupno sam u Magallanesu razgovarala s oko dva-desetak osoba, većinom, ali ne i samo hrvatskoga podrijetla. S većinom osoba razgovarala sam po nekoliko puta, i svaki sljedeći razgovor bio je opušteniji, iskreniji, otvoreniji, polako smo gradili međusobno povjerenje. Kako se gradilo naše međusobno povjerenje, jačale su i one "obične" ljudske i emotivne veze između mojih sugovornika i mene. Nakon nekog vremena većinu sam svojih sugovornika zbog njihove topline i srdačnosti počela doživljavati kao svoju obitelj i kako je vrijeme odmicalo, ti su odnosi, kao i emocije koje su nas vezale, postajali sve kompleksniji. Moji prvi sugovornici su uglavnom bili ljudi kasne životne dobi zbog čega su, kao i svi ljudi te dobi, u meni izazivali duboko poštovanje koje osjećam prema njima i danas. Kompleksni osjećaji koji su se među nama razvili na mnoge su me načine obvezivali prema sugovornicima i u Punta Arenasu, Porveniru i u Santiago, a romantična slika koju sam o njima izgradila onemogućavala mi je da zadržim distanciranost u svom istraživačkom radu.

Nadalje, kao što mnogi autori naglašavaju stalnu borbu diskursa za dominaciju u konstrukciji društvene stvarnosti, ta je

borba vidljiva i u radu sa sugovornicima na terenu. Nakon određenog broja razgovora shvatila sam da se neki od njih na razne načine bore kako bi me uvjerili u svoje stavove, dobili moju naklonost i tako osigurali da njihova kazivanja budu u nekom mom budućem radu izdvojena i time steknu legitimitet istine. Zbog toga je bilo bitno doprijeti do različitih, ponekad antagonističnih strana i svima dati glas. Ponekad je to podrazumijevalo različite načine taktiziranja (nekad uspješnog, nekad ne) kako se nitko ne bi našao uvrijeđen jer ste ipak "popričali i sa suprotnom stranom". Zbog svega toga još dugo nakon povratka s prvog terenskog rada u Čileu osjećala sam se emotivno potpuno isprážnjeno i iscrpljeno, a svoje spoznaje nisam mogla pretočiti u pisani oblik.

Drugi dio polustrukturiranih intervjua provodila sam u Hrvatskoj s osobama koje su rođene i odrasle na krajnjem jugu Čilea, a koje su u nekom trenutku svog života doselile u Hrvatsku. Taj dio istraživanja je rađen u okviru projekta "Hrvatska dijaspora: mogućnosti i oblici povratka u domovinu", koji je vodila Jasna Čapo, a financirao Državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske 2014. godine. Kako ponekad imamo tendenciju o situaciji u kojoj se nalazimo i o međuljudskim odnosima kojih smo dio govoriti tako da u svoj iskaz projiciramo želje o tome kako bismo voljeli da te situacije i odnosi izgledaju, uljepšavajući sliku ili izostavljući osjetljive detalje, ta "dislocirana" skupina sugovornica i sugovornika pružila mi je uvid upravo u te prešućene detalje o situacijama i odnosima u Magallanesu. Dok mi, primjerice, moji sugovornici u Punta Arenasu nisu željeli reći zašto ne odlaze u Hrvatski klub, ova dislocirana skupina rado je govorila o tome. Te sam razgovore, s oko petnaestak osoba, u više navrata vodila u Zagrebu, Splitu, Supetru na otoku Braču od svibnja do listopada 2014. godine.

Treću skupinu intervjua vodila sam u Čileu te u Zagrebu, Splitu, Valenciji i Barceloni i na Braču s raznim profesionalcima koji se na neki način također bave temom hrvatskih doseljenika

u Čileu ili Čileom, njegovom kulturom ili poviješću općenito (Branka Bezić, Edi Mudronja, Joaquín Bascopé, Alberto Harambour-Ross, José Alonso Marchante, Jerko Ljubetić, Željka Lovrenčić, Natalia Soto, Javier Ignacio Hernández). S njima sam izmjenjivala mišljenja, komentirala svoja opažanja i mnogi od njih su mi uvelike pomogli u produbljivanju vlastitog istraživanja ili argumentacije.

Važan dio terenskog istraživanja za ovu temu bilo je sudje-lovanje s opažanjem. Često mi je već i sam posjet kućama mojih sugovornika otkrivaо mnogo o njima i o njihovu društvenom statusu, o njihovu odnosu prema drugim etničkim skupinama kao i o kulturi življenja u Čileu. Za vrijeme obaju mojih boravaka u Čileu (ukupno četiri mjeseca), što je oba puta značilo boravak u Santigu i u Punta Arenasu, a jednom i na Ognjenoj zemlji, živje-la sam sa stanovnicima mjesta u kojem bih se nalazila. To nisu uvijek nužno bili potomci hrvatskih doseljenika. Iako dijeljenje životnog prostora s osobama koje ne poznajemo nije uvijek jednostavno zbog različitih životnih navika i životnih stilova, s druge strane, u mome se slučaju taj suživot pokazao neprocjenjivo važnim za istraživanje. Upravo zahvaljujući tomu shvatila sam izrazitu heterogenost hrvatske, ali i cjelokupne zajednice u Magallanesu, pripadnost potomaka hrvatskih doseljenika različitim ekonomskim slojevima i klasama, a ne samo onoj najuspješnijoj o kojoj se govori kada se govori o Hrvatima u Čileu, što nadalje uvjetuje i njihov način i stil života, njihove međusobne odnose kao i odnose u cjelini te njihove strahove i nesigurnosti. Za svojih boravaka u Čileu izmijenila sam ukupno pet adresa, živjela s osobama različita etničkog podrijetla i pripadnicima različitih klasa i "rasa".

Pomnim opažanjem javnih prostora Punta Arenasa, grada u regiji Magallanes u kojem sam najviše boravila, mogla sam mnogo toga naslutiti o pozicijama različitih društvenih skupina u regiji. Brojni kafići, restorani i druge uslužne radnje u Punta

Arenasu ukrašeni su predmetima, posterima i fotografijama europskih gradova ili nose njihova imena pa je bilo lako pogoditi tko su vlasnici radnje. Ponekad niti nije trebalo pogađati jer bi, na primjer, na početku jelovnika, prije nego što vidite što kafić ili restoran nudi za konzumaciju, bila ispisana čitava migrantska povijest obitelji vlasnika. To upućivanje na povezanost s Europom mi se učinilo simptomatskim. Javni prostori, ili pejzaži kako ih nazvaju Adam Jaworski i Crispin Thurlow, nisu samo fizičko okruženje već i "kontekst za ljudsko djelovanje i društveno-političku aktivnost" (2010: 6). Oni su i "simbolički sustav koji aktiviraju društveni akteri kako bi pozicionirali sebe i druge u javnom prostoru" (Jaworski i Thurlow 2010: 6). Kao što navodi de Certeau, javni prostori pripovijedaju, a pripovijedanje ima važnu ulogu u ustrojavanju granica, ono je utemeljitelj prostora neke zajednice (2002: 190). Mi djelomično kreiramo svoje identitete

kroz proces geografskog zamišljanja, locirajući sebstvo u prostoru, uzimajući si pravo vlasništva nad specifičnim prostorima ili bivajući isključeni iz njih, dijeleći neko mjesto kroz interakciju s drugima makar i suptilno, kao stranci u velikom gradu (Jaworski i Thurlow 2010: 7).

Drugim riječima, prostori i naš osjećaj prostora su društveno konstruirani, a to kako su konstruirani i semiotizirani ima veze s odnosima moći u određenome prostoru. Dominacija prostora koji evociraju sjećanje na povezanost s Europom i nesrazmjer tih sjećanja s etničkom raznolikošću na ulicama Punta Arenasa upućivalo je stoga na moć skupina europskog podrijetla u tim prostorima.

Važan dio terenskog rada činio je i rad u arhivima i hemerotekama. U Hrvatskoj sam proučila arhivsku građu Iseljeničkog muzeja Zagreb i njegovu novinsku dokumentaciju, građu Saveza organizacije iseljenika (SOI) te hemeroteku Hrvatskog državnog arhiva (o temi Čile i iseljenici). U Nacionalnoj i sveučilišnoj

knjižnici u Zagrebu prošla sam cjelokupnu rukopisnu građu Ivana F. Lupisa Vukića, koji je bio predsjednik Jugoslavenske narodne obrane i njezin izaslanik u Južnoj Americi od osnivanja 1929. godine (R 7213-7230). U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Splitu pregledala sam novine *Pučki list* od prvoga broja 1891. godine do 1913. godine, a u Sveučilišnoj knjižnici u Santiagu pregledala sam novine *El Magallanes* (od br. 1 iz 1894. godine do br. 8677 iz 1926. godine), *Male novine* (1905. godina) i Jugoslovensku tribinu (1920. godina). Koristan izvor informacija bile su i digitalne knjižnice te digitalni tematski arhivi kojima sam se obilno koristila (*Memoria Chilena*, *Arhivo Chile*, *Memoria de Magallanes*, *Biblioteca Patagónica*, *Patagonia Bookshelf*, *British Historical Archive of Magallanes*, *Archives of Women's Political Communication*, *The British Presence in Southern Patagonia* te online baza Darwinovih izdanja).¹⁶

¹⁶ <http://www.memoriachilena.gob.cl/602/w3-channel.html>, <http://www.archivochile.com/entrada.html>, <http://www.memoriasdemagallanes.cl/>, <https://patlibros.org/pilc/index.php>, <https://patlibros.org/index.php?thm=init&fun=init&lan=eng&pol=N&new=Y#tpmwrap>, <https://patbrit.org/eng/index.htm>, <http://www.britishhistoricalarchive.cl/>, <https://awpc.cattcenter.iastate.edu/>, <http://darwin-online.org.uk/content/frameset?itemID=F387&viewtype=text&pageseq=1>.

Magallanes: brojevi, statistike i sjećanja

Ni jedno društvo ne funkcioniра bez mitova. Da bi se neka društvena skupina mogla predstaviti na određeni način, da bi nastao mit ili fantazmatska struktura, ona traži svoje uporište u prošlosti i načinu kako se tumače prošli događaji, odnosno kako se konstruiraju politike sjećanja i identiteti u nekom društvu. Politike sjećanja i pamćenja u društvu odredene su odnosima moći između hegemonijskih narativa, protusjećanja i utišanih manjina čije se historijsko iskustvo rijetko artikulira u javnosti (Molden 2016: 125). Bez obzira na to koliko čvrsti bili kanoni velikih povijesnih narativa na temelju kojih se stvaraju jaki kolektivni identiteti, u njihovoј sjeni postoji širina historijskih iskustava koja nisu zabilježena dominantnim kanonom. U tome se smislu kolektivno sjećanje može opisati kao polje slojevite sedimentacije sjećanja čiji je kontingenčni izvor zaboravljen uslijed borbe različitih definicija prošlosti za dominaciju i nakon što se određena verzija prošlosti uspostavila i postala hegemonijskom (Marchart 2005 prema Molden 2016: 127). Hegemonija sjećanja se dakle stvara tako što određena sjećanja dobivaju prioritet nad drugima; ovisno o konstelacijama moći u određenom društvu (Molden 2016: 128), ona postaju hegemonijska.

Jedan primjer hegemonije sjećanja koji će ovdje iznijeti odnosi se na Muzej sjećanja u Punta Arenasu (*Museo de Recuerdo*). Muzej sjećanja osnovao je 1970. godine znanstveni Institut Patagonije na čelu kojega je tada bio povjesničar Mateo Martinić

Beroš. Prije analize postava muzeja i diskursa koji su oblikovali cijeli narativ, potrebno je reći nešto i o povijesti Punta Arenasa kako bi se lakše pratilo kontekst koji je omogućio konstruiranje dominantnog diskursa reprezentiranog u Muzeju sjećanja, ali i u drugim muzejima koje će poslije predstaviti (Regionalni muzej Braun – Menéndez /Museo Regional Braun – Menéndez i Salezijski muzej Maggiorino Borgatello /Museo Salesian Maggiorino Borgatello). Detaljna analiza narativa u tim muzejima nije tu zbog sebe same. Analizom naracije u muzejima mogu se detektirati dominantni diskursi koji su ih oblikovali. Ona mi je poslužila kao polazište za istraživanje kompleksnih društvenih odnosa u Magallanesu i istodobno kao njihov simptom. Ignoriranje određenih događaja u tim muzejima je toliko intenzivno da me je jednostavno "zvalo" da dublje istražim pojedine teme koje su tamo tek usput spomenute. Brojevi i statistike – njihovo nepodudaranje s dominantnim narativima – imali su isti učinak.

Karta Čilea i izdvojena karta s otokom Chiloé
[\(https://www.editorialcompass.cl/mapas-gratis/;](https://www.editorialcompass.cl/mapas-gratis/)
[https://gl.maps-chile.com/mapa-pol%C3%ADtico-de-chile\)](https://gl.maps-chile.com/mapa-pol%C3%ADtico-de-chile))

Širenje južne granice Čilea i naseljavanje regije Magallanes

Prema dostupnim povijesnim podacima južni dio današnjeg Čilea, koji se naziva i Patagonija,¹⁷ sve do u kasno devetnaesto stoljeće nije pripadao koloniji Čileu unatoč višestrukim pokušajima španjolske vojske da ga osvoji. Sredinom devetnaestoga stoljeća, kao rezultat svjetskog imperijalnog impulsa (Beckman 2009), počinju se nanovo propitivati i južne granice Čilea. Iako čileanska Patagonija tada postaje važan dio nacionalnog imaginarija, kao regija ostaje marginalna i marginalizirana sve do 1880-ih godina (Harambour-Ross 2012: iii) i dolaska britanskog kapitala u regiju. Zbog siromaštva i osamljenosti kolonije proces kolonizacije jedva je opstajao prije zlatne groznice i razvoja ovčarstva koje se u Patagoniju seli s Malvinskih otoka. Tada započinje ubrzani proces uspostave države i kapitala na krajnjem jugu (Harambour-Ross 2012: 22), odnosno "interni kolonijalizam" (Harambour-Ross 2012: 44).

Do trenutka kada su sredinom 19. stoljeća počela istraživanja i eksploracija teritorija najjužnije čileanske regije ta su područja naseljavala isključivo starosjedilačka plemena Tehuelche, Kaweskars, Selknam, Yamana i Haush. Ta su plemena tu živjela nekoliko tisuća godina, a zajedno su brojila oko 12 000 pripadnika. Čileansko upravljanje magallanskom regijom počelo je prilično kasno u odnosu na ostatak Čilea, tek 1843. godine, kada se u uvali Santa Ana iskrcavaju prvi stanovnici, njih jedanaestero, i grade temelje prve kolonije s kažnjeničkom utvrdom nazvanom Fuerte Bulnes.

¹⁷ Patagonija je velika regija koja zauzima najjužniji dio Južne Amerike, a prostire se između današnjeg Čilea i Argentine. Ime je dobila po Patagonima, divovskim mitskim bićima koja je tamo, mislio je, susreo Ferdinand Magellan prigodom svoje prve ekspedicije 1520. godine. Danas se pretpostavlja da se Magellan tada susreo s Tehuelche Indijancima koje je zbog njihove visine potistovjetio s Patagonima.

Sljedeće godine, 1844., dolazi prvi upravitelj kolonije, Justo de la Rivera, koji dovodi sa sobom šezdesetak osoba, među njima i nekoliko osuđenika. Budući da je u uvali Santa Ana klima bila iznimno nepovoljna, 1849. godine čitava se kolonija seli 60 kilometara sjevernije, u pješčanu uvalu koja se zvala Punta Arenas, pa i kolonija dobiva isto ime. Osim nešto povoljnije klime, u toj uvali bila je dostupnija pitka voda zahvaljujući rijeci koja se tamo ulijevala u ocean, a područje je obilovalo obradivom zemljom i šumama čije je drveće kasnije služilo za gradnju kuća prvog stanovništva (Vera 1897: 33).

Prema zapisima i izvještajima tadašnjeg upravitelja kolonije u to vrijeme odnosi sa starosjedilačkim plemenima bili su prijateljski, starosjedioci su sa stanovnicima kolonije razmjenjivali živežne namirnice i predmete za svakodnevnu upotrebu. Nepovjerenje možemo iščitati tek u ondašnjoj zabrani koju je izdala čileanska vlada o prodaji oružja, baruta i municije starosjedioćima (Vera 1897: 121-122). Tadašnja čileanska vlada željela je od Punta Arenasa napraviti važnu luku i povezati je s arhipelagom otoka Chiloé¹⁸ kako bi što veći broj ljudi mogao doći u regiju koja se činila perspektivnim industrijskim i poslovnim centrom (Vera 1897: 35). Od 1853. godine, kada kolonijom upravlja Jorge Schythe, započinje razvoj i izgradnja kolonije: izgrađena je škola, stanovništvo se bavi poljoprivredom i izlovom ribe. Godine 1868. u koloniju dolazi novi upravitelj, Oscar Viel, čija je glavna misija bila povećati broj stanovnika pa odmah dovodi sa sobom pojačanje u stanovništvu – s njime na brodu došle su 64 osobe iz Valparaisa i 170 s otoka Chiloé (Vera 1897: 168). Godine 1871. Viel se obraća vlasti u Santigu sa željom da u regiju dovede njemačke obitelji iz Valparaisa i okolice, gdje su “njemački doseljenici već

¹⁸ Chiloé je otok u Pacifiku s kojeg je nakon uspostave čileanske uprave u regiji Magallanes velik broj Čileanaca migrirao u tu regiju. Dosedjenici s otoka Chiloé nazivaju se Čiloti.

dokazali da imaju dobre radne navike" (Vera 1897: 179). S obzirom na to da su se djelatnosti unutar kolonije širile i da je kolonija bilježila prve pozitivne rezultate u razvoju industrije, izvozu i prodaji, rasla je potreba za radnicima. Godine 1875. kolonija ima 300 kuća, 1145 stanovnika, a proizvodnja i izvoz robe su u porastu (Vera 1897: 202; usp. i Dirección General de Estadística 1920: 2). Izvozi se ugljen, drvo, nojivo perje, koža gvanaka (*guanaco*) i morskih lavova. Izgrađena je škola, grade se ceste prema drugim naseljima, grad ima javnu rasvjetu, bolnicu. No Dublé Almeida, službenik koji nasljeđuje upravljanje kolonijom 1875. godine, nije zadovoljan stanjem u koloniji. Žali se čileanskoj vlasti da

element koji čini populaciju ovog grada nije dobar. Sastoje se od službenih zaposlenika, od onih iz vojnog garnizona i od nekoliko doseljenika trgovaca, dok ostatak populacije čine oni koji su nakon odsluženja kazne ostali živjeti u gradu i od oko dvjesto Čilota koji su dovedeni kao doseljenici prije šest ili sedam godina. Općenito, populaciju čine oni koji nisu ništa učinili za napredak grada, pa čak ni za svoju osobnu udobnost, odnosno lijencine i prljavci. Drugi zabrinjavajući element su doseljenici, tristo Francuza, većinom komunista koji su bili protjerani iz svoje zemlje 1872. godine (Vera 1897: 204–205).

Zbog toga Almeida 1875. godine traži od vlade dopuštenje za dovođenje "dobrog elementa za populaciju kolonije, ljudi od morala i rada" (Vera 1897: 207), a takvima smatra Švicarce. Vlada, koja je tada generalno podržavala rasističku imigrantsku politiku (Harambour-Ross 2012: 101–111), odobrava njegov zahtjev i Almeida šalje u Švicarsku don Alberta Comisa, koji dovodi sa sobom 50 švicarskih obitelji koje su "obilježile napredak kolonije" (Vera 1897: 208).

Godine 1876. Almeida posjećuje britanske posjede na Maldívima kako bi ponudio britanskim industrijalcima i uzgajivačima ovaca zemljišta oko Punta Arenasa. Nakon toga posjeta, kada

dovodi sa sobom s Maldiva nekoliko ovaca i kada se pokazalo da je patagonijska pampa odlično mjesto za njihov uzgoj, počinje razvoj ovčarstva. Osamdesetih godina devetnaestoga stoljeća proširila se Europom i vijest da je u Ognjenoj zemlji pronađena zlatna ruda. Budući da u to vrijeme čileanska vlada razvija proimigrantsku politiku i potiče doseljavanje iz Europe, nakon domaćih Čileanaca, uglavnom s otoka Chiloé, u regiju se dosejava i znatan broj Europljana, a početkom dvadesetoga stoljeća i Dalmatinaca, koji će 1906. godine činiti 30,7% strane, odnosno 11% ukupne populacije u regiji Magallanes. Dok su u početku europski imigranti od takve politike profitirali, domaće, čileansko stanovništvo bilo je na gubitku. Nekvalificirani radnici koji su s otoka Chiloé dolazili u Patagoniju ostali su bez zemlje. Naime, prvi imigranti Čiloti, iako bi nakon dolaska u Magallanes dobili zemljište, kasnije su ga progresivno gubili, kao što su i bili isključeni iz novih fiskalnih regulativa koje su favorizirale i privilegirale europske doseljenike (Harambour-Ross 2012: 105). Tada su “naši ljudi, radeći pod kontrakt i zarađujući po 50 peča na dan, ogradili na hiljade kilometara žičanih ograda u Ognjenoj zemlji i po Magallanesu” (Lupis-Vukić 1930: 198). No ne za dugo. Kako se stočarstvo razvijalo u dominantnu gospodarsku granu u regiji, dolazila su u regiju velika, uglavnom engleska poduzeća. Tada su i manji europski poduzetnici, pa i brojni doseljenici hrvatskoga podrijetla, gubili svoja zemljišta jer su velika poduzeća sklapala zakupne ugovore državne zemlje i dobivala dugogodišnje koncesije (v. Alonso Marchante 2014; Harambour-Ross 2012: 27).

Krajem devetnaestoga stoljeća započinje i kolonizacija Ognjene zemlje, na kojoj su do toga trena obitavala plemena starosjedilaca Selknam. Rumunjski inženjer Julio Popper zapošljava i dovodi velik broj radnika u potrazi za zlatom širom Ognjene zemlje, a engleski i ostali poduzetnici posvećuju se ovčarstvu. Do 1880. godine velik broj ovaca je preseljen s Maldiva na rančeve na Ognjenoj zemlji (Vera 1897: 225) i nešto kasnije ovčarstvo

će postati glavna privredna grana kojom će Čile u regiju privući migrante iz Europe, ali i iz Čilea.

Alberto Harambour-Ross (2012), kao i neki drugi autori (Beckman 2009; Elsey 2011), postulira da je pomicanje čileanske granice prema jugu dio čileanskog imperijalnog impulsa koji je u kasnom 19. stoljeću povezivao ekonomski razvoj i kapitalističku logiku s idejom nacije (usp. Harambour-Ross 2012: 6). Dominantni diskursi toga vremena, koje utjelovljuju utjecajne javne ličnosti poput Diega Barrosa Arane, povezuju tada nacionalni identitet s liberalnom ekonomskom politikom i republikanizmom (Barr-Melej 2001: 55). Kako navodi Harambour-Ross, ovčarstvo je u toj regiji značilo početak ubrzanog razvoja države i kapitala na tom području (Harambour-Ross 2012: iii). Godine 1885. statistike govore o 40 000 ovaca na teritoriju, dok se taj broj za samo četiri godine podigao na 300 000. "Ritam kolonizacije regije diktirali su rasizam i korupcija koji su povezivali čileansku oligarhiju metropole i europske imigrante" (Harambour-Ross 2012: iii). Oni koji se nisu mogli prilagoditi republikanskom režimu, a to su uglavnom ruralne klase starosjedilaca koje se nisu snašle u industrijskom okruženju, među kojima je bilo mnogo nepismenih i onih koji nisu imali nikakvu osobnu imovinu, postali su u tom trenu utjelovljenje onoga suprotnog civilizaciji – barbari (usp. Harambour-Ross 2012: 11). Sukobi sa starosjediocima postaju sve češći i na kraju je kolonizacija Ognjene zemlje dovela do bitnog reduciranja broja Selknam populacije (Bascopé 2009; Martinic Beres 2002: 62; Harambour-Ross 2012: 12; Alonso Marchante 2014).

Potaknuti ideologijom europske civilizacijske misije godine 1887. u regiju dolaze salezijanski misionari kako bi pomogli u edukaciji te kulturnom i znanstvenom razvoju regije (Martinic Beres 2002: 59), što je uključivalo i kristianizaciju i evangelizaciju starosjedilačkih plemena te istodobno bitno utišavanje njihove kulture.

Nadalje, ekspanzija ovčarstva rezultirala je u prvom desetljeću dvadesetoga stoljeća usponom radničke klase koja je uzdrmala moć industrijskih monopolista i njihova savezništva s lokalnim službenicima (Harambourg-Ross 2012: iii; Grez Toso 1999). Borba različitih interesa revitalizirala je rasističke diskurse koji zahtjeve radnika za boljim uvjetima rada pripisuju lijenosti rasno inferiornog dijela populacije, a efekti tih diskursa prisutni su i danas (Harambourg-Ross 2012: 67), pa i u Muzeju sjećanja, na čijem je čelu u trenutku osnivanja bio Martinić Beroš.

Sjećanje u tom muzeju "počinje" s devetnaestim stoljećem. Starosjedilačke skupine koje su živjele u regiji prije toga vremena, a žive i danas, nigdje nisu spomenute, već se posjetitelju reprezentiraju različiti dijelovi društvenog života kasnog devetnaestog stoljeća i upućuje se na povezanost magallanske regije s europskim nasljeđem. Muzej je napravljen na otvorenom i neki od eksponata su tipične kuće regije koje se razlikuju od kuća građenih u drugim čileanskim regijama. Prema jednom od natpisa u muzeju tipična kuća regije "svojim stilom odgovara uzorcima koje su donijeli europski drvodjelci i majstori (vjerojatno Englezzi)". Jedna čitava kuća replika je pekare "Dalmacija" Nicolasa Vukasovica, tu je i automehaničarska radionica švicarskoga vlasnika, rekonstrukcija trgovine živežnim namirnicama (kakvu je imao i hrvatski doseljenik Mihovilović, čak su i neki komadi namještaja iz njegove trgovine), rekonstrukcija tipične estancije – kuće kakve su se gradile na rančevima – a jedna kuća posvećena je Portugalcu Joseu Nagueiri, koji je utemeljio regionalnu ratnu mornaricu. Imena donatora eksponata, nazivi eksponata i imena koja se pojavljuju u kratkim tekstovima uz eksponate koji nas vode kroz muzej ostavljaju dojam kao da smo ušli u Europu u malome i kao da je život u regiji započeo krajem 19. stoljeća dolaskom doseljenika iz Europe. To diskurzivno povezivanje Čilea sa Starim Kontinentom staro je gotovo koliko i njegova migrantska povijest, što je vidljivo i u sljedećem citatu:

Zaseban geografski položaj uplivisao je tako, da je Chile danas i zasebna zemlja. To je zemlja, koja je najmanje južnoamerička u Južnoj Americi, zemlja, koja je najlakše bila osvojena od stranog utjecaja. Njezine veze s Europom i USA jesu mnogobrojne, dok su veze s njenim susjedima gotovo nikakve (Matulić Zorinov 1923: 11).

Povjesničar Mateo Martinić Beroš upravo to izdvaja kao glavnu karakteristiku regije Magallanes i kao razlog njezine razvijenosti kada kaže:

Evropska imigracija jedan je od pozitivnih faktora koji su pomogli društvenom i ekonomskom razvoju regije, jer su joj dali jednu od njenih distinkтивnih osobina, raznoliku i bogatu multietničnost koja je rezultirala različitim fizičkim, duhovnim i kulturnim doprinosima od visoke vrijednosti za zajednicu (Martinic Beros 2002: 76).

Cjelokupna "narativna montaža" (Rigney 1990: 69) izložbe u muzeju stvara semiotičku važnost onoga što je izloženo. Time što autor naracije izabire određene elemente i predstavlja ih publici, implicira da su oni važni. Muzej sjećanja govori nam dakle što je vrijedno sjećanja. On također govori kada sjećanje počinje, koje ili čije je sjećanje relevantno i koje skupine stvaraju narativ o prošlosti regije. Istodobno, oprisutnjavanje, materijalna prisutnost određenih elemenata iz prošlosti u sadašnjem trenutku rezultirat će precjenjivanjem njihove vrijednosti (Rigney 1990: 73). Ako se neki element pojavljuje često, ovdje elementi vezani uz isto razdoblje koji na semiotičkoj razini predstavljaju njegovu iteraciju, ponavljanjem postižu precijenjenost tog elementa, bilo da je riječ o događaju, akteru ili povijesnom trenutku. U ovome muzeju precijenjeno je 19. stoljeće i prisutnost europskih imigranata, dok su ostali isključeni. Značenje koje pridajemo povijesnim događajima (tako da ih spominjemo kao relevantne ili ih ne spominjemo jer su irelevantni) kulturno je specifično a ne

univerzalno (White 1980: 14). Riječ je o potrebi ili impulsu da se rangiraju događaji ovisno o njihovu značenju za kulturu ili grupu koja piše svoju vlastitu povijest – oni čine mogućom naracijsku reprezentaciju stvarnih događaja (White 1980: 14).

Muzej sjećanja homogenizirao je kompleksnu prošlost regije i njezine stanovnike (usp. Bascopé 2009: 1) tako što je izostavio brojne događaje iz prošlosti i one članove zajednice koji se ne uklapaju u fantazmatsku predodžbu o zajednici i njezinoj povijesti. Osim što u muzeju nisu prisutna sjećanja ni artefakti koji bi evocirali sjećanja regionalnih starosjedilačkih plemena, nema ni sjećanja koja bi uključivala Čileance mestike iz regije. Konkretno, u primjeru Punta Arenasa to znači da se europski, ili barem hrvatski doseljenici s kojima sam razgovarala, smatraju prvim i dugo vremena jedinim stanovnicima najjužnije čileanske regije, dok su starosjedilačka plemena i čileansko stanovništvo gotovo izbrisani iz kolektivnog sjećanja i moji sugovornici ne osjećaju nikakvu povezanost s tim skupinama, kao što ilustriraju sljedeći primjeri:

Ta priča je silna, tako mali grad, i sve se zna. Sad nije više jer ima puno Čileanaca, u Čile. U Čile puno Čileanaca, prije nije, prije (je bilo) najviše Hrvata.

Bio je to jedan čisti grad, sve se je sjajilo. Sad se je puno promijenilo, puno je došlo svita iz drugih mjesta pa nije kako je bilo prije.

- A odakle su došli?
- Iz Čilea.

Punta Arenas se je mnogo promijenio jer ima puno, puno ljudi koji su došli sa sjevera Čilea, a oni imaju drukčije navike od doseljenika.

Da, Punta Arenas se razlikuje od ostatka Čilea. Uvijek je bilo razlike jer su u početku, kada su došli svi imigranti: engleski,

njemački, švicarski, talijanski, ruski [...] A onda, kada je došlo do velikog hrvatskog useljavanja, formirao se vrlo kozmopolitski grad. Tu su se govorili mnogi jezici [...] Kulturu su ovdje formirali razni narodi koji su dolazili iz cijelog svijeta, tako da Punta Arenas nije imao puno veze s ovim područjem.

Sastav stanovništva je bio uglavnom, kažu da smo kozmopolite. To su bili europski narodi. Jer nas je bilo oko 40%, imate u knjizi Matea Martinića piše kolko nas je bilo, Engleza, Britanca, Irca, Francuza, Švicarca, Talijana. Većina su bili stranci iz Europe i tako je to djelovalo na običaje. I zbog toga, tu ti je ta razlika u odnosu na druge dijelove Čilea. I izgradnja kuća. Drugi rade ono blato sa slamom, to ti nema nikakve čvrstine, potres ti to baci u jedan trenutak. Tako su gradili kuće. Kroovi su bili od slame, mi imamo lim, tu ti je razlika. I dobro, s vremenom se izgubilo dosta toga. Velika je razlika Punta Arenas kada sam ja došao i Punta Arenas danas.

Kao što vidimo iz tih primjera, u imaginariju iz kojeg progovarađu, moji sugovornici i njihovi preci su bili prvi koji su naselili i izgradili regiju Magallanes, koju smatraju bližom i sličnijom Evropi nego Čileu. Moji sugovornici identificiraju se s "europskim narodima" nasuprot kojima stoji "ostatak Čilea". Taj imaginarij isproducirao je djelomično i hegemonijski diskurs o brojčanoj dominaciji europskih, a kasnije hrvatskih doseljenika u najjužnijoj čileanskoj regiji (usp. Harambour-Ross 2012: 114). On ne postoji samo u svakodnevnu govoru već je od samog dolaska europske populacije u regiju dio službene retorike i medijskih napisu, iako statistike zapravo govore drukčije. Vidimo to u sljedećem primjeru. U regionalnim novinama *El Magallanes* iz 1920. godine ispod fotografije koja prikazuje proslavu proljeća u Punta Arenasu napisan je komentar nepoznatog autora:

Bilo je očito da Jugoslaveni vladaju proslavom. Veoma je lako da kod izbora senatora provincije ovaj bude Jugoslaven. O za-stupniku Porvenira ne treba govoriti: on će biti Jugoslaven.¹⁹

Čak i autori izvještaja u Popisu stanovništva magallanske regije koji je proveden 1906. godine komentiraju statistički podatak koji govori da je u Magallanesu više domaće nego doseljeničke populacije:

Smatralo se je da u Magallanesu prevladava strana populacija, no Popis nam tvrdi suprotno. Dvije trećine populacije su Čili-eni, odnosno 64,04%, i samo jedna trećina, ili 35,93% stranci. Jedini dio teritorija gdje prevladava strana populacija je Ognje-na zemlja (Navarro Avaria 1908: LIL).

No Čileni su, unatoč svojoj brojnosti u Punta Arenasu i iako su bili većinsko stanovništvo, bili stigmatizirani građani. *Male novi-ne br. 6 od 23. 4. 1905.*, tako na str. 3 pišu:

Kako čitamo u *El Imparcial*, istupio je iz gradske glazbe gosp. Abel Astudillo, dosadanji učitelji iste. Spomenuti se gosp. tuži, da je to bio prisiljen učiniti, pošto nije Talijan, već Čilen, a da za Čilene nije mjesta u Punta Arenas.

Ova je notica objavljena u novinama bez ikakva dodatnog komentara, a pokazuje jake podjele između Europljana i Čilena na početku stoljeća u regiji Magallanes. Te su podjele, između ostalog, rezultat europske civilizacijske misije i imperijalnog diskursa prema kojemu su europski narodi kulturno superiorni ostalim narodima, pa tako i Čilensima.

¹⁹ Bosiljevac 1928: 260. Prema bilješkama Ivana Lupisa-Vukića (1930), u vri-jeme kad je objavljen ovaj citat, vlasnik i urednik novina *El Magallanes* bio je hrvatskoga podrijetla.

Brojevi i statistike

Prema službenim popisima stanovništva godine 1895. u Punta Arenasu je bilo tek 19,3% doseljenika iz europskih zemalja, a najviše ih je bilo 1906. godine: 30,7%. Statistički podaci do 1885. godine izvještavaju o samo pet Hrvata koji su privremeno ili stalno živjeli u regiji, što je činilo 0,25% ukupne populacije. Tek deset godina kasnije, 1895., Popis bilježi nešto veći broj Hrvata (u to vrijeme još nazivanih Austrijancima ili Slavenima, a kasnije Jugoslavenima) u Magallanesu: 359 osoba, što je činilo 19,3% migrantske populacije i samo 6,7% ukupne populacije. Jedanaest godina kasnije, 1906. godine, Hrvati su činili 30,7% imigrantske i 11% ukupne populacije (v. tablica 1). Iz tih podataka i podataka do 1979. godine možemo vidjeti da je udio hrvatske imigracije u postotku cijelokupne imigracije rastao, dok je njihov udio u ukupnoj populaciji padaо, što znači da su Hrvati nastavili migrirati u Magallanes ili ostajali u regiji kada su ostale europske migrantske skupine odlazile u druge gradove i regije.²⁰ Najveći udio u ukupnom stanovništvu Hrvati su imali 1906. godine, kada su činili 11% ukupnog stanovništva. Prema nekim podacima u Popisu iz 1920. godine, te je godine postotak stranog stanovništva u Magallanesu iznosio 21,5% izračunato na osnovu 22 714 Čilena i 6 246 stranaca koji su popisani u regiji (Direccion General de Estadistica 1920: 288).

²⁰ Važno je uzeti u obzir i činjenicu da je velik broj Hrvata naseljavao susjednu regiju, Ognjenu zemlju, koju od grada Punta Arenasa dijeli samo Magellanov zaljev. No velik dio doseljenika na Ognjenoj zemlji bilo je fluktuirajuće stanovništvo, koje se tamo zadržavalo privremeno radi traženja i ispiranja zlata.

Tablica 1: Hrvatsko stanovništvo u Magallanesu (Statistički podaci i tablica preuzeti iz Martinić Beroš 1997: 26)

HRVATSKO STANOVNIŠTVO U MAGALLANESU			
godina	broj	postotak stranog stanovništva	postotak ukupnog stanovništva
1878.	3	1,12	0,25
1885.	5	0,6	0,25
1895.	359	19,3	6,7
1906.	1 469	30,7	11,0
1907.	1 748	27,2	10,5
1914.	2 000*	27,2	10,5
1920.	1 693	27,1	5,6
1930.	1 652**	33,2	4,4
1940.	1 529	34,4	3,1
1952.	1 037	38,4	1,9
1960.	819	32,2	1,1
1979.	487	24,0	0,55

*minimalne procjene **kasniji podaci pokazuju nazočnost 1 743 iseljenika

U susjednom Porveniru na Ognjenoj zemlji 1896. godine su popisana 92 stanovnika, od čega 42 Čilena, 26 Hrvata iz Austro-Ugarske, 8 Talijana, 6 civiliziranih Ona, 5 Engleza, 3 Španjolca i 3 Francuza, a 1900. godine od 151 stanovnika Porvenira bilo je 98 Čilena i 29 Hrvata iz Austro-Ugarske (Bonačić Dorić 1941: 174–175), što znači da ni u Porveniru Hrvati nisu činili većinu, mada se i to u literaturi često implicira.

Za percepciju brojnosti hrvatskih imigranata u regiji veliku ulogu je odigrao regionalni tisak. Naime, hrvatsku je imigrantsku zajednicu u Magallanesu obilježavala jaka novinska djelatnost koja je neminovno imala velik utjecaj na oblikovanje zamišljene zajednice, a vjerojatno i na osjećaj brojčane dominacije europskih, pa i hrvatskih doseljenika u regiji. Martinić Beroš (1997:

45–48) navodi da je u regiji Magallanes između 1905. i 1963. godine izlazilo oko petnaestak različitih novina koje su pisali i tiskali hrvatski imigranti. Još je važnije napomenuti da je vlasnik tiskare najvećih regionalnih novina, *El Magallanes* (osnovane 1894. godine) od 1906. godine bio Pedro Hrdalo iz Čepikuća u Hrvatskoj, a poslije braća Marangunić (Lupis-Vukić 1930: 223–234). *El Magallanes*

spremno prenosi članke i vijesti o Jugoslaviji i jugoslavenskoj koloniji u Magallanesu. Donosi, kad treba, objave i članke u hrvatskom jeziku [...] U toj se štampariji od početka do prestanka štampala *Domovina*, brošure, pozivi, sva propaganda. U njoj su se okupljali ljudi, osnivali narodni pokreti (Lupis-Vukić 1930: 230).

U *El Magallanesu* od 1917. godine izlazi podlistak *Tribuna Yu-goeslava* [Jugoslavenska tribina]. Male novine, glasnik hrvatske imigrantske zajednice, izlaze tijekom 1905. i 1906. godine na hrvatskome jeziku, a od 1908. kao njihova zamjena u uredništvu Petra Gašića izlazi list *Domovina*, također na hrvatskome jeziku. Između dvaju svjetskih ratova izlazi velik broj novina međusobno oprečnih pogleda na tadašnja zbivanja u Hrvatskoj, odnosno Jugoslaviji. Dvadesetih godina dvadesetog stoljeća postoji u Punta Arenasu i Hrvatska tiskara, kasnije nazvana Jugoslavenska tiskara (najprije u vlasništvu Damjanovića i Dukića, a kasnije braće Marangunić). Za novinarstvo hrvatskoga doseljeništva važan je i Vicente Batistić, koji je početkom 1930-ih godina uređivao u Puerto Natalesu, u regiji Magallanes, novine *El Natales*, a zatim je i u Porveniru na Ognjenoj zemlji osnovao novine *El Porvenir*, koje je uređivao i tiskao gotovo dvadesetak godina, do smrti 1957. godine (Martinić Beroš 1997). S obzirom na medijsku zastupljenost koju su si osigurali hrvatski doseljenici u Magallanesu već od početka 20. stoljeća, ne čude izjave da je cijela regija većinom naseljena Hrvatima. Pogotovo ako uzmemu u obzir činjenicu da su već prije Prvoga svjetskog rata brojni pripadnici drugih

europskih naroda otišli iz regije u rat ili u druge čileanske regije. Hrvatska zajednica tada ostaje dominantna zajednica europskog podrijetla u Magallanesu.

No ako se oslanjamo na statistike, tada je vidljivo da je hegemonijsko sjećanje o većinskom europskom ili hrvatskom stanovništvu u Punta Arenasu ili čitavoj regiji zapravo posljedica odnosa moći različitih skupina koje su naseljavale regiju u različitim vremenskim razdobljima. Dominacija europskih, odnosno prema statistikama većinom hrvatskih imigranata u javnom prostoru, medijima i na pozicijama moći u regiji Magallanes stvarala je hegemonijsko sjećanje preko medija, popularne literature, naracija u muzejima i povijesnih knjiga tijekom čitavog dvadesetog stoljeća. S vremenom je to sjećanje postalo performativno (Werth 2010: 11) tako što je pridonijelo jačaju imaginarne veze između članova zajednice (Anderson 1990) te stvorilo osjećaj brojnosti i koherentnosti hrvatske zajednice kao zajednice europskog podrijetla (usp. Zerubavel 1997), dok je zanemarilo određene skupine tamošnjih Čileanaca.

Važno je također spomenuti da se s popularnim narativom o uspješnim hrvatskim doseljenicima ne identificiraju svi pripadnici hrvatske zajednice, no on je svakako dominantan. Upravo zato mnogi žitelji Punta Arenasa mogu reći da u njihovoј regiji nikada nije bilo većinskog "čileanskog" stanovništva – ono je jednostavno istisnuto na marginu društva i samo preko te marge pripada zamišljenoj zajednici regije Magallanes mojih sugovornika. Upućuju na to i navedeni citati u kojima je vidljivo pozicioniranje i distanciranost "nas" od "Čileanaca". Kao što vidimo u tim citatima, potomci hrvatskih imigranata pozicioniraju se u opoziciji spram čileanskog stanovništva. Za njih su Čileanci u Magallanesu onaj Drugi, konstituirajuće izvanjsko. U svakom društvu, odnosno na marginama svakog društva, uvijek postoji neki višak koji "strši", koji je drukčiji i koji se odupire i onemoćuje jedinstvenost i cjelovitost društvene zajednice. No taj je

višak istodobno i nužan za oblikovanje društva jer predstavlja ono konstituirajuće izvanjsko koje je potrebno da bi se zajednica mogla oblikovati kao nešto suprotno tome izvanjskome. Zapadnjačka kultura gradi značenja na binarnim opozicijama koje su u vijek hijerarhijske, ali i međusobno ovisne jedna o drugoj kad je u pitanju davanje značenja. To dobro opisuje primjer koji navodi Belsey (2002: 83): prirodu definiramo referirajući se na termin koji je isključen iz prirode same – priroda je odsutnost kulture, a tek unutar kulture (jezika) možemo opisati prirodu. Drugim riječima, jedan termin ne može biti isključen iz drugoga i njegovovo značenje ovisi o razlici. Kao što je ustvrdio Jacques Derrida (1967), svaki predmet ima svoje "konstitutivno izvanjsko" koje je nužno za stvaranje njegova značenja i istodobno uvjet njegove nemogućnosti, nemogućnosti njegova potpuna ostvarenja.

Iz iskaza mojih brojnih sugovornika vidljivo je i da oni žele zadržati svoju distinkтивnost i osjećaj povezanosti sa Starim Kontinentom, a sve u skladu sa zamišljenim idealom čileanske nacije. Već sama potreba upućivanja na veze s Europom daje naslutiti njihov ambivalentan odnos spram tradicije i kulture Južne Amerike, što je više mojih sugovornika izreklo na različite načine:

- Koje jelo vam je najdraže?
- Čileansko jelo? E pa *patel del choclo*, *umitas* [...] *Curranto*, to nisam nikad probala. To prave Indijanci, pravi Čileanci. To nije lijepo zvučalo, kad u Punta Arenas ima najviše Hrvata i Francuza i svega.

Magallanes se razlikuje, imigranti su kozmopolite [...] poduzetnici, brzo su se obogatili [...] mentalitet je drugačiji [...] postoji želja za autonomijom regije.

U toj distanciranosti od ostalog stanovništva i isticanjem kozmopolitizma očišćenog od bilo kakvih traumatičnih događanja prepoznatljiv je strukturalni rasizam, rasizam utemeljen na normalizaciji sustava vrijednosti koji je zasnovan još na samom

početku kolonizacije Čilea. U regiji Magallanes Čileanac je Drugi, osoba koja se ne uklapa u zamišljeni ideal nacije. Kao što su mi rekli mladi stanovnik Punta Arenasa, čiji su djedovi došli iz različitih europskih zemalja, i starija sugovornica:

Bio sam u Hrvatskoj, dobio sam stipendiju za Croaticum i došao sam učiti hrvatski jezik i kulturu u Zagreb. Bilo je na Croaticumu još nekoliko Čileanaca, ali bili su toliko grozni da je mene bilo sram reći da sam iz Čilea. Nisu pisali zadaće, nisu dolazili na vrijeme na nastavu, bili su neuredni, i onda kad bi mene neko upitao da li sam i ja iz Čilea, ja bi rekao da nisam iz Čilea nego iz Patagonije. To bolje zvuči.

- Da li je bilo u Punta Arenasu Čileanaca?
- Si, si, pero ne, što su govorili španjolski su bili ovi iz Španije i to su bili milijonaši, dobro radili, zato imaju stancu i sve. Bili su i Englezi [...] A oni što su radili, oni bi došli malo više sa sjevera, to se zove Chiloé, mi ih zovemo Chilote.

Sram koji spominje moj sugovornik pokazuje jaku identifikaciju sa zamišljenim idealom, identifikaciju koja uključuje kulturni kapital utemeljen na bogatstvu i određenom sustavu vrijednosti a da pri tom ne problematizira privilegiranu poziciju koju ta identifikacija podrazumijeva. Strukturalni rasizam je vidljiv i u tom iskazu. Djeluje kao leća koja oblikuje način na koji moj sugovornik promatra svijet oko sebe, svijet u kojem su određene skupine pozicionirane kao važne (Španjolci, Englezi...), dok su Čileanci nižih klase pozicionirani kao suprotnost svemu onom što bi bilo poželjno zbog stereotipa koji ih prate još iz kolonijalnog vremena, a koji ih obilježavaju kao lijene, neuredne i necivilizirane. Iako ču u knjizi pokazati kako nastaju takve strukturalne pozicije kroz vrijeme, one nisu samo stvar prošlosti, u smislu da predstavljaju "nešto što se dogodilo davno, prije mnogo vremena". One su primjer prisutnosti povijesti u sadašnjosti i pokazuju kako nasljestvo prošlosti oblikuje sadašnjost. Stoga se tvrdnje

mog sugovornika o "grozoti" Čileanaca na Croaticumu nikako ne mogu promatrati kao karakteristike tih nekoliko Čileanaca, već upućuju na uspostavljene simboličke granice između "prihvatljivog" i "neprihvatljivog", između "nas" i "njih". Kao što tvrdi Stuart Hall, stereotipiziranje reducira pripadnike određene grupe na nekoliko karakteristika koje se zatim prikazuju kao esencijalne za čitavu grupu, kao nešto što odražava njihovu prirodu (Hall 1997: 257–259). S obzirom na to da su Čileanci nižih klasa još uvijek stereotipizirani u dominantnom institucionalnom okviru današnjeg Čilea te isključeni iz muzejskih ili kurikulnih reprezentacija o nacionalnoj prošlosti, onda i sram koji osjeća moj sugovornik promatram u tome kontekstu.

U tome je smislu važno uzeti u obzir i činjenicu da starosjedilačko stanovništvo dugo nije popisivano službenim popisima stanovništva. No to nije specifična čileanska pojava – isključivanje takvog stanovništva iz popisa je bilo prisutno u većini koloniziranih zemalja. Može se reći da su s jedne strane pripadnici starosjedilačkih skupina bili "nevidljivi", tj. isključeni, a, s druge strane, iako isključeni iz nacionalnog imaginarija, bili su konstantno u polju vidljivosti idealnog zamišljenog tipa Čileanca kao njegov negativ, tj. bili su "vidljivi" na drugi način, kao lijeni i prljavi, ili kao "pijanci" i "lo波ovi" – stoga je i njihov način života stalno bio u fokusu (usp. Božić–Vrbančić 2008). Kao što tvrdi Homi Bhabha (1984), takvo stanje često dovodi do supostojanja kontradiktornih vjerovanja: s jedne strane nastaje oficijelno stajalište koje omogućava mit o podrijetlu, a s druge strane upućuje na određenu fascinaciju time što je predstavljeno kao "izbačeno". Vidimo to u sljedećim iskazima:

- Jeste li učili u školi, iz povijesti, o Indijancima?
- Ne. Ne učimo to. Ali to je važno [...] to je važna stvar, ali ne znam zašto ne učimo to u školi. Ne, jer ja znam i mi znamo ali sada, knjige i čitamo o tome, ali znamo isto [...] i moj djed, on je

došao – ovo je isto na početku dvadesetog stoljeća. On je živio sa Indijancima. Razumiješ? On je došao tu. On ima neka zemlja na jug i on je živio sa Indijancima.

– Jeste li vi u školi učili povijest te regije ili o Indijancima?

– Jako malo, jako, jako malo. Jer Indijanci baš u Punta Arenasu, ta regija Magallanes, su bili jako bogati, u svim aspektima. I ima sad joj, vidiš, ja ču ako nadem, ostavit ćeš mi, imaš Facebook? [SD: Imam, imam] Pa ču ti ostaviti, jer ima jedan video koji su fantastično napravili jer sad su i u Punta Arenas sve oko Indijanaca da se vrati, da se vrati i cijeli ima jedan kao crtić,igrani film, animirani ono kao, di su objasnili u što su vjerovali Yaganes. Ali to nažalost u školi nisam ništa, ja sam gluposti učila, ono. Dobro ja sam bila u kršćansku školu [...] Razumiš, ali puno stvari ono, jezik Indijanaca, to sve ništa nismo učili. I meni užasno žao, jer ja sam počela primjećivati da me puno ljudi pitaju ovdje, a ja pojma nemam. Ja ono baš. I mene čak i sram, to je moje mjesto.

Webb, Canales i Becerra (2017) postuliraju da današnji obrazovni sustav u Čileu sa svojim kontinuiranim ignoriranjem nasilne čileanske prošlosti u odnosu spram starosjedilačkog stanovništva ne čini mnogo kako bi povezao kreolsko ili starosjedilačko i europsko stanovništvo i stvorio nove imaginarije. Prema njima bi ruralne škole u autohtonim područjima trebale među učenicima stvarati specifičan osjećaj mjesta i pripadnosti koji bi sadržavao svijest o indijansko-bjelačkoj povijesti odnosa moći i sukoba, kao i identitete povezane s tim prostorima. No postkolonijalno školovanje prema Michaelu Markeru uklanja “svijest o pripadnosti utemeljenoj u mjestu” (Marker u Webb et al. 2017: 7) tako što isključuje lokalno znanje i autohtonu kulturu iz škola koje se nalaze na tim područjima. S tim u vezi, država škole ideoološki predstavlja kao apolitične, demokratske i neutralne institucije koje jednako tretiraju sve učenike bez obzira na specifične geografske ili povijesti. Isto vrijedi i za Magallanes i južni Čile, gdje

nedostaje kritičko razumijevanje među nastavnim i administrativnim osobljem u školama, ali i svim drugim institucijama kao što su, primjerice, muzeji vezani za područja koja su naseljavali starosjedilački preci, pa u skladu s time izostaje i edukacija ili narativ koji bi upućivao na višeslojnost čileanske povijesti (usp. Webb et al. 2017: 7–8; Marker 2009).

Sjećanja i muzeji

Sjećanje u Magallanesu kazuje znatno drukčiju priču od statistika i brojeva, no to nije ništa neobično ni specifično za Magallanes. Sjećanje je uvijek konstruirano. Ono igra posebno važnu ulogu u imigrantskih zajednica jer je za njih primarno područje konstrukcije identiteta (Fortier 2000: 157; usp. i Zerubavel 1997; Werth 2010). Identitet je proces, on se stalno stvara i mijenja, a unutar toga procesa diskursi, narativi, konfiguracije sjećanja i sl. pružaju temelj za identifikaciju (Brah 1996: 243). Mnogi autori naglašavaju ulogu muzeja u konstrukciji društvenog sjećanja i grupnih identiteta (Anderson 1990; Maleuvre 1999; Huyssen 1995; Nora 1989). U nastavku ovog poglavlja opisat ću kako se muzeji Punta Arenasa odnose prema prošlim događajima u regiji Magallanes. Kao što je spomenuto, unutar svake zajednice postoje odnosi moći što omogućuje određenim diskursima da u danom trenutku zauzmu hegemonijsku poziciju dominacije nad društvenom stvarnošću (Foucault 1994a; Laclau i Mouffe 1985). Takvi dominantni diskursi konstruiraju i društvena sjećanja. Društvena sjećanja često postaju mitovi, naturalizirane "istine" (Hall 1997: 258) koje se, nakon što su jednom utvrđene i uspostavljene, ne dovode u pitanje i teško se mijenjaju. Skupljajući artefakte iz prošlosti, muzeji proizvode određenu sliku povijesti (Maleuvre 1999: 1) koja je zapravo "delegitimacija proživljene prošlosti" (Nora 1989: 25) jer brojnost individualnih iskustava

zamjenjuje univerzalnim relativiziranjem (Nora 1989: 25) ili homogenizacijom povjesnih događaja (Bascopé 2009: 1).

Maurice Halbwachs (1992: 22) navodi kako u društvu ima onoliko sjećanja koliko i skupina, odnosno institucija, a svaka skupina konstruira svoje sjećanje, no nisu sva sjećanja jednako prihvaćena u širem društvenom kontekstu. U Punta Arenasu tri muzeja sudjeluju u konstrukciji kolektivnog sjećanja – spomenuti Muzej sjećanja te Regionalni muzej Braun-Menéndez (*Museo Regional Braun-Menéndez*) i Salezijanski muzej Maggiorino Borgatello (*Museo Salesiano Maggiorino Borgatello*). U konstrukciji društvenog sjećanja svaki od tih muzeja nastoji oblikovati hegemonijsko, dominantno društveno sjećanje na događaje iz prošlosti, kao što opisujem u nastavku. U svojim ranijim radovima Michel Foucault (1972) spominje različite mehanizme poput isključivanja ili prešućivanja koji služe kako bi se u konstruiranju poželjne slike prošlosti neka sjećanja zaobišla, a neka se učvrstila kao kolektivna i legitimna sjećanja većine, kolektivnog subjekta (Rigney 1990: 172). U primjeru povjesnih muzeja u Punta Arenasu, osim što su određene etničke ili socijalne skupine (kao i događaji) izostavljeni iz narativa u postojećim muzejima, poziciju subordiniranih skupina dodatno oslabljuje pripadnost drukčijim epistemologijama, odnosno kozmologiji koja nije korespondirala s dominantnom, zapadnoeuropejskom koja ju je potisnula na marginu. Razliku između “dvaju svjetova” najbolje ilustrira anegdota koju mi je ispričala jedna od mojih sugovornica:

Čiloti nisu ni znali za što služi novac. Moj susjed u Porveniru je došao pitati moju mater što će s novcem koji je dobio od kopanja zlata. Mater mu je rekla: “Doma ti leži bolesna žena. Stavi ju na brod i vodi je u Punta Arenas doktoru, lijeчењe možeš platiti s tim novcem.” Od kud su ti ljudi mogli znati da se novcem može to sve? (moji dnevnički zapisi s drugog putovanja, 19. 12. 2014.).

Iako nije izvjesno da ova anegdota ima uporište u stvarnosti jer su Čiloti kao stanovništvo nastalo povezivanjem njemačkih imigranata i starosjedilačkog stanovništva na otoku Chiloé imali kontakata s novcem, ona nam ipak govori koliko je razlika između tih dvaju svjetova bila velika u imaginariju lokalnog stanovništva. Manuel Gamio, prvi direktor Interameričkog indijanskog instituta osnovanog 1940. godine, opisao je da "Indijanac nije znao ili razumio, poznavao odgovarajuća sredstva da bi postigao oslobođenje" (Crow 2013: 84).

Povijesni muzeji u regiji Magallanes u Čileu – Regionalni muzej Braun-Menéndez i Salezijanski muzej Maggiorino Borgatello – svaki na svoj način mitiziraju neke trenutke i aktere u opisivanju povijesti i razvoja regije. Dok prvi glorificira europske migrante, drugi želi pokazati pozitivne namjere i učinke salezijanskih misionara koji su smatrali da se, za razliku od imigranata kolonizatora, brinu za dobrobit starosjedilačkog stanovništva.

Prikazujući selektirane događaje iz prošlosti kao jedini mogući način razvoja društva (i prikrivajući historičnost sadašnjosti i nepredvidivu slučajnost njezina historijskog razvoja), ti muzeji svaki na svoj način pridonose stvaranju nacionalnog imaginarija koji normalizira strukturalnu nejednakost u društvu. Prema Moldenu, za mnemoničku hegemoniju je ključno to što su temeljni konstrukcije sadašnjosti prikazani kao nužnosti i esencijalizirani kao neizbjježni umjesto da se uputi na njihovu kontingenciju, odnosno nepredvidivost (Molden 2016: 127) i na njihovo naknadno kontekstualiziranje i imenovanje u skladu s dominantnim diskursom koji determinira kako će se reprezentirati prošlost. Stoga, iako danas nije upitna uspješnost brojnih Čileanaca hrvatskoga podrijetla, oni su kao takvi mogli biti imenovani naknadno, nakon što je sustav kapitalističkih vrijednosti postao privilegiran i dovoljno ojačao da se uz njegovu pomoć oblikuje i dominantan diskurs uspješnosti. Hegemonija se postiže kulturnim konzensusom koji prikriva historičnost sadašnjosti i nepredvidivu

slučajnost njezina historijskog razvoja. Moć mnemoničke hegemonije se stabilizira uspostavom teleološke i linearne povijesne naracije, kao što je to i u muzejima Punta Arenasa.²¹

Regionalni muzej Braun-Menéndez postoji od 1983. godine, a nazvan je po Mauriciju Braunu i njegovo sestri Josefini Braun-Menéndez, koji su bili među prvim istraživačima – eksploratorima regije Magallanes i koji su donirali gradu svoju kuću za regionalni muzej. Muzej je podijeljen u dva dijela. U prvome su izloženi brojni predmeti i fotografije iz osobnog života obitelji Braun-Menéndez, a drugi dio muzeja posvećen je povijesti regije o kojoj se pripovijeda kroz sobe koje su podijeljene tematski i kronološki. Posebno je zanimljiva druga soba, koja pripovijeda o susretu dviju kultura i gdje bismo očekivali informacije o traumatičnim događajima iz tog doba. Iako u prvoj sobi saznajemo da su na području obitavale četiri različite etničke skupine, u drugoj sobi one su sve svedene na jednu, starosjedilačku kulturu koja se suočava sa španjolskim kolonizatorima i koja izumire zbog bolesti koje su došle zajedno s ovčarstvom, a na koje starosjedilac nije imao imunitet.

Mnogi antropolozi koji su pisali o kolonizaciji i kolonijalnim “susretima” Europljana sa starosjedilačkim stanovništvom diljem svijeta skretali su pozornost upravo na taj diskurs “zdravlja” kojim su se kolonizatori koristili kako bi traumu starosjedilačkog stanovništva tumačili kao “prirodni poredak” (Thomas 1996; Stoler 1989; Božić-Vrbančić 2008). Često se koristio pojам “umiruća populacija”, a bolesti su iskorištene kako bi se uputilo na “slabost” koloniziranih u odnosu na “superiornost” kolonizatora.

Uz panele s fotografijama i šturm objašnjnjima u muzeju su izložena tek dva predmeta koja obilježavaju to razdoblje – puška i luk sa strijelom kao simboli borbe, bez dodatnih objašnjenja. Na

²¹ Opis muzeja koji slijedi djelomično je preuzet iz članka “Konstrukcija društvenog sjećanja u muzejima regije Magallanes u Čileu” (Đurin 2014).

jednomo od panela nalazi se velika fotografija odraslog muškarca s dvoje djece, popraćena tekstom "Europljanin sa svojom Aonikenk djecom", iz čega možemo zaključiti da su postojali miješani brakovi ili životne zajednice starosjedilaca i došljaka. Nema objašnjenja kakav je bio službeni stav prema takvim zajednicama. Na istome panelu nalaze se dvije fotografije poglavice Cacique Mulatoa s bijelim došljacima, a jedna fotografija je naslovljena: "Cacique Mulato i susjedi iz Punta Arenasa", ali u muzeju se ne spominje ništa više ni o njemu ni o gospodi u odijelima uz koje je fotografiran, kojom prigodom su nastale fotografije, niti tko su bile ostale osobe na fotografiji.²² Druga soba stoga posjetitelju ne ostavlja gotovo nikakve predmete kao ni naracije iz kojih bi mogao dozнати više o razdoblju koje se tiče "susreta dviju kultura". Ono neizrečeno, ali u postavu prikazano, jest da povijest počinje dolaskom Europljana pa je starosjedilačko stanovništvo i prikazano u tome kontekstu, samo u bliјedim tragovima njihova dodira s kolonizatorom.

Drugo problematično mjesto u muzeju je isključenje narativa o čileanskim doseljenicima iz regije Chiloé, koji su zapravo bili prvi stanovnici kolonije (usp. Harambour-Ross 2012: 104) i o njihovu doprinosu izgradnji regije te o radničkom pokretu i brojnim radničkim štrajkovima u regiji u prvim desetljećima dvadesetoga stoljeća, točnije 1913., 1915., 1916. i 1918. godine (Cárdenas i Delgado 2006). Naime, Magallanes je bio jedna od regija s najrazvijenijim radničkim pokretom u prvim desetljećima 20. stoljeća

²² U Salezijanskom muzeju uz fotografiju Cacique Mulatoa piše da je "bio voda posljednje grupe Aonikenk starosjedilaca (Theleuelche). Godine 1895. guverner magallanske regije Manuel Senoret zagarantirao je Caciqueu i njegovim ljudima rezervat od 10 000 hektara zemlje [...] ali 25. 9. 1905. ta se zemlja prodaje društvu za istraživanje Ognjene zemlje. Cacique Mulato tada putuje u Santiago kako bi predsjednika zamolio za pomoć i za povratak zemlje, ali vraća se poražen i bolestan na zemlju koja mu više nije pripadala i nekoliko tjedana poslije umire zajedno sa članovima svoje obitelji. Ostali članovi grupe tada se sele u Argentinu, nastojeći pobjeći okrutnoj sudbini koju im je dovela civilizacija: sudbini izgona, samoce i smrti."

(Rosemblatt 2000; McGee Deutsch 1999; Harambour-Ross 2012), uz jake radničke baze rudara u salitrenoj industriji na sjeveru zemlje (Frazier 2007: 38). Prema McGee Deutsch na krajnjem jugu Čilea radnici su se mobilizirali pod pokroviteljstvom Federacije radnika Magallanesa (*Federacion Obrera de Magallanes, FOM*) od 1911. godine. Povezana s FOCh-om (*Federacion Obrera de Chile*), FOM je organizirao radnike po rančevima, hladnjačama i tvornicama za pakiranje mesa, gradske obrtnike i lučke radnike. Pritiskao je poslodavce na potpisivanje kolektivnih ugovora, zapošljavanje svojih članova i isplatu plaća u novcu, te ograničio prodaju alkohola. Do 1920. godine FOM je imao oko četiri tisuće članova (McGee Deutsch 1999: 66); osnaživao je tisak i imao dvoje novine, jaku institucionalnu mrežu i dostatna sredstva za štrajk.

Godine 1920. napadom vlasti na upravu FOM-a ubijeno je dvanaest članova:

Rano ujutro 27. 07. 1920. godine naoružana mladež, policija, karabinjeri, i maskirani vojnici preplavili su ulice oko ureda FOM-a. Parada i Cristi, kao i ostali policajci na pozicijama bili su prisutni, a jedan očeviđac potvrdio je da je prepoznao i Bulnesa. Gomila je započela s pucnjavom u drvenu zgradu, a policija je ušla u prostorije ubijajući radnike i uništavajući tiskane primjerke novina *El Trabajo*. Zgrada je uskoro planula; službenici su za požar optužili kutije eksploziva koje su se navodno nalazile u prostorijama FOM-a. Policija i vojska sprječili su vatrogasce da se približe zgradi i isključili su vodu dok se zgrada FOM-a i okolne zgrade nisu pretvorile u ruševine. Stradalo je dvanaest pripadnika FOM-a i jedan policajac. U zasebnoj akciji istog dana navečer, napadači su prebili direktora drugog FOM-ovog ogranka, El Socialista, i njegovu ženu, i uništili njihov dom i uredništvo novina.

Uslijedila je informacijska blokada i stanje opće opsade. FOM je proglašio petodnevni generalni štrajk, a karabinjeri i vojnici su

patrolirali ulicama, razdvajali skupine i zadržavali radnike da ne mogu napustiti Punta Arenas te zatvorili vode FOM-a. Poslije se doznao za mučenja i ubojstva članova FOM-a (McGee Deutsch 1999: 66–67; usp. i Cárdenas i Delgado 2006).

No, u muzeju su te informacije potpuno izostale. Alberto Harambour-Ross u svojoj disertaciji zamjera suvremenoj historiografiji dugotrajno zanemarivanje socijalnih tenzija koje su postojale u regiji u prvim desetljećima dvadesetoga stoljeća:

U ovoj je disertaciji naglasak na pokretima koji nadilaze nacionalne ili pokrajinske granice. Historiografski, ovo je izvorna ideja s obzirom na dosadašnju prevlast “autarhije” kao središnjeg motiva u konstrukciji patagonijske povijesti. Prema Mateu Martiniću, dobitniku Nacionalne nagrade za povijest i bivšem guverneru Magallanesa, od 1885. godine u južnoj Patagoniji se odvijala “jedinstvena, autonomna i nadnacionalna integracija, koja je pridonijela političkoj i ekonomskoj neovisnosti regije od [argentinske i čileanske] središnje vlasti, a koja se provodila s visokim stupnjem harmonije i učinkovitosti kroz više desetljeća” (Martinic 2001: 477). Martinićeva povjesna vizija Patagonije, dobro ilustrirana ovim kratkim citatom postala je referentna točka brojnih patagonijskih historografa, stvarajući osjećaj povijesnog izuzetka koji zasjenjuje svu ostalu povjesnu proizvodnju u regiji, od konzervativne “costumbrista” povijesti do radne povijesti. Prepoznavanjem postojanja društvenih klasa i isključivanja rasa, jasno je da ideje poput “učinkovitosti” i “harmonije” brzo počinju gubiti vrijednost i brojni ih autori počinju žestoko osporavati i propitivati. Međutim, ako pogledamo Martinićeve najveće, temeljno djelo o Patagoniji *Historia de la Región Magallánica*, vidimo da on posvećuje samo 12 od 700 stranica društvenim napetostima u razdoblju kojim se bavim u ovoj disertaciji (Harambour-Ross 2012: 18–19).

U svojoj povijesnoj monografiji *Hrvati u Magallanesu* Martinić Beroš (koji se ponekad navodi samo s jednim prezimenom, kao

Martinic) spominje radnički pokret u Magallanesu jednom rečenicom iz koje doznaјemo kako malo o ulozi hrvatskih doseljenika u radničkom pokretu ili o njihovim sudbinama:²³

Cijenjeni od prvog časa kao predani radnici, koji mogu podnijeti teške napore, Dalmatinci su bili poslušni, ali ne i servilni, ponosili su se svojim manulenim radom i uvijek su branili prava koja su njime stjecali. Solidarni i s urodenim kršćanskim osjećajem za pravdu, pridružit će se kasnije prвome radničkom pokretu u Magallanesu, nastalom s ciljem ostvarenja boljih socijalnih i radnih uvjeta, ostajući u njemu sve dотle dok je bio odgovorno vođen (Martinić Beroš 1997: 23).

U sobi posvećenoj putovanjima i istraživanjima ima mnogo eksponata (knjige, putovnice, drugi dokumenti, odjevni predmeti) koji pripadaju europskim doseljenicima koji su došli u regiju u 19. stoljeću, ali nema nikakvih predmeta koji su pripadali Čileancima koji su migrirali s otoka Chiloé i drugih regija u Magallanes. Iako statistike pokazuju drukčije, na jednoj od vitrina s europskim putnim listovima stoji natpis:

Većina imigranata bili su podanici raznih europskih kruna.
Većinom Hrvati, Španjolci, Švicarci. Pedro Zambelich bio je među prвim Hrvatima koji su stigli kada je Hrvatska bila dio Austro-Ugarske krune.

Svaki povijesni narativ, ma kako se činio potpun, stvoren je na temelju seta elemenata koji su mogli biti uključeni, ali su izostavljeni (White 1980: 14). Iako su u vrijeme razvoja grada prema statistikama većinu činili Čileanci (Navarro Avaria 1908), i iako su prema napisanom u vodiču na engleskome jeziku pridonosili svim sferama gospodarskoga razvoja regije, isključeni su iz

²³ U trećem poglavljju opisujem negativan stav čileanske države i poduzetnika prema radnicima i radničkim pokretima i spominjem neke od najvećih masakra koji su se dogodili nad radništvom početkom 20. stoljeća.

diskursa koji govore o "pionirskom razdoblju", izgradnji i uspješnom razvoju regije (v. Martinić Beroš 1997: 16).

Moji pokušaji da u muzejima doznam nešto o prošlim događajima koji su stvorili "snažnu gospodarsku i multikulturalnu regiju" (kako se u javnim diskursima reprezentira Magallanes) od druge, marginalizirane strane, bili su bezuspješni. Čak i u Salezijanskom muzeju, koji donekle opisuje okolnosti života starosjedilaca u doba kolonizacije, o svemu se govori s pozicije kolonizatora, ali ne i koloniziranog. Čitajući druge autore i arhivsku građu možemo doznati da su doseljenici ponekad ubijali, a ponekad prodavali starosjedioce i odvajali djecu od roditelja, a ponekad njima trgovali. Ljubomir Antić na više mjesta u svojim knjigama navodi pismo doseljenika u Punta Arenas u kojem se opisuje odnos kolonizatora prema starosjedilačkim plemenima:

Dovedoše u Punta Arenas 164 divlja Indijanca iz Ognjene Zemlje. Megju njima je bilo dice, momčadi, ljudi srdovičnih i ravnih 30 mladih divojaka. Ta jedna čeljad bosa i gola, a led žestok. Mraza je bilo po noge debljine. Žalosno ih je bilo pogledati, gdi se mrznu i gdi im drhće crna koža od studeni. Smililo se mnogima od nas, pa donesemo starih gača, kaputa, postola i dадосно ih onim divljacima da ogrnu jadnu put. Ali sad je bilo, da se u niku smiješ, a u niku da plaćeš do mila. Oni stali uvlačiti noge u rukave od kaputa, a u nogavice od gača uvirati ruke, ko što jadnici nisu nikad vidli odiće. Postole pak stadoše glogjati zumbima od glada. Kad mi to vidismo, htidosmo im doniti hrane, ali ih njihovi gospodari šibama odagnaše u jednu kućetinu i spratiće ih kao marvu. Tu baciše megju nje sirova mršava mesa, koje su divljaci razdirali kao gladni vukovi ... Sutradan trgovci one jadne čeljadi dadoše ih lipo isprati i obući, pa ih prodavali mušterijama isto kao što se tamo kod nas pazari blago. Nisi mogao od milinja slušati jadnu Indijanku, gdje vije kao lavica, kad joj odnesoše i prodaše dite, također te je protrnjivao plač oca za sinom, sestre za bratom itd. (Antić 2002: 175).

U takvim okolnostima ni svi starosjedioci nisu uvijek bili prijateljski raspoloženi prema doseljenicima. Brojni pripadnici starosjedilačkih plemena koji su uspjeli pobjeći iz logora katoličkih misija lutali bi regijom i postavljali zasjede pa je ubojstava bilo s obje strane (Vera 1897: 79–90), ali ne u istim razmjerima. Na primjer, plemena Selknam gotovo su potpuno nestala u doba kolonizacije i danas se često može čuti da je nad njima počinjen genocid (Bascapé 2009; Alonso Marchante 2014; Harambour-Ross 2012: 78).²⁴

Premda su svi moji sugovornici jednako odgovarali da Hrvati nisu sudjelovali u ubijanju starosjedilaca jer su došli u regiju kasnije, u doba zlatne groznice kada postaju sve učestaliji susreti kopača zlata sa starosjediocima, velik je broj kopača zlata podrijetlom iz Hrvatske radio već za Juliusa Poppera na Ognjenoj zemlji (Lupis-Vukić 1930: 209; Antić 1991: 272; Martinić Beroš 1997: 17; Polić Bobić 2007: 58; Kramarenko i Sackel 2007). Zapravo, Ognjena zemlja i grad Porvenir, koji se nalaze u Magallanesu, zaista su i bili na početku dvadesetoga stoljeća mjesta velike fluktuacije onih koji su došli u potragu za zlatom, među kojima su bili i brojni privremeni doseljenici iz Dalmacije.

Julius Popper, za kojega su radili mnogi hrvatski radnici, bio je inženjer rumunjskoga podrijetla koji je imao bazu za iskorištanje zlatnih nalazišta u Ognjenoj zemlji, a poznat je po tome što je plaćao ubijanje starosjedilaca, i to tako da je, prema kazivanjima mojih sugovornika, za svako odrezano uho starosjedilačkog stanovnika koje bi mu donijeli njegovi radnici davao novčanu naknadu. Nadalje, Antić nalazi u časopisu Jeka životopis Matije Mihalića iz Pučišća na Braču koji je radio za Poppera u kojem, između ostalog, piše:

²⁴ U novije vrijeme se, potaknuti širim društvenim osvještavanjem vrijednosti starosjedilačkih kultura i osvještavanjem loših strana imenovanja zajednice kao izumrle, pojavljuju zahtjevi potomaka Selknam naroda za njihovim prepoznavanjem i prihvaćanjem kao postojeće i živuće skupine. Vidi: <https://www.surenio.com.ar/2019/03/comunidad-selknam-contra-ley-de-genocidio>.

Već trećeg dana naišli su mladi junaci na golemu hrpu urođenika, Indijanaca, i razvi se žestoka bitka, u kojoj je divlji čopor podlegao, pustiv na mjestu veći dio svojih mrtvih drugova. To je bio istom početak, jer u 28 dana, za koje su vrijeme prešli otok, nije nijedamput sunce zašlo, a da nije bilo svjedokom sad manjih sad većih okršaja mladih ekspeditera sa divljim urođenicima (Antić 1991: 273).

O Popperovoj okrutnosti brojni su njegovi radnici priповijedali čileanskom povjesničaru hrvatskoga podrijetla Lucasu Bonačiću Doriću i Ivanu Lupisu-Vukiću, koji su ih zabilježili. Ljubomir Antić (1991) objavio je neke od doživljaja iz njihovih rukopisa, a ovdje navodim samo jedan:

Vlasti ne bilo nikakve, pak Popper sam određivao kazne. Onome tko bi špijunirao druge dao bi 10 peča na mjesec više. [...] Zimi se radilo na obali po 12 sati na dan, ljeti se išlo na eksploraciju u unutrašnjost, na konjima, sa sabljom o pasu i sa puškom o ramenu. Bili smo kao kumpanija vojnika. Kad je trebalo udariti na Indijance ili na nezavisne družine koje su za svoj račun zlato tražile, a mi se skanjivali udariti, jer su i protivnici imali puške da pucaju na nas, Popper bi na nas vikao i podbadao nas: "Koji ste vi Dalmatinci? Gdje vam je dalmatinsko junaštvo? Zar vas je strah?" Ali nismo mi bili ludi da za 30 peča na mjesec izgubimo glavu (Lupis-Vukić 1930: 209; Antić 1991: 276).

Što se pak tiče čileanskih doseljenika s otoka Chiloé, kao što smo vidjeli u citatu u kojem ih spominje upravitelj kolonije Duble Almenida, oni su već vrlo rano stigmatizirani kao prljavi i lijeni, mada su bili među onima koji su postavili temelje grada (Montiel 2007) u koji su se europski doseljenici doselili kada su već bili postavljeni uvjeti za gospodarski uspon. Treba naglasiti da su društveni odnosi koji su tad stvoreni bili oblikovani političkim i ekonomskim snagama utemeljenima, između ostalog, i na znanstvenim europskim diskursima toga doba koji su s "ljestvicama

razvoja civilizacije” postavljali određene populacije u podređeni položaj. Zanimljivo je kako se i u današnjem Magallanesu normalizirao taj kolonijalni diskurs, odnosno normalizacijom se neutralizirao i ne vidi se kao problematičan. Taj diskurs je istodobno subjektivizirao i dominantnu i dominiranu populaciju, ali na različite načine. Tako mi je jedna sugovornica, porijeklom s otoka Chiloé, kazala:

Ljudi s otoka Chiloé su drukčiji, oni rade i radili su druge poslove i prema nikome se nisu postavljali kao šefovi.

Granica između “mi” i “oni” je jasno postavljena u ovome iskazu. Ghassan Hage (1998) se pita što je to što nekim članovima jedne nacije daje osjećaj da se mogu, smiju ili trebaju “postavljati kao šefovi”, misliti na način koji ih postavlja u poziciju da donose presudbe o toj naciji, o tome tko može ili smije živjeti u granicama njihove države, a tko ne. Jedan od razloga, naravno, može biti državljanstvo i izborno pravo koje pripadnici jedne nacije imaju, a doseljenici, azilanti i slični ljudi smanjenih građanskih prava ih nemaju. No, to nije dobar argument jer nemaju svi ljudi s pravom glasa u nekoj državi taj poriv, potrebu da odlučuju o drugima, o manjinskim i marginalnim grupama unutar države u kojoj žive. Osim toga, i marginalne skupine ponekad imaju jednakagrađanska prava, a ipak su često objektivizirani predmet rasprava “moralne većine” (Salecl 2002). Hage to objašnjava tako što navodi da postoje dva različita načina pripadanja nacionalnom tijelu: pasivno i upravljačko. Osoba koja pasivno pripada naciji u kojoj živi osjeća se udomaćeno i očekuje neku korist od nacionalnih resursa, legislative i slično. No, postoji i određen broj ljudi koji smatraju da imaju pravo nad nacijom, da imaju pravo uređivati prostor nacije i “odlučivati” tko će nastanjivati taj prostor a tko ne (ne misleći na pripadnike političke elite, već na osobe koje u svojoj svakodnevici, bez obzira na status koji imaju u društvu, smatraju da na temelju svog podrijetla ili sustava vrijednost s

kojim su se identificirali neupitno pripadaju naciji i mogu donositi prosudbe koje ih postavljuju u centar donošenja odluka). Taj oblik pripadanja naciji Hage naziva upravljačkim (engl. *governmental*) pripadanjem. Da bi osoba tako doživljavala sebe i svoju ulogu u prostoru, u njezinoj svijesti i imaginaciji moraju postojati slika nacionalnog prostora, slika sebe kao nekoga tko smije gospodariti tim prostorom i slika etničkog ili rasnog drugog koji je tek objekt unutar toga prostora. Osim toga, upravljačko pripadanje podrazumijeva i sliku (nacionalni ideal ili fantaziju) o tome kako bi taj nacionalni prostor trebao izgledati. Osobe koje takvim upravljačkim pripadanjem u Australiji zamišljaju sebe i naciju Hage naziva bijelim nationalistima (engl. *white nationalists*). Biti nationalist u značenju koje objašnjava Hage nije isto što i biti rasist i nationalisti nisu nužno isključivi prema manjinskim skupinama. Čak i oni koji zastupaju multikulturalnost, budući da se smatraju ili osjećaju pozvanima da odlučuju o drugima na teritoriju nacije u kojoj žive (npr. s izjavama "izbjeglice dobodošle"), za Hagea su također vođeni osjećajem upravljačkog pripadanja naciji i uronjeni u istu fantaziju poput nacionalista koji zastupaju ideju rasno i/ili etnički homogene nacije. Tu fantaziju koja regulira djelovanje jednog dijela građanstva Hage naziva fantazijom bijele nacije. Bjeloća o kojoj Hage govori ne odnosi se samo na boju kože već na sustav vrijednosti koji je uspostavljen upravo u kolonijalno doba. Nastanjuju je ljudi koji imaju o sebi sliku kao prostorno dominantnima i kao onima koji imaju pravo gospodariti drugim grupama unutar zamišljenog prostora, bilo da su posrijedi rasne, etničke ili druge manjine koje su konstruirane kao objekti kojima se upravlja. Osim toga, ti građani "dijele koncept sebe kao nacionalista i nacije kao prostora strukturiranog oko bjelačke kulture, gdje su starosjedilačko stanovništvo i ne-bijele etničke skupine tek nacionalni objekt koji treba ukloniti ili premjestiti sukladno volji Bijele Nacije" (Hage 1998: 18).

Upravo taj obrazac možemo prepoznati velikim dijelom (ali ne potpuno) među europskim imigrantima i čileanskom elitom:

bogata elita koja je istodobno i bjelačka, ne u smislu bijele kože koliko u smislu kulturnog kapitala koji posjeduje, često objektivizira starosjedilačko stanovništvo – oduzima mu slobodu prema vlastitu nahođenju, premješta ga unutar državnih granica s područja na kojem je živjelo tisućjećima u rezervate ili na otoke koji nisu njihovo životno područje, odvaja djecu od roditelja, odvozi čitave obitelji na izložbe u Europu itd. Hage napominje da su svi ti činovi opravdani fantazmatskom pozicijom brige za naciju, i to naciju utemeljenu na vrijednosnom sustavu i kulturnom kapitalu iz kolonijalnog doba koji se u raznim oblicima zadržao i danas (Hage 1998: 58).

Salezijanski muzej Maggiorino Borgatello osnovao je 1893. godine talijanski salezijanac, svećenik Giuseppe Fagnano (u Čileu poznat pod imenom José Fagnano Vero). Rođen 1844. godine u Italiji, Fagnano je 1875. godine s prvom grupom salezijanskih misionara doputovao u Južnu Ameriku, a od 1880. godine je bio zadužen za misionarski rad na krajnjem jugu Čilea kao zaštitnik starosjedilaca. Muzej je podijeljen u više tematskih cjelina: flora, fauna, mineralogija, paleontologija, misije, povijest.

Taj muzej najdetaljnije opisuje osobitosti starosjedilačkih skupina koje su živjele u regiji i susret s kolonizatorima krajem 19. stoljeća. U njemu doznajemo da je skupinu Selknam ili Ona činilo oko četiri tisuće osoba i da je čitava skupina bila sustavno ubijana tijekom 1880-ih i 1890-ih godina kad je u regiji otkriveno zlato. Na jednom muzejskom panou piše: "Tada se nije odvijalo samo premještanje plemena s jednog dijela regije u drugi već su njegovi pripadnici bili proganjani i uništavani, a sklonište su pronašli u kolonijama koje su izgradili salezijanski misionari". Jedno takvo "sklonište" izgrađeno je na otoku Dawson. Monsinjor Fagnano je za jednog od svojih posljednjih posjeta otoku

plakao kada je vidio kako se starosjedilačka populacija smanjila [...] Američki Indijanci koji su tisućjećima živjeli u izolaciji nisu

samo doživjeli kulturni šok, već su i podlegli bolestima koje je donio bijeli čovjek.

U muzeju je također spomenuto da se

prije dolaska misionara malo koji bijelac odnosio prema starosjediocima u kršćanskem duhu. Prilikom posjete izložbi u Parizu 1889. godine misionar Jose Bouvoir prepoznao je starosjedioce koje su trgovci ljudima doveli iz Ognjene zemlje i izložili ih u kavezu kao kanibale i pričao je s njima na njihovu jeziku. Nakon posjeta izložbi misionar je izvjestio čileanskog konzula u Parizu o lošem tretmanu starosjedilaca i zahtijevao da im se osigura povratak u Čile i da se oslobole.

Za razliku od toga,

starosjedioci koje je na izložbu u Genovu povodom 400. godišnjice otkrića Amerike 1892. godine doveo svećenik i misionar Jose Bouvoir, vratili su se u Ognjenu zemlju nakon izložbe živi i zdrti. Obitelj koja je dovedena na izložbu trebala je poslužiti kao svjedočanstvo o dolasku kršćanske civilizacije do južnih plemena, a upoznavanje posjetitelja s njihovim životnim navikama koje su naučili od misionara ušutkalo je klevete o njihovim kanibalskim navikama.

Takve naracije u muzeju nastoje pozitivno konotirati salezijanske misionare i njihovo djelovanje i staviti ih u opoziciju prema drugim kolonizatorima područja. Sam čin odvođenja starosjedilaca prekoceanskom plovidbom na izložbe u velike europske gradove u muzeju se opravdava time što je "duboko poznавање njihovih običaja kakvo su o njima imali misionari razbilo u Evropi predodžbe o njima kao kanibalima" (natpis uz fotografiju u muzeju). O ambivalentnoj ulozi kršćanskih misionara u koloniziranim zemljama postoji mnogo literature. Nicholas Thomas u svojoj knjizi *Colonialism's Culture* navodi da su kolonijalni projekti kompleksni na više načina jer su svi akteri, uključujući

i misionare, imali namjere, ciljeve i aspiracije koje su uvijek pretpostavljale određenu imaginaciju društvene situacije, kao i projekciju budućnosti koja je bila utemeljena na svojevrsnim dijagnozama određenog stanja, onoga što nedostaje za postizanje “blagostanja”. Misionarska imaginacija u odnosu spram strosjedilačke populacije uključivala je “zaštitu” te populacije prvo i osnovno od njih samih (u smislu neciviliziranosti), ali i u smislu zaštite od necivilizacijskih elemenata kolonizatora, a sve u kontekstu vremena u kojem su djelovali. Stoga je i njihova uloga ambivalentna: dok su s jedne strane štitili starosjedioce, s druge su strane pridonijeli zatiranju pojedinih elemenata starosjedilačke kulture koju su smatrali primitivnom (Thomas 1994: 106).

U muzeju nisu komentirana česta razdvajanja djece od roditelja, o čemu možemo saznati iz objavljenih zapisa razgovora koji je s pripadnicom skupine Yamana vodila Patricia Štambuk Mayorga. Salezijanci su odvajali djecu od njihovih obitelji kako bi ih naučili “civiliziranjoj kulturi”, istodobno čineći da zaborave svoju kulturu, navike, jezik:

Ne znam kad sam rođena. Imali smo papire, ali hodajući s jednoga mjesta na drugo, sve smo izgubili. Međutim, gospodin Williams u misiji u Tekeniki nije nikoga ispustio krstiti. Tamo se nalazilo utočište u koje su dovodili svu djecu iako su imali oca ili majku. Majka mi je pričala da su učili žene plesti i kad im rad ne bi bio dobar, natjerali bi ih da sve otparaju kako bi što bolje naučile. Bila sam vrlo mala, tek sam prohodala. Kad je došlo moje vrijeme za učenje, nije više bilo škole niti poduke iz pletenja jer nije bilo potrebe za tim. Djeca i mališani koji su primali poduku, a i veliki, odjednom počeše umirati, gotovo istodobno kao da su bili otrovani (Štambuk Mayorga 2008: 13–14).

Drugim riječima, iako se progovara o sustavnom ubijanju Indijanaca, u muzeju nedostaje kritički osvrt na rad misionara, a odgovornost za loše postupanje prema Indijancima prebacuje se isključivo na druge, na necivilizirane elemente “bijelog čovjeka”.

U muzeju posjetitelj može iz izloženih putnih isprava, fotografija, knjiga, novčanica doznati nešto i o europskim doseljenicima koji su došli u regiju. Posebno su spomenute švicarska, njemačka, talijanska i jugoslavenska doseljenička skupina, a na jednome od panoa istaknuto je da su "lov na tuljane i iskopavanje zlata prve grane koje su stanovnicima Magallanesa osigurale bogatstvo. Uspjeh u uzgoju ovaca otvorio je do tada nezamislive mogućnosti za ekonomski razvoj regije." Doseljenici s otoka Chiloé, kao ni radničke pobune koje su izbijale zbog loših uvjeta u kojima su radili radnici u ovčarstvu, nigdje nisu spomenuti.

Na panou u zadnjoj sobi muzeja istaknut je novinski članak Matea Martinića Beroša pod naslovom "Patagonijski san svetog don Ivana Bosca" o velikim zaslugama don Bosca, osnivača salezijanaca, za razvoj najjužnije čileanske regije. Može se reći da se na određeni način koristi znanstveni autoritet povjesničara kako bi se istaknuli isključivo pozitivni elementi djelovanja salezijanca u regiji. Ista se strategija znanstvenog autoriteta može prepoznati i u činjenici da oba muzeja donose citate iz Darwinove knjige *Putovanje Beaglom* (A Naturalist's Voyage Round the World: The Voyage of the Beagle) kako bi se odmah nakon ulaska posjetitelja u muzej stvorio kontekst u kojem bi se trebali iščitavati događaji predstavljeni u muzeju, ali bez kritičkog odmaka od teorija toga doba. Kao što postulira White (1980: 18), svaki povijesni narativ ima kao latentni ili manifestni cilj želju da moralizira događaje o kojima govori. Da bi to postigao, povijesni narativ mora, između ostalog, u svom imaginariju sadržavati ideju određenog socijalnog sustava koji će biti fiksna referentna točka u odnosu na koju će se pojedini događaji puniti određenim moralnim značenjem. Darwinov putopis i članak Matea Martinića Beroša tu referentnu točku smještaju u zapadnjačkog intelektualca i zapadnoeuropsku epistemologiju. Dok su u Regionalnom muzeju Braun-Menéndez izložene tek naslovne stranice Darwinove knjige, ali je ona ipak prisutna kao "legitimator" prošle i trenutne

stvarnosti, u Salezijanskom muzeju izložene su one stranice knjige gdje Darwin opisuje svoj prvi dojam susreta sa starosjediocima u Patagoniji, a posebno su podcrtani sljedeći dijelovi:

Dok smo jednoga dana išli na obalu u blizini otoka Wollaston, prošli smo pored kanua sa šest Fuegiansa. To su bila najopakija i najnesretnija od svih stvorenja koja sam ikad vidio.

Ti ubogi bijednici bili su zakržljali u svom rastu, njihova nakanradna lica bila su obojena bijelom bojom, njihova je koža bila prljava i masna, kosa im je bila isprepletena, njihovi glasovi bili su neskladni, a njihove geste nasilne. Gledajući takve ljude, teško možete povjerovati samima sebi da su ta stvorenja ista kao mi i da pripadaju istom svijetu.

Različita plemena za vrijeme rata su kanibali. Iz podudarnih, ali sasvim neovisnih dokaza o dječaku kojeg su uzeli gospodin Low i Jemmy Button, svakako je istina, da kad ih zimi pritisne glad, oni ubijaju i proždiru svoje starice prije nego što ubiju svoje pse: dječak, kojeg je gospodin Low pitao zašto su to učinili, odgovorio je: "Psi mogu uloviti vidru, starica ne može."

Kapetan Fitz Roy nikada nije mogao utvrditi da Fueginac ima bilo kakvu posebnu vjeru u budući život. Ponekad pokapaju svoje mrtve u špilje, a ponekad u planinske šume; ne znamo koje obrede obavljaju (Darwin 1839).

Mirjana Polić Bobić upozorava kako su Južna Amerika i njezini stanovnici zamišljani u imaginariju Europljana koji su ih divinizirali i demonizirali i prije nego su ih otkrili. Europa je u tom dijelu svijeta "gledala i pronalazila ono što je u svojoj mašti tražila i očekivala" (Polić Bobić 2007: 12; usp. Harambour-Ross 2012: 2) i u tom kontekstu možemo razumjeti ispisane Darwinove citate kao efekte ideološke fantazije²⁵ europskog čovjeka o neeuropskim kultu-

²⁵ Slavoj Žižek smatra da "ideologija nije neka snolika iluzija koju gradimo kako bismo izbjegli neizdrživu stvarnost. U svojoj temeljnoj dimenziji ona je

rama. No takvo, isključivo negativno opisivanje starosjedilačkih skupina priprema posjetitelja da se lakše suoči s onim naracijama u muzeju koje govore o izumiranju starosjedilaca, da primire njegovu savjest ili utišaju njegovu možebitnu kritičku svijest.

Osim toga, narativi u muzejima pojačano naglašavaju prisutnost europskih, pa tako i dalmatinskih doseljenika u regiji, što rezultira "znanjem" većine lokalnog stanovništva da je regija oduvijek naseljena većinskim europskim stanovništvom, iako nam statistike spomenute na početku ovog poglavlja govore drugče.

fantazmatska konstrukcija koja služi kao podrška našoj 'realnosti' samoj: to je 'iluzija' koja strukturira naše efektivne, stvarne društvene odnose i time maskira neku neizdrživu, realnu, nemoguću jezgru" (2002: 71).

Retorika povijesnoga teksta: stvaranje kolektivnog sjećanja o Hrvatima u Magallanesu na primjeru povijesnih monografija

Kao što je spomenuto, za sve, pa tako i migrantske zajednice sjećanja su primarno područje konstrukcije identiteta (Fortier 2000: 157). Utoliko su muzeji, kao i ostala mjesta konstrukcije i čuvanja sjećanja, korisna za razumijevanje procesa identifikacije i osjećaja pripadnosti u nekom društvu. Povijesne monografije o Hrvatima u Čileu još prije osnivanja regionalnih muzeja oblikuju fantaziju o trajnoj prisutnosti hrvatske etničke zajednice na tom prostoru. Michael de Certeau sugerira da je jedna od temeljnih funkcija historiografije izvođenje "simboličkog društvenog povezivanja" stvaranjem zajedničke povijesti koju dijele svi članovi neke zajednice ili društva i koja ih povezuje međusobno i s prijašnjim generacijama (de Certeau 1982: 24; usp. i Rigney 1990). Kolektivna sjećanja i osjećaj društvene pripadnosti se u primjeru migrantskih zajednica često stvaraju povijesnim monografijama koje pripovijedaju o useljavanju, "novom početku" i ustoličavanju određene migrantske zajednice (Fortier 2000: 37). Pisanjem kolektivne povijesti kao da se legitimira postojanje određene migrantske zajednice u nekoj sredini, a često i dužina boravka postaje simbolički društveni kapital (Bourdieu 1984) pa time rastu i privilegije i moći te zajednice (usp. Hage 1998: 51). Ann Marie Fortier (2000) naglašava da pisanje kolektivne povijesti migrantskih zajednica, kao i institucionalni narativi vezani uz

njih, naglašavaju prije svega njihovu želju za pripadanjem, želju za identitetom, koja je konstruirana istodobno s migriranjem i često nostalgičnim odnosom prema zemlji iz koje migriraju, ali i potrebom za pozicioniranjem u zemlji doseljenja. Za Fortier su povjesni tekstovi performativni u smislu citatnosti. Drugim riječima, ti tekstovi nisu važni zbog informacija koje prenose, već zbog onog što čine, zbog uloge koju igraju u stvaranju osjećaja pripadnosti i pozicioniranosti. Postaju važni kao neka vrsta citata, i upravo u tome je njihov performativni karakter. Kroz njih se prenose ustalovljene diskurzivne prakse, pa samim time i načini na koje određene zajednice vide same sebe. To ne znači da se nužno svi pripadnici određene zajednice identificiraju s tim tekstovima ili idealima koje ti tekstovi postavljaju i da se vide na isti način. Upravo suprotno, ti tekstovi mogu izazvati i otpor kod dijela zajednice (kao što pokazuju iskazi u uvodnom poglavljju ovog rada), ali i u jednom i u drugom slučaju stvaraju identitarne odrednice. U tom smislu se može reći da zapravo proizvode subjekt o kojem govore (Fortier 2000: 2–5). Ukratko, reprezentacije u povjesnim knjigama, odnosno historijski narativi stvaraju to o čemu pišu, reproduciraju ono za što tvrde da reprezentiraju (Fortier 2000: 39; usp. i Bal et al. 1999: vii). One to postižu brojnim diskurzivnim i narativnim strategijama koje čine retoriku povjesne reprezentacije (Rigney 1990). Ann Rigney je primijetila da autoritet povjesnog teksta kao reprezentacije povijesti ovisi o tome da čitateljska publika taj tekst prepozna i prihvati kao nepristran i nekrivotvoren (Rigney 1990: 18). No, mogli bismo reći da autoritet povjesničara i povjesne reprezentacije ne proizlazi samo iz retoričkih vještina naratora, odnosno iz onoga kako se pripovijeda, već i iz toga tko pripovijeda. U izravno rasno i klasno podijeljenim društvima, kakvim sam doživjela čileansko društvo u Magallanesu, kulturni kapital za koji se u Čileu prepostavlja da proizlazi iz nečije pripadnosti europskoj kulturi, Europsjanima, naratoru daje dodatni autoritet. Uz to,

etnička pripadnost naratora dodaje nov sloj važnosti toj etničkoj grupi. Takav je slučaj s prominentnim čileanskim povjesničarom hrvatskoga podrijetla Mateom Martinićem Berošem, jednim od najuglednijih čileanskih povjesničara čiji autoritet povjesničara nije prepoznat u segmentu koji se odnosi na najviši akademski institucionalni okvir u zemlji matici (Republici Hrvatskoj). Njegova pozicioniranost i prepoznatost u Čileu omogućava hrvatskoj etničkoj grupi akumulaciju kulturnog kapitala koji je istovremeno etnički (hrvatski), ali i nacionalni (čileanski), tj. doprinosi naturalizaciji njihove dominantne pozicije u čileanskom društvu. S druge strane, neprepoznavanje Martinića Beroša kao vrhunskog povjesničara u Hrvatskoj stvara osjećaj isključenosti i marginalizacije unutar hrvatskog nacionalnog prostora. U intervjuu moj je sugovornik to opisao sljedećim riječima:

- Ovako, da ti kažem, to je dobro da znaš. Istraživanje našeg povjesničara Matea Martinića. To ti je uspješan čovjek. Baš mi je javila neki dan veleposlanica da druge godine nema ulaska u Akademiju znanosti i umjetnosti u razredu povijesti. Pa to ti je osoba koja je najvažnija za mene i za mnoge, potomak Hrvata, sin Hrvata, u Čileu. Nije Lukšić pokojni, nije. On je.
- Lukšić je bio biznismen?
- Tako je, on je počeo s rudnicima bakra i salitre.
- A zašto mislite da je gospodin Mateo najvažniji?
- Jer je bio nagrađen na svim sveučilištima svijeta. A nije član Akademije u Hrvatskoj. Je u Portugalu, je u Čileu. Svi traže nje- ga za predavanja. I napisao je knjiga.

U nastavku neću detaljno analizirati povjesne monografije, već uputiti na specifičnosti njihove performativnosti kao i mobilizaciju određenih diskursa i osjećaja (zajedništva, trajnosti, pripadnosti i doma) koje stvaraju.

Prvu povjesnu monografiju kojom se legitimira postojanje Hrvata u Čileu napisao je u tri toma čileanski povjesničar

hrvatskoga podrijetla Lukas Bonačić Dorić pod nazivom *Historia de los Yugoeslavos en Magallanes* (1941. godine napisan je prvi tom, a 1943. drugi i treći). Svoju svjesnost o nezahvalnosti povjesničareva posla Bonačić Dorić izražava već u prvoj rečenici i podnaslovu uvoda u prvom tomu svoje knjige kada kaže: "Nezahvalan je i gorak posao povjesničara!" (*Ingrata, amarga, es la obra del historiador!* – v. Bonačić Dorić 1941: 5). U drugome tomu, kada opisuje povijest jugoslavenske emigracije, precizira tko je to i o kome pripovijeda u svojoj povijesti: "Pomorci dalmatinske i hrvatske obale, od srednjeg vijeka pa do danas, bili su velika preteča i utemeljitelji jugoslavenskih kolonija rasutih diljem svijeta" (Bonačić Dorić 1943: 24).

Pisanje Bonačića Dorića može se svrstati u onaj tip povijesti koje Rigney naziva *nouvelle historie* (Rigney 1990: 2), a koja se javlja u devetnaestome stoljeću kao odgovor tadašnjih povjesničara svojim prethodnicima koji su povijest pisali monotono i hladno, bez animacije u pripovijedanju. Za razliku od starijih kolega, povjesničari devetnaestog stoljeća smatraju da povijest mora biti topla, živa, prirodna i istinita, prikazana kao spektakl koji može stvoriti živu predodžbu kod čitatelja. Vjerni prikaz istine, smatrali su, može se prepoznati po sposobnosti da pred čitateljem oživi i "oboji" događaje o kojima govori. Povjesničari tada, osim što smatraju da daju realističnu reprezentaciju prošlih događaja, smatraju i da kao predmet svog opisa uzimaju društvo u cjelini i odjednom se "povjesno" prepoznaće kao realno i kao reprezentativno u smislu da predstavlja zajedničku prošlost javnosti, avanture društva u cjelini, tj. njegove većine (Rigney 1990: 6). Takvim stilom pisanja koristi se i Bonačić Dorić. Danas kada znamo da je povjesna reprezentacija metaforična (Rigney 1990: 43) i da povjesni događaji nemaju intrinzično značenje već njihovo značenje stvaraju diskursi, slučajnosti i različiti odnosi moći, povjesnim monografijama legitimno je pristupati kao "verbalnim artefaktima" (Rigney 1990: xi) koji stvaraju značenje.

Metaforičnost povijesne reprezentacije

Upravo je tako, kao “verbalnim artefaktima” ovdje zanimljivo i za analizu korisno pristupiti monografiji *Povijest Jugoslavena u Magallanesu* (I. i II. tom), koju je opisima bogatu i emotivno nabijenu napisao Lucas Bonačić Dorić.²⁶ Autor upozorava da će naracija

po svojoj prirodi steći veću robusnost i stilsku agilnost jer se neće oslanjati na drevne tekstove i magallanske traktate, nego na neobjavljene, originalne i netaknute izvore. Zbog toga će se u izlaganju činjenica koristiti veća fleksibilnost i narativna sloboda naglašena laganom dozom komentara i spekulacija (1941: 6–7).

Svrha Bonačićeva pothvata je

oblikovati živi i konačni dokument i predstaviti na organski, objektivan i subjektivan način trag koji je ova rasa [jugoslavenska, nap. a.] dala regiji, rasa koja se upravo spojila s čileanstvom i idiosinkrazijom nacionalnog života svojim vrijednim, konstruktivnim i zdravim doprinosima i trijeznim rasnim običajima, neraskidivo vezana vezama simpatije i krvi za ovu zemlju (Bonačić Dorić 1941: 5).

Bonačić Dorić, kao osoba “intimno upućena u podrijetlo, život i kulturu južnih Slavena ili Jugoslavena Magallanesa”, najavljuje tako u uvodu svoga djela da će prikazati okolnosti koje su Jugoslavenima omogućile da se uklope

u ovu obećanu zemlju, gdje su se ukorijenili spontanom kolonizacijom, otvaranjem dubokih i plodnih brazda svojim snažnim i aktivnim djelovanjem. Od osoba nemirnog duha i nesigurne egzistencije, na koje se gledalo s prezicom, postali

²⁶ Prijevodi citata iz knjiga Bonačića Dorića su moji i dosta su slobodni u odnosu na originale koji su pisani arhaičnim stilom i jezikom.

su starosjedioci duboko u najjužnijoj zoni Republike (Bonačić Dorić 1941: 5).

Prema njegovoј procjeni,

Jugoslaveni koji su se preselili iz vruće domovine vedrog i začaranog neba koje se odražava u mirnim vodama Jadrana, koji su donijeli sa sobom vitalno znanje s fakulteta i velikodušne inicijative [...] otvorili su svoje trgovine i ugnijezdili svoje domove u veličanstvenom podneblju Punta Arenasa i Ognjene zemlje, u obzorima koji su, iako magloviti i neprijateljski, također i veličanstveni, na gostoljubivom tlu Čilea. [...] Jugoslaveni su došli na ovo tlo iz za nas egzotičnog područja kako bi se zahvaljujući svojim velikim asimilacijskim sposobnostima usadili u nacionalno stablo, u medij za njih prvo čudan a tada i poznat, i kako bi radili na regionalnom i nacionalnom napretku (Bonačić Dorić 1941: 5–6).

Već u ovom uvodnom dijelu prvoga toma *Povijesti* možemo iščitati isticanje diskursa doma i duboku povezanost migranata s novom domovinom. Njihova veza s Čileom, koju Bonačić Dorić smatra obećanom i gostoljubivom zemljom, veza je "simpatija i krvi", a Jugoslaveni su "svojim snažnim i aktivnim djelovanjem" i "svojim vrijednim, konstruktivnim i zdravim doprinosima i trijeznim rasnim običajima" udarili dubok pečat i "ukorijenili se", "ugnijezdili svoje domove" i "postali starosjedioci" u čileanskoj zemlji (Bonačić Dorić 1941: 5).

Kao što postulira Hage, diskurs doma i "ugniježđenja" uključuje emotivan odnos, afektivan osjećaj pripadanja koji je utemeljen na četiri osjećaja: sigurnosti, familijarnosti, zajedništvu i mogućnosti, odnosno nadi. Sigurnost proizlazi iz osjećaja zadovoljenja potrebe eliminacije svega što predstavlja opasnost. Familijarnost se odnosi na poznавanje prostora koji doživljavamo kao dom, zajedništvo na dijeljenje vrijednosnih sustava s onima koji s nama dijele dom, a nada se odnosi na mogućnost osobnog napretka (Hage 1998). To

je ideal kojem se teži i taj je ideal prezentiran i u knjizi Bonačića Dorića. Zanimljivo je da Bonačić Dorić ne ističe osjećaj nostalгије za napuštenim domom u matičnoj zemlji, već, upravo suprotno, gradi osjećaj intimnosti novoga doma i organski povezuje jadransku obalu sa čileanskom zemljom. To organsko povezivanje Jugoslavena s jadranske obale s čileanskom zemljom i nacijom autor dodatno pojačava čitavim prvim tomom svoje knjige koji, iako naslovljen *Povijest Jugoslavena u Magallanesu*, zapravo govori o povijesti Magallanesa prije dolaska imigranata iz Hrvatske, odnosno Jugoslavije. Tako autor simbolički hrvatske imigrante povezuje s poviješću Čilea i regije i prije nego što su došli u regiju te ih time čini njihovim “organskim” dijelom.

Kad govori o starosjedilačkim plemenima, Bonačić Dorić tumači da je do problema između njih i kolonizatora došlo

kada su čovjek primitivne prirode i bijeli čovjek ušli u nejednaku borbu; starosjedilac je branio svoju baštinu i svoju zemlju, a osvajač je želio ukrotiti prirodu. To je neizbjegna i karakteristična pojавa koja se uvijek javlja u neravnopravnoj borbi između netaknute prirode i civilizacije, u kojoj autohtoni braňi svoju domovinu, svoju imovinu, svoje potomstvo (Bonačić Dorić 1941: 194).

Iako u prvom trenutku njegovo pisanje o starosjediocima izgleda neutralno, zapravo počiva na kolonijalnom diskursu o “primitivizu” starosjedilaca u kojem su oni kao autohtono stanovništvo potpuno izjednačeni s diskursom prirode. Naturalizacija razlike između kolonizatora i starosjedilaca označena je pojmom “netaknute prirode”. Starosjedioci su reducirani na prirodu koja označava njihovo mjesto u univerzalnom poretku stvari ili kako Bonačić Dorić ističe, neizbjegnom poretku stvari kada “priroda” dođe u dodir s “kulturom”, s “civilizacijom” (usp. Hall 1997: 266).

Prikazom događaja u prošlosti kao neizbjegne nužnosti postiže se ono što Berthold Molden naziva mnemoničkom

hegemonijom (Molden 2016: 127) i ona ovdje služi kako bi se opravdalo stanje, odnosno poredak u sadašnjosti, tj. u vremenu u kojem autor piše. U nastavku autor objašnjava:

Nitko ne može biti izravno optužen za odgovornost jer je zlo bilo po prirodi stvari, a ako je bilo krivnje, ona je bila više kolektivna nego pojedinačna, osim u određenim slučajevima (Bonačić Dorić 1941: 193–194).

Nadalje, iako autor potvrđuje da je "Indijanac Ognjene zemlje bio maltretiran u posljednjim logorima na kontinentu i u Ognjenoj zemlji i suprotstavlja se snažnom otporu [...] sve do trenutka svoje tragične agonije, stavljajući glavu na cijenu, i u patagonijskim pampama i na otocima" (Bonačić Dorić 1941: 194), pasivnim oblikom rečenice koji ne zahtjeva izricanje subjekta, odnosno počinitelja radnje, dodatno se izbjegava ulazeњe u dublji opis događaja i počinitelja koji su pridonijeli ubijanju starosjedilaca. Rigney (1990: 91) upozorava na različite tehnike kojima povjesničari unutar diskurzivnih procedura ublažuju ili neutraliziraju potencijalnu važnost određenih događaja kojima ne mogu oprobagnuti status historijskih činjenica i koji bi mogli postati izvor alternativne verzije povijesti. Nejednak odnos prema historijskim činjenicama, prenaglašavanje nekih a usputno spominjanje drugih, puni te činjenice značenjem i važnošću za kolektivni subjekt. To je posebno vidljivo kod nasilja i opisivanja nasilnih radnji koje, kada se reprezentiraju sažeto, gube svoj značaj. Dodatno relativiziranje nasilja nad starosjedilačkim plemenima postiže se tumačenjem događaja kao "prirodnog poretku stvari" i svojevrsnim prebacivanjem krivnje za stradanje na žrtvu:

Osim toga, mali broj Indijanaca, njihovi fiziološki nedostaci, niska razina kulture i civilizacije, ubrzali su izumiranje plemena Ognjene zemlje i okolnih otoka (Bonačić Dorić 1941: 194).

Prešućivanje i dodavanje

U uvodu prvoga toma autor spominje da su u početku jugosavenski migranti u Magallanesu teško radili na kopalištima zlata (između 1888. i 1894. godine) te bili promatrani s prezirom, no tom se trenutku on poslije ne vraća. Kopači zlata u Čileu, kao i u drugim dijelovima svijeta, nikad nisu promatrani kao idealni tip migranta (usp. Božić-Vrbančić 2008: 110) pa stoga Bonačić Dorićevu odluku o prešućivanju toga dijela prošlosti možemo shvatiti kao identifikaciju s idealom ili težnju ka dominantnom idealu.

Na kopalištima su uglavnom uvijek bili muškarci, radilo se teško, ali prostitucija, opijanje i kockanje su bili uobičajeni. Stoga ne čudi česta klasifikacija kopača kao “društvenog taloga” i stvaranje diferencijacije između njih kao “nepoželjnih migranata” ili “nepoželjnih kolonizatora” i “poželjnih migranata”, posvećenih onome što se tada predstavljalo kao “civiliziranje i izgradnja zemlje”. U rukopisima Ivana Lupisa-Vukića zapisana su brojna kazivanja prvih dalmatinskih doseljenika na jug Čilea o životu u doba zlatne groznice. Navodim u nastavku dijelove kazivanja Frane Brezovića rođenog 1874. godine u Svinišću (općina Omiš), koji je došao u Magallanes 1892. godine:

Svi išli za zlatom. [...] Ne bilo ceste. Velika muka kod prenošenja robe. Nosilo se i vina i rakije. Hrvatski Primorci ne mogli biti bez pića. Kad god bi konji, lijegajući ili udarajući jedan o drugog razbili bocune sa vinom i rakijom. Tada bi čudo vike i protesta bilo kod Hrvatskih Primoraca, više nego bi i kad bi se bez brašna došlo. Dobri radnici, ali mnogo piju (Lupis-Vukić 1930: 260).

U novinama iz doba zlatne groznice mogu se naći brojni primjeri koji pokazuju tu podjelu na poželjne i nepoželjne migrante:

Dogodilo se je u Porveniru, što dokazuje da je duh *fin de sieclea* koji se je iz predgrađa europskih metropola proširio na naše

obale, dosegnuo Ognjenu zemlju. Od pet kuća u dvije se prodaju likeri, a u jednoj se prodaju likeri i žrtvuje Venera. Rudari nemaju izbora (*l'embarras du choix*), nego će bez okljevanja ostaviti svoje zlatne grumenove, rezultat teškog cjelotjednog ili dvotjednog rada, u krilu svećenica toga hrama ljubavi, što kod drugih industrijalaca izaziva loše raspoloženje. Umjesto crkve, *chinchela* i umjesto škole druga ustanova. Oh, slobodo, pokrij lice!

Fizički, moralni i ekonomski otrov. Otrovne tekućine i izgubljene žene. To su vratari koji otvaraju široka vrata civilizacije, trgovine i industrije u Ognjenoj zemlji. Nije baš laskavo. [...] Neophodno je osigurati neko jamstvo mirnim doseljenicima i poštenim industrijalcima ako želimo stvoriti korisno i dostojanstveno stanovništvo ove zemlje (El Magallanes, br. 45 od 11. 11. 1894.).

I Bonačić Dorić se u svojoj Povijesti osvrće na poroke, ali opet samo općenito, bez spominjanja hrvatske, ili kao što on piše jugoslavenske, migracije:

Punta Arenas je iskreno marširao na putu napretka i u svojim materijalnim zadaćama, i moralnim i institucionalnim aktivnostima, i nacionalnim i stranim. Strane kolonije organizirale su institucije uzajamne pomoći i zaštite prema svojim visokim standardima i pod zaštitom gostoprivreda i slobode zakona Republike. Sve je upućivalo na kretanje, život, napredak. No, stvaranjem javnog i privatnog bogatstva, razvojem gospodarstva i raskošnog života stanovništva, nastaju i društvene bolesti, što se može vidjeti u osudama u novinama. Grad je zagađen kanatinama i objektima za kupovinu i konzumaciju alkoholnih pića bez ograničenja. S druge strane, nečisti vestali privučeni poput krijesnica astralnom svjetlošću, gradili su hramove poroka i zla koji su se slobodno širili u različitim dijelovima grada, uglavnom u gornjem dijelu Coquimbo ulice. Punta Arenas nije izbjegao urodene i pogubne kandže poroka koji progoni čovjeka žarom svoje sjene (Bonačić Dorić 1941: 175).

O hrvatskim imigrantima i problemima s kojima su se susretali na kopalištima, njihovu teškom radu, ali i porocima (strasti za kockanjem, alkoholom i ženama) govorili su mi i moji sugovornici i sugovornice:

A u to vrime moga dida, recimo Hrvati, oni su najžešće bili za poker, Hrvati i Arapi.

– Bio je jedan orkestar, dva brata Lukšića, sve su bile muzike. Nije bilo kazeta, nije bilo [...] Gori ima jedna ulica, sve prostitutke, nekih dvanaest kuća, sve prostitutke.

– A odakle su bile? Čileanke?

– Čileanke, Francuskinje, Talijanke, naših nikad, sve ove druge. Tu je išlo puno novca. Saloni – puuuuno. Bilo je lipih divojki. Nije bilo drugih aktividad ovde. Rabotaš, di ćeš poslije? Naši se nisu puno vjenčali. Bili su solteroni, samci. Jedan Vukulić nikad se nije ženio. Svaku nedjelju u kurve.

Isto moj dida, npr. Oni su sa svojim prijateljima, jer su bili svi ludi, jer vidiš ti Hrvati u mladosti, oni su ludaci, ludaci, oni bi se, oni po ovim, javne kuće, samo su Hrvati bili. Po javnim kućama, moja mama ti kaže. [...] Moj dida, njegov krug prijatelja, bi se igrali sa pištoljem. Bi stavili jedan [SD: ruski rulet], ruski rulet. Bi goli po cijeli Punta Arenas trčali. Mislim gluposti, znaš odakle su te stvari, to samo odavde može past napamet i zašto su bili najzgodniji muškarci koji su bili – Hrvati. I ima puno toga što su baš ove kulturne ono, razlike, koje neće ti svatko pričat.

Ukratko, u usmenoj povijesti ostalo je sjećanje i na aspekte svedočnice koji nisu pronašli svoj put u pisane povijesne narative jer nisu odgovarali dominantnom narativu uspješne zajednice, tj. nisu predstavljali željeni kulturni kapital koji je uključivao određeni tip moralnosti i radišnosti, o čemu detaljnije pišem poslije.

Nadalje, u uvodu Bonačić Dorić spominje da su u Magallanes došli Jugoslaveni “vitalnih znanja s fakulteta”, što je u početku migracije bila iznimka (Martinić Beroš 1997: 26–27), ali je ušlo u

društveni imaginarij kao općeprihvaćena činjenica i pridonijelo stvaranju kolektivnog subjekta s kakvim će se identificirati dio migrantske zajednice. Obrazovni sustav je jedan od najvećih generatora društvenih razlika i društvene podjele u Čileu (Mora 2006; Ponce de León 2010; Campbell 1959; usp. i Woll 1976) i reprezentiranjem jedne zajednice kao obrazovane, ta se zajednica automatski u imaginariju društva kojem pripada smješta na viši društveni položaj. Povijesne monografije, baš kao i tisak, formiraju idealnu zamišljenu migrantsku zajednicu stvaranjem povijesnog subjekta (Rigney 1990) sa željom da se s njom identificiraju članovi zajednice čija se povijest piše. Osobine poput junaštva, pionirskog duha i uspješnosti neke su od karakteristika tog povijesnog subjekta koji stvara Bonačić Dorić, posebno u drugome tomu *Povijesti* (i kojima esencijalizira kulturu tog subjekta). Ovdje je važno napomenuti da narativ koji nudi Bonačić Dorić u potpunosti korespondira s dominantnim povijesnim narativom u Čileu tog vremena, narativom koji "civilizacijsku misiju" Europljana ističe kao temelj stvaranja čileanske nacije.

Preuveličavanje

Kao što navodi Bonačić Dorić,

[p]oglavlja drugog dijela govore o herojskim vremenima dolaska prvih Jugoslavena u Magallan i uzbudljivim momentima zlatne ere u najvećem usponu. [...] Pratimo ih kroz njihovo junaštvo i njihove podvige; kroz njihove uspjehe i njihove muke; kroz njihove pobjede i njihove slabosti; okružene divljom prirodom usred svog vizionarskog postojanja.

Njihova sjećanja i priče vezane uz ta sjećanja oslikavaju jedino originalno i karakteristično vrijeme. Epizode, nevjerojatne avanture, herojska djela usred veličanstvenih i slikovitih horizonta drevnog Punta Arenasa [...] Središta vilenjačkog svijeta

Čileanaca i stranaca; od argonauta, istraživača, mornara i lovacu morskih vukova u južnim morima do tragača zlatnih žila na kontinentalnom i ognjenom pijesku. Opisuju eru osvajača, odiseje Grka i Trojanaca, kada je dolazak jugoslavenske životne snage i krvi pretvoren u vrijedan doprinos veličini južne granične Republike (Bonačić Dorić 1943: 5–6).

Povijesni tekstovi obiluju interpretativnim komentarima koji služe kako bi se objasnila važnost događaja o kojima se piše (Rigney 1990: 15). Navedeni citat je vrlo pozitivna i gotovo epska interpretacija kojom je popraćena naracija o dolasku Jugoslavena u najjužniju čileansku regiju. Iz povijesnog teksta tom se interpretacijom prenosi u svakodnevnicu i u kolektivni imaginarij hrvatske imigrantske, ali i šire društvene zajednice, narativ o dolasku hrvatskih imigranata kao jako važnog događaja, čime se legitimira i pozicija samih imigranata kao važnih za Čile. Važno je napomenuti da drugi tom *Povijesti* Bonačić Dorić piše u doba Drugoga svjetskog rata, kad se na teritoriju Jugoslavije vode različite bitke, a u Čileu je još od početka stoljeća jak i razvijen projugoslavenski sentiment (vidi Antić 1987; Lupis-Vukić 1912; Lupis-Vukić 1930), pa zanesenost kojom Bonačić Dorić piše o Jugoslavenima u Čileu treba gledati i u tome kontekstu domoljublja, podrške i suosjećanja s "izmučenom i zarobljenom domovinom" (Bonačić Dorić 1943: 5).

Drugi tom *Povijesti* sastoji se od različitih diskursa periodizacije i stabilizacije (Fortier 2000: 42) koji opisuju događaje o dolasku i uspostavi hrvatske imigrantske zajednice. Ti diskursi služe kako bi dali smisao sadašnjosti tako što prošlost dijele u niz događaja ili trenutaka koji igraju važnu ulogu u konstrukciji sadašnjosti. Uz spomenutu povijest jugoslavenske migracije koja seže u doba prije dolaska hrvatskih doseljenika, kao važne periodizacijske točke Bonačić Dorić izdvaja priče i predaje o počecima života u regiji koje dobiva od svojih sugovornika koji su glavni likovi ili pripovjedači iz prve ruke. Tako se stvara osjećaj

kontinuiteta hrvatske zajednice i učvršćuje poziciju hrvatskih imigranata u razvoju kolonije, ali i povezuje ideja razvoja kolonije s vremenom dolaska hrvatskih imigranata jer se kroz njihove živote i iskustva pripovijeda o povijesti regije. Takva konstrukcija ima efekte u društvenoj stvarnosti gdje se može dogoditi da, kada na primjer Čileanac želi pokazati koliko su Čileanci pridoniojeli izgradnji regije, uzvratno dobije komentar: "da, nakon što su Hrvati tu već bili odavno" (Đurin 2013: 7).

Generalizacije

Nadalje, pripovijedajući o povijesti kroz predaje o određenim pojedincima i njihovim postignućima, povjesničar te osobe čini utjelovljenjem ontoloških, etičkih i/ili estetskih vrijednosti vremena o kojem i u kojem piše (Rigney 1990: 161). Prva osoba kojoj Bonačić Dorić posvećuje posebno poglavlje u svojoj *Povijesti* i koju ističe je Julio Popper, rumunjski inženjer koji je otkrio zlatnu rudu na Ognjenoj zemlji. Popper je ostavio "neizbrisivo sjećanje među stanovnicima Punta Arenasa tog vremena. Prema Lautaru Navarru Avarijsi, Julio Popper je bio istaknut, inteligen-tan, prosvijećen čovjek lijepog ponašanja i zabavni sugovornik" (Bonačić Dorić 1943: 61). No, iz kazivanja nekih stanovnika regije koji su radili za Poppera, a koja su navedena u prethodnom poglavljju, doznajemo također da je bio poslovni čovjek koji je bio spreman platiti visoku cijenu za širenje svog poslovnog carstva (usp. Martinić Beroš 1997: 14). Nakon Poppera, Bonačić Dorić opisuje živote hrvatskih imigranata koji su stekli imetak baveći se iskopavanjem zlata, ovčarstvom ili tako što su kao tehničari radili na izgradnji grada (usp. i Kramarenko i Sackel 2007). Oni koji su čitav svoj radni vijek proveli kao radnici i koji nisu stekli imetak, kao i oni koji su tridesetih godina dvadesetog stoljeća zbog globalne ekomske krize propali, nisu spomenuti.

Kroz životopise pojedinih osoba Bonačić Dorić sugerira koji sustav vrijednosti predstavlja općeprihvaćene društvene vrijednosti, a posrijedi su vrijednosti koje proizlaze iz imperijalnog diskursa i podržavaju kapitalističku logiku. Diskurs imperijalizma nastaje u Europi u vrijeme razvoja ideologije europske civilizacijske misije u devetnaestome stoljeću (McClintock 1995: 5) koja je temeljni element imperijalizma (Osterhammel 2014: 8). Jürgen Osterhammel definira civilizacijsku misiju kao

poseban tip vjerovanja koje ponekad ima praktične konsekvence. Ono uključuje sebi dodijeljeno pravo i obavezu propagiranja i aktivnog uvodenja svojih vlastitih normi i institucija u druga društva i među druge ljudi, a na temelju čvrstog uvjerenja u svoju inherentnu superiornost i viši legitimitet vlastitog kolektivnog načina života (Osterhammel 2014: 8).

Ideologija civilizacijske misije koja nastaje u Europi devetnaestoga stoljeća gradila se na diskursima imperijalizma koji međusobno artikuliraju pojmove osvajanja, civiliziranja, kultiviranja, rada, industrijalizacije i proizvodnje. Nadalje, ona naglašava bijelu kožu, disciplinu, moralnost, čist i uredan dom, odnosno kulturni kapital europske srednje klase *ergo* civiliziranih osoba kao model života kojem treba priučiti ostala društva kako bi se razvijala i napredovala. Ideologija civilizacijske misije razvijala se najviše u Francuskoj i Engleskoj, ali i u ostalim zemljama koje su imale kolonije u drugim dijelovima svijeta. Imperijalni diskurси su se širili izvan granica zemalja u kojima su nastajali u nove sredine u kojima su se modificirali i u koje su se inkorporirali. U skladu s time i čileanske elite su težile da budu dio zapadne, industrijske modernosti koja je bila obilježena "imperijalizmom i izmišljanjem rase" (McClintock 1995: 5) te su preuzele europski devetnaestostoljetni imperijalni diskurs modernosti i razvoja i ideologiju civilizacijske misije (Beckman 2009: 81). U tome kontekstu treba razumjeti kvalitete koje Bonačić Dorić naglašava kad opisuje pojedine osobe važne za Magallanes i njihove živote.

Nadalje, naracije o poslovnom uspjehu pojedinih članova imigrantske zajednice, osim što su i dio imperijalističkoga diskursa koji podržava razvoj kapitalizma, spadaju u diskurse koji stabiliziraju postojanje te zajednice u novom okruženju, što je drugi diskurzivni korak u oblikovanju zamišljene imigrantske zajednice (Fortier 2000: 42). Bonačić Dorić to vidi kao

zreliju dob i sjedilačku stabilnost kada Jugoslaveni prestaju biti prolazne ptice i definitivno se naseljavaju u Magallanesu, osnivaju domaćinstva, obitelji i institucionalna tijela, svojim trezvenim običajima, svojim osjećajem za red i rad te konstruktivnim temperamentom pridonose aktivnostima prirodnog obogaćivanja i napretku regionalnog gospodarstva (Bonačić Dorić 1943: 6).

Stabilizacija je povezana s promjenom u strukturi zanimanja i razvojem poslova povezanih s kapitalističkim sustavom, a bolji posao je u brojnim slučajevima za migrante bio prekretnica i implicirao je odluku o stalnom naseljenju i osnivanju obitelji. Temelji imigrantske zajednice stabiliziraju se, dakle, u Čileu na rativima o postignućima koja se mjere kriterijima "kapitalizma i imperijalizma" (Fortier 2000: 48; Rosemblatt 2000), a imigrantska zajednica postiže svoj legitimitet tek kada se može upisati u povijest određenim materijalnim postignućima. Te su kriterije doseljenici iz Dalmacije velikim dijelom pounutriili, zbog čega sami za sebe i govore da su uspjeli u Čileu. Put od utemeljenja do stalnog naseljavanja i stabilizacije imigrantske zajednice obilježen je i promjenama u tipu migracija: dok su prvi imigranti s idejom privremenog ostanka na radu bili muškarci, trajno naseljavanje veže se uz doseljavanje žena i osnivanje obitelji, što pokazuje "orođenost nacije i etniciteta" (Fortier 2000: 49) jer se stvaranje kolektivnog identiteta postiže lociranjem obitelji kao kamena temeljca u razvoju zajednice. U Čileu je to posebno bilo izraženo između 1920. i 1950. godine (Rosemblatt 2000). I na kraju, stabilizacija se postiže osnivanjem brojnih kulturnih, sportskih i dobrotvornih društava koja postaju materijalizacija, opredmećenje kulture hrvatske imigrantske zajednice.

Stvaranje osjećaja trajnosti i kontinuiteta

Istim diskursima periodizacije i stabilizacije u imperijalističkom ključu koristi se Mateo Martinić Beroš u knjizi *Hrvati u Magallanesu, na krajnjem jugu Čilea* (1997). U njegovu prikazu periodizacija zadire duboko u prošlost, u godinu 1844. kada se među posadom broda koji je dovezao živežne namirnice i vojниke u utvrdu Fuer-te Bulnes nalaze tri mornara čija imena upućuju na imigrante s dalmatinske obale. Prema dostupnim podacima u koloniji su se zadržali od lipnja 1844. do veljače 1845. godine, a autor ih smatra pretečama “kasnijih migracijskih strujanja” (Martinić Beroš 1997: 10). Nalaženjem tragova prisutnosti imigranata s dalmatinske obale na jugu Čilea u trenucima koji gotovo korespondiraju s početkom uspostave kolonije, i ovaj autor pripisuje imigrantskoj zajednici kontinuitet na teritoriju i puni ga kulturnim značenjima: “Služi na čast hrvatskom iseljeništvu da su hrvatski pomorci, o kojima malo znamo, bili zajedno sa Čileancima u tim važnim trenucima kada počinje zauzimanje Patagonije” (Martinić Beroš 1997: 10). Martinić Beroš esencijalizira zanimanje mornara tako što ga pripisuje “prirodnoj sklonosti” (Martinić Beroš 1997: 11) hrvatskih doseljenika, nazivajući ih “ljudima od mora”, “hrvatskim pomorcima”, “odvažnim brodarima” (Martinić Beroš 1997: 9–10). Pomorci su bili i Mateo Paravić i Pedro Zambelić, koji dolaze kasnije (Paravić 1876. godine., a Zambelić 1871. ili 1872.), a koje autor smatra prethodnicom hrvatske zajednice u Magallanesu jer su tu “pustili svoje korijene” (Martinić Beroš 1997: 13) i obojica su do kraja svog radnog vijeka od kopača zlata postali brodovlasnici. Pomorcima Martinić naziva i kopače zlata koji su između 1888. i 1894. iskopavali zlato na otocima arhipelaga:

neumorni tragači za zlatom ipak su izvršili vrlo značajnu ulogu, kojom će naznačiti povjesno pravo čileanskog naroda na najjužniji dio Južne Amerike. Oni su kao pomorci južnog arhipelaga pridonijeli proširenju i potvrđivanju suvereniteta Republike

uzduž i poprijeko širokog i prostranog spleta otoka smještenih na krajnjim granicama Amerike (Martinić Beroš 1997: 19).

Pomorstvo je bilo jedna od ključnih grana za osvajanje i kolonizaciju najjužnije čileanske regije jer je to područje razvedene obale sastavljenod brojnih otočića i kanala u kojemu morske struje i vjetrovi otežavaju plovidbu, a zbog planinskog lanca i teške prohodnosti kopnom od sjevernijih gradova do juga Čilea dostupnost južnih teritorija morem činila se vjerljivatom i lakšom.

Esencijalizacijom pomorstva, upisivanjem sposobnosti i vještina plovidbe u hrvatski etnicitet, čime se Hrvate i sve ostale nacije vješte u plovidbi postavlja u superiorne etničke skupine, stvaraju se temelji za kulturni rasizam (usp. Fortier 2000: 5). Esencijalizacijom se Martinić služi i kada, opisujući kulturni život Hrvata, zaključuje da imaju "urođenu sklonost prema zborom pjevanju i glazbi" (Martinić Beroš 1997: 40), "ukorijenjeni osjećaj milosrdnosti i solidarnosti" (Martinić Beroš 1997: 42) ili kada ih u kontekstu gospodarskog razvoja regije naziva osobama "pionirskog duha" (Martinić Beroš 1997: 35), radijnosti, avanturizma, zajednicom koja se "za kratko vrijeme, bez poteškoća i na ljudski način znala prilagoditi kraju potpuno drugaćijem od onoga iz kojega je potjecala" (Martinić Beroš 1997: 7). Esencijalizacija, odnosno naturalizacija kulture proširuje rasu i rasizam na diskurse diferencijacije po etničkoj osi, što Paul Gilroy naziva etničkim apsolutizmom (Gilroy u Fortier 2000: 24). Kulturni rasizam konstruira kulturne faktore kao elemente za društvenu diferencijaciju i naglašava ideju "etničkih grupa" kao grupa po prirodi, intrinzično različitih afiniteta. Takvo kulturno utemeljenje različitosti služi zatim kao opravdanje i objašnjenje za socijalnu nejednakost i isključenost manjina iz dominantne kulture (Gilroy u Fortier 2000: 24), što je često argument za izumiranje starosjedilačkih plemena (kao što smo vidjeli kod Bonačića Dorića) i niskog socijalnog statusa Čiloti u Punta Arenasu. Iako su

na otocima i u kanalima koloniziranog područja živjela plemena Alacalufe (drugim imenom Kaweskar) i Yagana (ili Yamana) koja su neprestano plovila i živjela od mora, dakle također bili ljudi od mora kao i doseljenici s otoka Chiloé (Čiloti), nisam naišla na trag koji bi upućivao na želju za suradnjom s njima oko upoznavanja arhipelaga i plovidbenih mogućnosti u regiji niti na prepoznavanje te njihove vještine u analiziranim povijesnim narativima. Esencijalizacija je prisutna na brojnim mjestima i u *Povijesti Bonacića Dorića*:

Dok je u domovini postojao snažan ratni, politički i duhovni pokret kojim se težilo slobodi i ujedinjenju, iseljenici koji su preživjeli stvorili su nove male svjetove, čije se prvo stoljeće emigracije danas slavi; briljantni su to primjeri kreativne sile njihove rase (Bonačić Dorić 1943: 31–32).

Nakon prvih mornara s dalmatinske obale čiji je boravak zabilježen u Magallanesu, do kraja osamdesetih godina devetnaestoga stoljeća “[m]ala skupina Hrvata u Punta Arenasu bavila se tada različitim poslovima, istina onim kojima su se bavili i drugi doseljenici, drugih narodnosti, a i sami Čileanci, u stalnoj potrazi za časnim poslom koji pruža mogućnost boljeg života” (Martinić Beroš 1997: 16), no najviše iskopavanjem zlata i lovom na tuljane. Za vrijeme zlatne groznice između 1888. i 1894. godine u regiji boravi znatno veći broj hrvatskih doseljenika koji su se iz Argentine i Čilea slili na krajnji jug i kojih velik broj nakon završetka zlatne groznice odlazi iz regije natrag u Europu ili u veće južno-američke gradove.

Stabilizacija hrvatske imigrantske zajednice se prema Martiniću događa po završetku zlatne groznice, kada su oni koji su ostali

svoje bogatstvo, stečeno napornim radom, uložili u pokretanje poslova što će pridonijeti gospodarskom i društvenom napretku. [...] Oni će za kratko vrijeme postati pioniri koji će poticati rast novoga grada Porvenira.

Na početku zadnjeg desetljeća 19. stoljeća procvat je bio tako snažan da je doslovce manjkalo ruku za sve te mnoge djelatnosti i poslove koje je svakodnevno razvijao i promicao pionirski duh. Pokretači tog razvoja bijahu stari stanovnici Punta Arenasa. Zarade koje su ranije teškim trudom stekli, ulagali su u otvaranje trgovina, nabavu i opremanje brodova, podizanje pilana, osposobljavanje rudnika i osnivanje farmi. [...] Snažni Dalmatinci bijahu od samog početka cijenjeni radnici i svestrani zanatlije. Mnogi među njima koji su u svom rodnom kraju klesali kamen, postali su najbolji zidari i graditelji prvih čvrstih zdanja što su označila novu urbanu fazu Punta Arenasa: od skromnog sela pretvarao se u grad. [...] Uskoro su se, dakkako, pojavili nadareniji i poduzetniji, koji su svojom neznatnom uštedevinom samostalno započinjali neke djelatnosti kao sitni poslodavci (Martinić Beroš 1997: 20–22).

Iz takve naracije koja o razvoju regije pripovijeda kroz prakse jedne etničke zajednice, dobivamo dojam da su ostale gospodarske grane, kao i ovčarstvo, uslijedile nakon što je zlatna grozница završila, iako su se sve te grane gospodarstva razvijale istodobno.

Imperijalistički stil pisanja i kolonizatorska metafora (Fortier 2000: 47) prisutni u navedenim dijelovima i u sljedećim poglavljima Martinićeve monografije stvaraju vezu između osvajanja, gospodarske ekspanzije i naseljavanja. Kao što je u jednom drugom primjeru uočila Anne-Marie Fortier, iako se prijelaz s faze utemeljenja zajednice na fazu trajnog naseljavanja ne može svesti samo na promjene u ekonomskom statusu imigranata i njihov uspon na ekonomskoj ljestvici, jezik kojim se slave pionirski pothvati starih stanovnika, "istinskih pionira" (Martinić Beroš 1997: 36) ima mnogo zajedničkog s kolonijalnim diskursom. Doseљavanje migranata "slijedi put kapitalizma i kolonizacije" (Fortier 2000: 47) utoliko što se gospodarski razvoj koristi kao legitimirajući mehanizam u procesu utemeljenja hrvatske zajednice i njezine prisutnosti u Magallanesu. Beckman primjećuje kako

je u jednom trenu čileanska buržoazija internalizirala europski imperijalni diskurs i tumačila "pionirske pothvate" i akcije koje su potakle "gospodarski i društveni napredak" regije kao dio svjetske borbe za europsku nadmoć (Beckman 2009: 76; usp. i Sater 1990). Martinićev prikaz hrvatskih doseljenika i njihove uloge u izgradnji najjužnije čileanske regije pisan je upravo u tom duhu i pridonosi predodžbi europskog i dalmatinskog osvajanja krajnjeg juga Čilea.

Skretanje zaključka

Put od utemeljenja ka trajnom naseljavanju obilježen je kod Martinića Beroša, kao i u Povijesti Bonačića Dorića, promjenom u tipu migracija, osnivanjem doma i obitelji, nakon čega se Čile percipira kao nova domovina. Slijedom Hagea, dugotrajan boravak imigranata u novoj domovini (koji se izražava stabilizacijskim diskursima) je kulturni kapital koji omogućuje hrvatskim imigrantima upisivanje u čileansko nacionalno tijelo unutar kojega će se zatim moći identificirati kao starosjedioci i upravljati regijom i onima koji nisu dio zamišljenog nacionalnog tijela. Diskurs doma ne samo da implicira sliku nacije koju čine određene skupine već i sliku sebstva koje zauzima privilegiranu poziciju unutar te nacije i privilegiran način bivanja u naciji (usp. Hage 1998: 42), kao što vidimo u sljedećem primjeru:

Hrvati, uglavnom iz Dalmacije, pridonosili su razvoju nove domovine na brojne načine i u tišini. Slavenski imigranti su na početku bili neophodni u mnogim poslovima: rudari, ribari, moreplovci, štrigači ovaca, pomoćnici na farmama, popločivači ulica, tesari; poslije će postati obrtnici, trgovci, industrijalci ili farmeri, pridonoseći svom snagom prosperitetu regije Magallanes. Njihov fizički i duhovni temperament omogućio im je da se brzo prilagode zemlji koja ih je dočekala

dobrodošlicom, da razviju dubok osjećaj patriotizma i da, mi-ješajući se s Čileancima i strancima, pridonesu procesu integracije različitih rasa. Njihova djeca – bez sumnje najveći dar novoj zemlji – postat će lideri na svim poljima regionalnog života (Martinic Beros 2002: 75).

Hage (1998) u svojoj analizi australskog društva navodi koncept uključenja i isključenja, tj. dijalektiku uključenja i isključenja, kad govorи o nacionalnim diskursima asimilacije i integracije. Dijalektika uključenja i isključenja odnosi se na set mehanizama preko kojih su pripadnici određene zajednice istodobno u određenim aspektima uključeni u nacionalno tijelo, a u nekim drugim aspektima isključeni. Dijalektika uključenja i isključenja mijenja se ovisno o kontekstu i širim društvenim okolnostima. U tome smislu može se reći da Martinić Beroš, a sve unutar diskursa dokazivanja integracije hrvatskih migranata u čileansko društvo, navodi kao pozitivni aspekt miješanje s Čileancima, kao i miješanje s ostalim migrantima. Dok je Čileanac u kontekstu diskursa civilizacije bio prikazan kao neciviliziran, kao drugost, u naknadnom diskursu integracije hrvatskih migranata zadobiva pozitivne konotacije jer simbolizira "autohton" element novonastale nacije. Od početka kolonizacije stavovi o miješanju rasa bili su važni i mijenjali su se u skladu s promjenama režima moći (moći u foucaultovskom smislu te riječi), no u svakom slučaju, kao i u većini drugih europskih kolonija toga vremena, čistoća podrijetla, i to ne bilo kojeg podrijetla, bila je važan kulturni kapital. Smatralo se da Europljani koji su se upuštali u seksualne odnose s Čileankama uglavnom pripadaju najnižem sloju radništva (ili kopačima zlata). Prostitucija je bila kritizirana, a diskurs idealnog doseljenika uključivao je monogamiju i uredan život po kršćanskim načelima, a sve radi stabilizacije društva. Ženidbom bi doseljenik automatski stekao veći ugled u društvu od samca koji bi mogao završiti u porocima koje sam spomenula. Isto tako, a sve u skladu s velikim brojem rasnih teorija koje su nastale u

devetnaestom stoljeću, smatralo se da u "miješanju europske krvi sa starosjedilačkom", ako već mora doći do toga, uvijek "pobjeđuje" europski faktor te se time učvršćuje pozicija Europljana i podiže učinak europske civilizacijske misije (usp. Božić-Vrbančić 2008: 110). Stoga su se i djeca iz takvih brakova ponekad vidjela, kao što to ističe Martinić Beroš, "kao najveći dar novoj zemlji". Martinić Beroš ističe mijеšane brakove između Hrvata i Čileanki kao želju za povezanošću s novom zemljom:

Budući da je skupina Hrvata bila sastavljena od samih muškaraca, odlučnih da se tu nastane, nije trebalo dugo čekati sklapanje prvih brakova. Neki su pozivali svoje djevojke iz daleke domovine ili su uzimali za žene zemljakinje što su stizale u sve većem broju. Drugi su dalmatinski momci stupali u bračne veze s europskim doseljenicama, pripadnicama različitih narodnosti ili Amerikankama nečileanskog podrijetla. U najvećoj mjeri, pak, ženili su se Čileankama, izražavajući tako sve veću želju za mijеšanim brakovima, što nije bio običaj među drugim europskim doseljenicima, pripadnicima različitih naroda, barem ne isprva. Ovo je nastojanje, dakle, od samog početka obilježavalo povezanost hrvatskoga i čileanskog naroda.

Da bismo iznesenu tvrdnju preciznije potkrijepili, navodimo podatak da se od 45 brakova sklopljenih između 1890. i 1900. godine 48 posto hrvatskih muškaraca vezalo sa ženama iste nacionalnosti, 6,6 posto s Europljankama nehrvatskoga podrijetla i isti postotak s Amerikankama nečileanskog podrijetla. Dakle, čak 38,8 posto stupilo je u brak s Čileankama (Martinić Beroš 1997: 23).

Iako Martinić Beroš brakove s Čileankama tumači kao "želju za mijеšanim brkovima", neutralizirajući pritom odnose moći u društvu, važno je skrenuti pozornost na prožimanje diskursa rase s diskursom klase, pa samim tim i seksualnosti. Mnogi autori (Pike 1963; Collier i Sater 2004; Rosemblatt 2000; Yeager 1991) naglašavaju da su se u Čileu sklapali interesni brakovi, posebno

među onima viših klasa, kako bi se, između ostalog, ojačala savezništva među elitom. Budući da je društvo bilo rasno heterogeno, pripadnost bijeloj rasi (ili europsko podrijetlo koje se u društvu detektiralo u prezimenu) imala je simboličnu vrijednost i bila kulturni kapital kojim se, kao i svakim drugim kapitalom, moglo trgovati. Među pripadnicima visoke srednje klase brakovi s osobama čileanskoga podrijetla dolazili su u obzir samo ako su i one pripadale višoj klasi, pogotovo kad govorimo o prvim generacijama doseljenika, a u ostalim okolnostima miješani brakovi su se zbog tadašnjeg režima regulacije seksualnosti strogo branili te, u slučaju neposluha, okrutno kažnjavali. Ukratko, brakovi između Hrvata i Čileanki, o kojima piše Martinić Beroš, odnosili su se uglavnom na nižu klasu, na siromašno radništvo koje je obično manje zahvaćeno regulacijom seksualnosti (usp. Foucault 1994a). Pripadnici više i srednje klase čuvali su svoju djecu, posebno kćeri, od klasno i rasno "inferiornih" udvarača. To se odnosilo i na Hrvatice, a neki od mojih sugovornika i sugovornica različitih generacija potvrdili su to svojim kazivanjima:

Hrvati, koji su bili u klubu su uvijek gledali Čileance, ne da se ne bi družili s njima, nego da se mi ne bi udale za nekog (od njih, nap. S.Đ.)

A u ono vrijeme je bilo puno strogo, mater je čuvala dijete da ne bi što prošlo, uuuuu [...] Kad bi poslali pismo, sjećam se kad smo u ono vrijeme kad se daje ispite onda bismo išli u školu, onda bi mladići poslali listić (aviončić) i jedan puta jedan mladić napisao meni pismo u školu i glavna časna išla tražit moju mamu, to je bilo uuuuuuu majko mila.

– Moja majka, N.N., kći Bračanina, ona je rođena 1908. godine u Punta Arenasu. I imala je ljubavnih odnosa s jednim Čileancem, a naši Hrvati to uopće nisu prihvaćali. Prva generacija je bila u teškim prilikama u smislu ljubavi, naročito cure. I kako njezin tata nije to prihvatio, ona je imala 25 godina, u ono vrijeme u

Dalmaciji ona bi već bila stara cura, 1924. ona se udala za tog Čileanca. Kad je došla doma, rekla je tati "ja sam se udala", a stari je poludio. Zaključao vrata, zatvorio škure, prekinuo telefon i dao naredbu svom starijem sinu da on ima za zadaću odvesti sestru na Brač. Ona se udala po civilnom braku, došla doma poslije tog koktela [...] Dobro, najmlađa sestra N.N., ona se je solidarizirala s mojom majkom i rekla: "Dobro, ako se ona vraća, onda se i ja vraćam". I zbog toga ona nije naslijedila ništa od svojih roditelja. To sam ja doznao tek kad sam došao u Punta Arenu. Jedno jutro, u mojoj obitelji nitko nije imao kola i nitko nije znao voziti, pa su unajmili jedna kola s vozačem. Ići iz Punta Arenasa do Rio Gallegosa i štofer je imao zadatak da svakih 10 km se popne na stup i prekine telefonsku žicu, tako da ne bude veze između ovog Čileanca, N.N., bio je činovnik poglavarnstva u Punta Arenasu, tako da nije bio jedan bilo kakvi čovjek, u ono vrijeme biti činovnik bilo je dobar posao. I ja mogu zamisliti kako je bilo to putovanje moje mame. Iz Rio Gallegosa su došli u Buenos Aires, u Buenos Airesu su se ukrcali u brod i došli su u Hrvatsku [...] Jedan bratić u drugom koljenu, on mi kaže, evo ti soba gdje ti je spavala mama. I kažu da je plakala osam dana i osam noći [...] Ja sam bio u matičnom uredu, imam tu, mogu ti pokazat, imam tu potpis moje mame i svjedoka [...]

- S vjenčanja?

- Da.

- To je jako tužna priča zapravo.

- Pa svakako je tužna priča. Meni je to zbog mame. Ne mogu znati kako je bio on, njen prvi čovjek, al to je bilo grozno. U ono vrijeme, ti si otisao kao u srednjem vijeku, nije bilo mogućnosti otpora, zamisliti to. Očeva riječ je bila zakon i bog. Danas se to ne može dogoditi [...] Ne može niti što se tiče nasljedstva, da umre i da potomak nema nasljedstva, to ne postoji danas.

- I onda, tako, ali ona, jednu kćer i drugu kćer i sina, ona naređivala za koga će se vjenčati. I sad jedna kćer se udala za Čileanca, kapetana od vojske, e ali je bio Chilote, kapetan Chilote, kao ovdje Vlaj i to kaže. I nikad ona njoj nije ostavila ništa. A

ovoj kćeri Anita, koju sam upoznala sa mužom i to, njoj je za jedan rođendan poklonila milijun dolara, samo tako.

– Za koga se ona udala?

– Ona se udala za nekog advokata, ona živi još tamo. On ju je rastavio. I to je neka historija, rodila dvoje djece sa downovim. Kasno se i udala, sa 40 i nešto, pa i rodila prvi put. Ali ovaj, to sam htjela reć, ona je nju poslušala i ona se udala za tog advokata, on je imao prezime, francusko prezime [...] Moj brat se oženio stariji za jednu Čileanku, ali to, Čileanci lopovi ovo ono. Oni su ustvari tili sve da se među Hrvate, i ovo i ono, Europeanci.

– Kojih je to godina bilo?

– Ja sam se udala '66.

– Znači još je tada bila ideja da bolje za Europejce...

– Je, je, zato što oni ka, dobro valjda su oni imali loše iskustvo, neke Čileance koji su radili kao radnici ili u školi i to, ili bi se napili, bilo je dosta lopova pa ih znaju njih, a Hrvati ne. [...] Kćer N. koja se udala za ovog kapetana, nju je prekrizila. Nije njoj ništa ostavila. Ona je imala svoj dućan, i kasnije su teško živjeli, dućan propao i sve to, muž se razbolio, od raka bolovao dugo i nikad nije kćeri pomogla, zato što se udala za Čileanca. N. je prezime kako se udala. I sin se oženio isto sa jednom Čileankom, i sina je isto, samo je N. dala, ovoj koja se udala za advokata.

Ovi stavovi u vezi brakova, kao i preferencija, efekt su regulacije seksualnosti i reprodukcije koja je bila posebno jaka u doba kolonijalnih režima, a poslije se prenijela i u novonastale postkolonijalne države (Holt 2003: 8; Cooper i Stoler 1997: 14; v. i Fischer-Tiné i Mann 2004; Htun 2003; Schmitt et al. 2002; Masur 1966). Kao što primjećuje McClintock, "izmišljanje" rase imalo je centralnu funkciju u nadgledanju, kontroli i upravljanju "opasnim klasama" u kolonijalnim društvima – od radničke klase do prostitutki, kriminalaca, gejeva i lezbijski, Iraca, Židova i dr., što nam govori da je rasa konstruirana diskurzivno i

različito od konteksta do konteksta te se ne može definirati *a priori* (McClintock 1995; Holt 2003; Appelbaum et al. 2003b). Zemlje Južne Amerike konstruirale su nacionalne identitete u rasnim terminima, a definicije rase oblikovane su procesima izgradnje nacije tako što su artikulaciju rase i nacije oblikovali lokalni, nacionalni i transnacionalni konteksti (Appelbaum et al. 2003a: 2). Doba kad je u Čile dolazilo najviše imigranata iz Hrvatske, dakle kraj devetnaestoga i početak dvadesetoga stoljeća, je vrijeme tzv. Parlamentarne republike (1890–1920) koje obilježava jak ekonomski rast utemeljen na početnoj industrijalizaciji i eksploraciji rude u sjevernom Čileu. Tada se u Čileu razvija i stranačka politika, jačaju socijalne političke stranke i razvija se čileanski nacionalizam. Neposredno prije toga razdoblja Čile ratom na Pacifiku (1879–1883) širi svoju granicu na sjeveru što je, smatraju brojni teoretičari, također važan događaj za izgradnju čileanskoga nacionalnog identiteta kroz prizmu rase i klase, o čemu više pišem u sljedećem poglavljju. U to vrijeme postojali su različiti sustavi rasne klasifikacije koji su se međusobno preklapali, a rasa je bila centralni pojam oko kojeg se konstruirala rodna i seksualizirana nacionalnost (Appelbaum et al. 2003a: 4). Elite su povezivale politički autoritet s autoritetom muškarca, a rasnu eugeniku s kontrolom seksualnosti i reprodukcije. Time se metaforički povezuju privatna i javna sfera, a ta se povezanost koristi kako bi se opravdalo javno reguliranje seksualnih i obiteljskih odnosa (Appelbaum et al. 2003b; usp. i McClintock 1995). Prepostavljena povezanost i sličnost između obitelji i nacije dovela je do konkretnih propisa o rodu i seksualnosti. Bijele žene često su smatrane čuvaricama rasnih obilježja i razlika jer je bijela rasa smatrana superiornom, a mestizaje, "miješanje" s osobama drugih rasa seksualnim odnosom i reprodukcijom smatralo se opasnim za rasnu čistoću (Elsey 2011; Rosembatt 2000). Rasa i rod kao kulturni kapital služili su kako bi pomogli zadržati kulturne razlike i odredili moralnu superiornost visoke klase i/ili

bijele rase (Stoler 1995; Foucault 1994a; Appelbaum et al. 2003b; Baily 1999). Među nekim zajednicama, koje su dolazile iz zemalja u kojima je imperijalni diskurs bio jak, a koje su bile i najmoćnije i najuglednije zajednice u Magallanesu, miješani brakovi su bili zabranjivani (npr. Nijemcima je zakonom bilo zabranjeno da se žene pripadnicima drugih nacija, v. Conrad 2012: 119; Baily 1999), a ponašanje onih veće društvene moći oponašali su oni koji su si željeli priskrbiti moć i društveni ugled u društvu stavljanjem društvene maske, odnosno oponašanjem (usp. Irigaray 1985; Bhabha 1984). To je i trenutak razvoja i jačanja srednje klase u regiji. Kao što je primijetio George L. Mosse, srednja klasa je svoj životni stil temeljila u katoličkoj moralnoj teologiji i protestantskoj pristojnosti kako bi se razlikovala od (divljačke i neobuzdane) niže klase (Mosse 2005).

S druge strane, društveno aktivni potomci starosjedilaca i *indigenisti*,²⁷ koji su naglašavali ljepotu i vrijednost starosjedilačkog stanovništva za čileanski nacionalni identitet, zalagali su se da starosjedilačke civilizacije postanu temelj nacionalne kulture i nacionalnog identiteta, pa je kontrola međurasne seksualnosti postojala s obje strane. I eugeničari i indigenisti ograničavali su međurasne odnose kako bi se zadržala rasna čistoća za koju se smatralo da osnažuje čileansku naciju (Appelbaum et al. 2003a: 16), o čemu govori i moja sugovornica:

Između Hrvata i Čilota uvijek ima veze [...] ima puno, puno bračnih parova. Izmiješano. Puno, puno. Ali Hrvati, nije prva generacija, druga generacija je malo, ima... Kako reći, oni se nisu htjeli miješati. Ima, ali nije puno. Ima i nekih koji su ostarili sami, ali neće, ako nema, ako nije našao neku Hrvaticu, on je neće. Neće Čilot. Uvijek! Ovo je ista stvar. Diskriminacija. [...]

²⁷ Indigenisti su osobe koje su se zalagale za prava često obespravljenih starosjedilačkih naroda.

I Čiloti isto, diskriminacija. Ne, ne, ovo je oba smjera. Čiloti: "A neee, oni su Austrijako".

Ukratko, Martinić Beroš u svom pisanju o Hrvatima potpuno previda kompleksnost politika seksualnosti u Čileu te artikulaciju tih politika s rasom i klasom. Kroz leću idealu u kontekstu "pripadanja zemlji" on naknadno i pozitivno konotira brakove koji su nastali između hrvatskih imigranata nižeg socijalnog statusa (više iz nužde nego iz želje za "miješanjem") i Čileanki niže klase ili starosjedilačkih žena, "posuduje" ih od niže klase reprezentativnom kolektivnom subjektu i diskursom integracije prikazuje kao temelj novog miješanog nacionalnog tkiva.

Uspjeh: diskurzivno konstruiranje kriterija društvenog pozicioniranja

Povijesne monografije i muzejske naracije koje sam analizirala u prethodnim poglavljima služe kao poveznica između prošlosti i sadašnjosti te za razumijevanje današnje pozicije potomaka hrvatskih doseljenika u Čileu kao uspješnih. Reprezentacija hrvatskih imigranata u opisanim povijesnim narativima dvadesetoga stoljeća ima performativni karakter jer stvara ono što opisuje. Povijesni narativi stvaraju kod hrvatskih doseljenika osjećaj pripadanja čileanskom društvu, pozicionirajući ih istodobno na određeni način unutar cjelokupne zajednice i nakon nekog vremena te se pozicije više ne propituju. Prema opisanim naracijama u muzejima i prema monografijama, velik broj doseljenika iz Hrvatske se identificira s tada hegemonijskim imperijalnim diskursom koji je podržavao logiku kapitalizma te kulturni kapital i vrijednosti europske "aristokracije". Hrvatski doseljenici većinom su pounutrili i oponašali životni stil i prakse koje je zegovarao imperijalni diskurs jer je oponašanje dominantnih obrazaca, odnosno asimilacija, bio način probijanja i pozicioniranja u društvenoj hijerarhiji. No, kada se u perspektivu uključe i druge, nerepresentativne naracije, vidimo da identifikacija nikad nije potpuna, ona se ne odnosi na sve članove neke zajednice, već oni koji se nisu asimilirali, ispadaju iz dominantnog narativa. Unatoč tomu u naracijama su još uvijek prisutni jednostrani gradbeni elementi. Zato i možemo tvrditi da je predstavljanje hrvatskih

doseljenika kao uspješnih mit, a današnje *brendiranje* potomaka Hrvata u Čileu počiva na tom mitu.

Opis nekih trenutaka kulturne povijesti Čilea koji slijedi učinio mi se nužnim za razumijevanje pozicija koje imaju pojedinačne društvene ili etničke skupine danas u Čileu, a koje su konstruirane diskursima u prošlosti. Diskurs imperijalizma s početka dvadesetoga stoljeća nije se tada pojavio pa nestao. Čak i kada su neki drugi programi dobivali zamah i kada se činilo da će, primjerice, kreolizam i ono što je on zastupao bitno promijeniti dominantne kulturne vrijednosti društva u Čileu, to se nije dogodilo. Diskurs imperijalizma i sve što je on činio polako se infiltrirao u brojne pore društva, u javne politike, u mentalitet Čileanaca i s tih pozicija djeluje i danas. Kapitalistički sustav koji je proizlazio iz tog diskursa djelovao je kao privilegirani označitelj (Laclau i Mouffe 1985: 112) kroz čiju se prizmu oblikuju sva ostala značenja i subjektne pozicije u nekom historijskom trenutku u Čileu, pa tako i sama ideja uspjeha. Opis društvenih i kulturnih okolnosti i dominantnih sustava znanja iz očišta postkolonijalne teorije koji slijedi u nastavku pruža uvid u pozicioniranost pojedinih skupina u Čileu na prijelazu stoljeća. Dominantni diskursi imperijalizma i kapitalizma koji su podržavali geografski rasizam, protestantsku moralnost itd. u vrijeme doseljenja prvih Hrvata objašnjavaju njihovo pozicioniranje unutar i probijanje kroz kompleksni sustav rasnih i klasnih klasifikacija u borbi za što bolji društveni položaj. Ti su diskursi velikim dijelom oblikovali i prve doseljenike iz Dalmacije i kasnije generacije, odnosno današnje potomke doseljenika, ali i sve ostale stanovnike Čilea.

Diskurs imperijalizma nije bio jedini, ali je bio najmoćniji diskurs u Čileu početkom dvadesetoga stoljeća. Prepoznajemo ga tako i u povjesnim monografijama i u muzejskim naracijama opisanima u prethodnim poglavljima, kao i u izjavama mojih sugovornika na početku dvadeset prvoga stoljeća. Iako su dominantni diskursi stvorili jake subjektne pozicije, istodobno se

razvijaju i kontradiskursi i okolnosti za nove i drukčije pozicije i identifikacije, na što također upozoravam u nastavku.

Čile u doba kolonizacije

Ann Laura Stoler na više mjesta spominje da su se kolonijalna društva, a zatim i imperijalni projekti formirali na licu mjesta te kako su na njih utjecale i lokalne okolnosti i trenutna stanja u metropolama (Stoler 2002; Cooper i Stoler 1997) prema kojima su se zatim mijenjali, modificirali i prilagođavali. Prvotne pretpostavke kolonizatora kako će kolonije biti mjesta jasnog razlikovanja između Europljana kao prepoznatljive biološke i društvene zajednice te da će granica koja odvaja kolonizatora od koloniziranih biti jasna i očigledna, pokazale su se pogrešnima, zaključuje Stoler. Nasuprot tome kolonijalnu stvarnost obilježava je raznolikost europskog doseljeništva vođenog različitim interesima i predodžbama o svome mjestu u tim novim svjetovima. Ta je raznolikost stvarala napetosti među različitim skupinama došljaka, "između birokrata i plantažera, trajnih doseljenika i prolaznika, misionara i kreatora gradske politike, te 'petit blancs' i umješnih poduzetnika", ali i između došljaka i starosjedilaca, što je te zajednice činilo osjetljivima, nestabilnima te društveno i politički krhkima (Stoler 2002: 43). U koloniziranim područjima oblikovale su se zajednice koje su na neki način bile "umjetne", a svakako su bile nova tvorevina nastala između starosjedilaca i došljaka i nije se moglo unaprijed pretpostaviti kako će se te zajednice razvijati i pred koje će izazove stavljati imperijaliste. Stoga su se i imperijalne politike kreirale i mijenjale od mjesta do mjesta ovisno o dinamici tih zajednica. S vremenom i oznake europskog identiteta kao i kriteriji pripadanja europskoj zajednici postaju promjenjivi i određeni različitim kategorijama koje su normirale i regulirale stanovnike. Imperijalni projekti europskih zemalja bili su istodobno zamišljani i prezentirani u ekonomskim

i kulturnim terminima kao prodiranje civilizacije u necivilizirana područja, čime se jednakom mislilo na industrijalizaciju i tehnološki razvoj kao i na kulturaciju u europskom buržoaskom značenju te riječi (Stoler 2002; McClintock 1995; Mosse 2005). Kriteriji identifikacije tko će biti bijelac a tko ne proizlazili su iz europske ekonomske i kulturne sfere. U istim sferama stvarani su kriteriji koja djeca, iz kojih/kakvih kolonijalnih zajednica mogu postati građani, legitimni potomci i nasljednici svog europskog roditelja na Starom Kontinentu (Stoler 1995; Cooper i Stoler 1997).

Stoler primjećuje i da diskurs rase svoju najveću proliferaciju ne doživjava na početku susreta različitih kultura, već u trenutku stabilizacije kada postaje očito da granica između kolonizatora i koloniziranog nije jasno iscrtana, već se zamućuje ili bi se mogla zamutiti. Povećanim doseljavanjem europskih žena postavljanje rasnih granica bilo je potrebno kako bi "zaštitilo" bijele žene od muškaraca starosjedilaca, odnosno radi regulacije onog dijela stanovništva koje se smatralo "opasnim". Kao što pokazuju i ranije opisane okolnosti u Magallanesu, dolazak bijelih žena ponekad je služio za stabilizaciju zajednice, a ponekad su dovođene upravo radi stvaranja podjela. Dok su s jedne strane imale ulogu skrbnica za dobrobit svojih muževa i bile čuvarice morala, s druge su strane njihove aktivnosti i njihov prostor djelovanja bili pod stalnom i čvrstom kontrolom imperijalnih vlasti (Stoler 2002: 33). Slična je situacija bila i sa siromašnim europskim doseljenicima, koji su jednakom kao i europske žene bili pod pojmačnom kontrolom zbog dvaju ključnih razloga: radi sigurnosti – kako se ne bi udružili sa starosjedilačkim stanovništvom protiv logike kapitala u trenuci razvoja industrije ili na neki drugi način destabilizirali društvo u nastajanju – te radi zadržavanja ugleda bijele rase jer su visoke klase strahovale da bi siromašni bijelci mogli dovesti do gubitka rasnog prestiža i autoriteta Europljana u kolonijama (Stoler 2002: 35). Zato možemo reći da kolonijalni projekti nisu bili samo rasno već jednakom tako i rodno i klasno određeni.

Kratak pregled kolonijalnog razdoblja i razvoja klasa u Čileu koji slijedi potreban je kako bismo mogli odgovoriti na pitanje kako su hrvatski (i općenito europski) doseljenici uspjeli u kratkom vremenu od polupismenih fizičkih radnika dospjeti do boljih pozicija u društvu, a čileansko mestičko stanovništvo to nije uspjelo u tako velikom broju. To ne možemo shvatiti ako ne znamo dinamiku i način funkcioniranja društva prije velikih migracija na prijelazu stoljeća. Dosadašnja tumačenja te pojave, vođena uglavnom esencijalizacijom, zanemaruju historijske specifičnosti i odnose moći u određenom trenutku koji su mogli dovesti do današnje diferencijacije različitih etničkih grupa.

Između 1540. godine, kad je Španjolac Pedro de Valdivia do-ješačio s grupom osvajača iz Perua i uspostavio prvi španjolski logor u današnjem centralnom Čileu pa sve do kraja osamnaestoga stoljeća, granice Čilea sezale su na jug do rijeke Bíobío, koja se nalazi malo južnije od grada Concepcióna. U tom području španjolskim osvajačima suprotstavljala su se plemena starosjedilaca Mapuche Indijanaca, koje su Španjolci nazivali Araukancima. Prema nekim procjenama, u to je vrijeme starosjedilačka populacija Čilea brojila između osamsto tisuća i milijun i dvjesto tisuća stanovnika (Collier i Sater 2004: 4) i sastojala se od brojnih plemena raštrkanih duž teritorija. Godine 1598., nakon jake obrambene borbe, starosjedilačko stanovništvo uspjelo je potisnuti španjolsku osvajačku vojsku preko granica rijeke Bíobío, koja je od tada pa sve do 1883. godine obilježavala južnu granicu španjolske kolonije. Na jugu je neosvojiva Araucania ostala zasebna zemlja priznata od Španjolske i kao takva nadživjela španjolsku imperijalnu vlast (Collier i Sater 2004: 5). Na sjeveru su kolonizatori bili učinkovitiji i tamo se kolonija nesmetano širila do granice Perua. To je značilo osvajanje teritorija i porobljavanje uhvaćenih starosjedilaca koji su bili prva radna snaga na oslobođenim područjima. Godine 1541. osnovan je glavni grad Santiago, a nešto kasnije La Serena (1543) i Concepción

(1550). Starosjedilačko stanovništvo bilo je povjerenog voditeljima *encomienda*, gdje je besplatno radilo, a zauzvrat su ih oni kojima su bili povjereni trebali "civilizirati" i pokrstiti. Najprije su radili kao kopači zlata, a zatim u poljoprivredi. S pojmom poljoprivrede i uzgojem pšenice postupno su se u Čileu razvili veliki posjedi (*haciendas*) i oligarhijska elita za koju su radili napola porobljeni starosjedioci, što je za to stanovništvo imalo brojne negativne posljedice. Naime, zbijeni na malim područjima gdje su radili, starosjedilački su radnici lako podlijegali bolestima koje su sa sobom donijeli Španjolci. Jednako je pogubno bilo i "miješanje", koje je često značilo zapravo silovanje starosjedilačkih žena (Lambanyi 2000: 57–58; McClintock 1995) i udaljavanje od njihove tradicionalne kulture (Collier i Sater 2004: 8). Do 1800. godine Čile broji oko 700 000 stanovnika s dominantnom mestizom ("miješanom") populacijom. To je u trenutku kada se pokušava stabilizirati društvo rezultiralo jakom etničkom podjelom na španjolsko-amerindijiske mestike kao većinu te europsku visoku klasu koju su činili kreoli (Španjolci rođeni u Americi) i poluotočani (Španjolci iz Španjolske) (Collier i Sater 2004: 8).

No nisu svi mestici, kao ni kolonizatori, imali jednaku poziciju u društvu, već se s vremenom razvija čitav niz različitih identiteta. Radnici (siromašniji sloj Španjolaca, obično veterani, i starosjedioci) koji su živjeli na velikim poljoprivrednim imanjima, *haciendama*, s vremenom su stvorili distinkтивnu ruralnu klasu poznatu kao *inquilinos* (Collier i Sater 2004: 10). Oni su od veleposjednika mogli uzeti u zakup dio njegove zemlje i obrađivati je za svoje potrebe. Oni koji bi uspjeli uz rad i štednju kupiti konja koji je bio statusni simbol, prešli bi u novu ruralnu klasu, *huasos*. Iako su do 1800. godine postojali i drugi oblici sitnih poljoprivrednih imanja i rada, hacijende koje su dosezale veličinu do 1000 hektara (Collier i Sater 2004: 11) ostale su najstabilniji i trajniji, često samodostatni i autonomni oblik ruralne zajednice. Stari su se oligarsi na hacijendama, pod utjecajem Crkve i vođeni

humanističkim načelima obvezne plemenitosti (*noblesse oblige*) paternalistički odnosili prema svojim radnicima, što im je davalo najveću sigurnost i omogućilo dugogodišnji opstanak hacijende (Collier i Sater 2004: 12). Za niže klase to je značilo stabilnu i sigurnu egzistenciju sve do razvoja industrijske proizvodnje i novih radnih uvjeta do kojih je doveo taj razvoj. Hacijende su bile samodostatne većinu godine, a u doba određenih radova uzimala se vanjska radna snaga peona. No uvjek je bilo mnogo više ljudi nego radnih mjestra (Collier i Sater 2004: 12). Zato se s vremenom i pojavio velik broj fluktuirajuće populacije, peona i skitnica, koji su ostali bez šanse za stalni rad i život na hacijendi, odnosno bez mogućnosti da si uzimanjem komadića zemlje u zakup od veleposjednika trajno osiguraju hranu i dom. Ta je populacija bila u stalnoj borbi za opstanak, skvotirala napuštenu zemlju, krala i smisljala druge načine preživljavanja i predstavljala nerješiv problem vlastima. Oni koji su se uspjeli izboriti za povremeni posao u gradovima nazivani su *roto*, što je poslije postao naziv za nižu urbanu klasu u cijelini.

Do kraja kolonijalnoga razdoblja, 1810. godine, na teritoriju je živjelo oko 150–200 tisuća starosjedilaca, koji su bili u stalnom dodiru s kolonijom i djelomično preuzimali životne navike i stil života kolonizatora, kao na primjer uzgoj pšenice koji je postojao na njihovu teritoriju južno od rijeke Bíobío. Na tom području opstale su i tri španjolske enklave, od kojih su dvije bile trajne: mala naseobina u Valdiviji i naseobina na poluotoku Chiloé s oko 25 tisuća stanovnika (poluotok Chiloé izravno je ovisio o peruanskoj upravi).

Sjeverno od Santiaga u centralnom Čileu nalazi se polupustinjsko područje bogato rudama koje se pojačano naseljava krajem 18. stoljeća, kada sjeverna granica čileanske kolonije seže do pustinje Atacama. Iskopavanje zlata, a nakon toga srebra i bakra između 1763. i 1813. godine rezultiralo je povećanjem populacije u urbanom okruženju u tom području s 30 na 60 tisuća stanovnika.

Odmorište Copiapo, koje se nalazilo na putu između Santiaga i Perua, dobiva 1744. godine status grada. Iako je za gospodarski razvoj čileanske kolonije iskopavanje ruda značilo mnogo, iskopane količine činile su neznatan dio u ukupnoj španjolskoj eksploraciji u Americi, tako da je Čile i nadalje ostao marginalan teritorij u projekcijama španjolskoga imperija (Collier i Sater 2004: 14), što je stvaralo stalne frustracije tadašnjim poduzetnicima u koloniji. Put i način prodaje dobara iz Čilea u Španjolsku također su bili nepovoljni za čileanske poduzetnike koji su ovisili o Peruu jer je sva roba morala proći kroz panamski tjesnac i Peru, stvarajući time velike troškove izvoza, ali i uvoza robe iz Španjolske. To se mijenja nakon 1740. godine, kada je španjolska administracija dopustila izravnu plovidbu iz Čilea preko Rta Horna za Španjolsku, pa do kraja 18. stoljeća izvoz iz čileanske kolonije raste brojem i raznolikošću izvezenih dobara. Tada najviše pozicije u trgovini drže poluotočani, trgovci koji su u Čile stigli iz Španjolske i koji su se naselili u Santiago i Concepciónu (Collier i Sater 2004: 16). Čile je i dalje izvozio pšenicu i loj u Peru i to u zamjenu za šećer i ostale peruanske proizvode, dok je europska roba dolazila izravno iz Španjolske. Stvaranjem vlastitog kovanog novca od 1750. godine u Santiago i uvođenjem odvojenog konzulata 1796. godine Čile se sve više oslobođa ovisnosti o Peruu kao centru španjolskoga imperija u Južnoj Americi (Collier i Sater 2004: 17).

Agrarnim poslovima je u početku kolonije upravljala viša klasa kreola (Španjolaca rođenih u Južnoj Americi) i poluotočana (Španjolaca rođenih na Starom Kontinentu) koji nisu imali jednak status u društvu niti jednake pozicije moći. Kao što postulira Benedict Anderson:

Ako se i rodio samo nekoliko dana pošto mu se otac doselio, nesretna ga je slučajnost rođenja u Americi činila podređenim – iako se jezikom, vjerom, porijeklom ili vladanjem najčešće nije razlikovao od Španjolaca rođenog u Španjolskoj. Ništa se tu nije

moglo učiniti: on je neopozivo bio kreol. Kako iracionalnom mora da se doimala njegova izopćenost (Anderson 1990: 59).

Kasnije, kada su konsolidirana velika gospodarska zemljišta, razlika između dominantne klase veleposjednika i svih ostalih postaje sve veća i vidljivija. Tako prema Collieru i Sateru tipični Čileanac iz više klase u drugoj polovici 17. stoljeća vodi *en-comiendo*, veliko gospodarstvo i posjeduje *estanciu*, rezidenciju i ranč. Kad nije u svojoj rezidenciji, živi u Santiago, surađuje u radu gradske uprave i ima svoj ured. Starosjedilačko i mestičko stanovništvo u velikoj je mjeri nepismeno i čini nižu klasu.

Povećanjem uvoza i izvoza, te općenito trgovine u 18. stoljeću, sastav kolonijalne elite polako se mijenja. Uz bogate poslovne ljude u području agrarne proizvodnje javlja se i nova skupina poduzetnika koja svoje bogatstvo temelji na trgovini. U Čile do seljava velik broj poduzetnika iz Španjolske, posebno iz Baskije, i mnogi od njih bili su dovoljno uspješni u trgovini da uskoro kupuju *haciende*, velika gospodarstva, i kao poduzetnici ulaze u visoko čileansko društvo. Interesantna je informacija da je postojala službena zabrana ulaska svim strancima (osim Iraca katolika) u španjolski imperij (Collier i Sater 2004: 18), što je kasnije moglo biti osnovom za diskurs o distinkтивnoj čileanskoj rasi koji je posebno promovirao čileanski intelektualac Nicholás Palacios Navarro. No unatoč zabrani ulaska nekoliko je portugalskih, talijanskih i francuskih poduzetničkih obitelji dospjelo u Čile i postalo djelom visoke klase i kolonijalne elite od oko 300 obitelji. Te su obitelji njegovale sliku o sebi kao aristokraciji i tu su sliku održavale praksom nasljeđivanja imanja unutar obitelji (*mayorazgos*, princip majorata), dodjeljujući si plemićke titule (Collier i Sater 2004: 19) i preuzimajući kulturni kapital europske aristokracije. Jake i bogate obitelji pristigle sa Staroga Kontinenta međusobno su se povezivale s kreolskim dobrostojećim obiteljima i razvijale snažne i utjecajne društvene i ekonomске mreže preko kojih su upravljale čitavom kolonijom (Barr-Melej 2001: 43). No, čak i tada

su i među pripadnicima visoke klase postojale podjele. Kako navode Collier i Sater, politički utjecaj kreola bio je nešto slabiji jer španjolska imperijalna politika nije dopuštala zapošljavanje kreola na najvišim upravnim pozicijama (Collier i Sater 2004: 19). Do kraja 18. stoljeća kreolske su se elite snašle i na tom području i to vjenčanjima svojih kćeri s dobro pozicioniranim službenicima i vojnim oficirima. Osnivali su i svoje, kreolske forume, odnosno gradske savjete (*cabildos*), koji su se pokazali posebno važnima u različitim kriznim situacijama (Collier i Sater 2004: 23). Te su elite preferirale život u gradovima, gdje se polako razvijalo i obrtništvo: lončarstvo, tesarstvo, tkalački obrt.

Dolazak novog vala poduzetnika iz europskih zemalja u devetnaestom stoljeću značio je preslagivanje odnosa moći u društvu, što je rezultiralo novim i drukčijim pozicioniranjem pojedinih društvenih skupina – stvaranje novih subjektnih pozicija bilo je odraz novih odnosa moći. Jačanjem kapitalističke logike jačaju i veze između stare aristokracije i novih poduzetnika, što je utjecalo i na ponašanje stare aristokracije prema svojim radnicima i nestajanje načela obvezne plemenitosti (*noblesse oblige*), zaključuje Pike (1963). Konzervativna aristokracija, prije sklona deističkom pogledu na svijet (Pike 1967: 34), pod utjecajem sekularizma i rasta materijalnog standarda sve više propituje svršishodnost paternalističke zaštite svojih radnika jer odjednom do izražaja dolazi činjenica da im nedostaju ekonomска znanja i kapitalistički mentalitet, koji u pretkapitalističkom razdoblju nisu postojali niti su ruralnim radnicima bili potrebni. Tu je promjenu diskurzivnih pozicija potaknula novonastala liberalna struja bogataša i poduzetnika. Oni propituju bezuvjetnu dobro-namjernost nižih klasa u koju su vjerovali stari oligarsi, postaju ravnodušni prema njihovo bijedi i pružaju im sve manje prilika za društveno napredovanje. Taj se stav posebno mogao uočiti u ravnodušnosti viših klasa prema socijalnim problemima koji su došli do izražaja u Čileu tijekom parlamentarizma od 1892. do

1920. godine. Urbana visoka i srednja klasa tada su bile prilično indiferentne prema problemima naglo rastućeg urbanog proletarijata, smatra Frederick Pike (Pike 1963: 18). Iz ovoga vidimo kako se u društvenom uređenju vođenom kapitalističkom logikom odjednom stvaraju nove subjektne pozicije. Kao što sugeriraju Laclau i Mouffe (1985), zauzimanje određenih subjektnih pozicija nije stvar slobodnog odabira pojedinca, već rezultat odnosa moći u društvu (usp. i Laclau 1994), i davanje značenja uvijek je povezano s odnosima moći. Ruralni radnici nisu odbrali da budu negativno obilježeni u društvu, već su ih tako pozicionirale “snage i institucije unutar diskurzivnog polja koje pojedinci ne biraju sami” (Božić-Vrbančić 2008: 154). Nekadašnji ruralni radnici u industrijskom i kapitalističkom društvu zbog nedostatka vještina koje takvo društvo zahtijeva rade najlošije plaćene poslove kako bi preživjeli, što ih pozicionira u najniže slojeve društva. U isto se vrijeme čileanski nacionalni identitet konstruira diskursima imperijalizma i civilizacijske misije koji nakon kolonijalnog razdoblja dominiraju u bivšim kolonijalnim područjima. Takve okolnosti stvorile su od nekadašnjeg ruralnog stanovništva u kratkom vremenu marginalne društvene skupine.

Iako je razdoblje koje je u fokusu moga rada ono koje obilježava dolazak hrvatskih imigranata u Čile kad je Čile nezavisna zemlja, na jugu Čilea, u Magallanesu odvijala se od 1843. godine interna kolonizacija obilježena gotovo identičnim procesima i logikom kolonijalnih društava. Djelomično sam to opisala na početku drugoga poglavlja u dijelu posvećenom širenju južne granice i naseljavanju Magallanesa. U vrijeme razvoja kolonije i poslije, kada dolaze kopači zlata iz Hrvatske u Magallanes, u regiji su brojni Čileanci, ali i siromašni Europljani (v. Martinić Beroš 1997: 16), radili “prljave” fizičke poslove, odnosno nije postojalo jasno i sustavno razdvajanje ili razlikovanje među tim skupinama, a po kolonizatorskoj “hijerarhiji” svi su oni pripadali u skupinu najmanje bijelih zbog toga što su bili siromašni Europljani,

mestici ili starosjedioci. Hrvatski doseljenici koji su tada dolazili također su pripadali tim najnižim skupinama i ne čini se da su bili vođeni nekom željom za uspjehom:

Ali trošeći novac u piću i kartanju, ogromna većina nas nije znala ni mogla okoristiti se dobriim prilikama. U ona vremena bio je guverner teritorija Manuel Senoret, jedan vrlo dobri čovjek, koji je volio naš narod radi njegove radinosti, koji nas je nukao da iskoristimo koncesije što ih je vlada davalna [...] [D]osta je bilo ograditi jedan teren i na njemu izgraditi komadić barake da bude tvoj. I zemlje se moglo imati koliko si htio, govo-vo badava – samo ju ogradi. Ko je u ona vremena mislio unapred danas je bogat, a neki su multimilioneri. Spominjem se kako nas je nukao u svojoj krčmi i sam Maric Braun, jedan ruski židov, da uzimljemo terene, ali mi nismo hajali. Ovaj Maric Braun, kako znate, postao je najbogatiji čovjek na jugu Amerike, i njegovi nasljednici su najveći gospodari Patagonije i Ognjene Zemlje (iz kazivanja Grge Svilčića u Lupis-Vukić 1930: 209).

Društvena diferencijacija i želja za uspješnošću nastaju poslije, jačanjem gospodarstva i regulatornih politika koje dolaze simultano kako bi pospješile gospodarski razvoj. Gospodarski razvoj Magallanesa događa se kasno u odnosu na ostatak Čilea, potkraj 19. stoljeća. To je vrijeme nakon zlatne groznice kada nastupa doba stabilizacije doseljeničkih skupina i kad velika strana po- duzeća počinju ulagati u gospodarski razvoj regije. Dok su prvi doseljenici iz Hrvatske u Magallanesu uglavnom živjeli prilično neformalno, a oni koji su došli u vrijeme zlatne groznice nerijetko i razulareno, kao što smo vidjeli u prijašnjim poglavljima, dolaskom velikih kapitalista to se mijenja. Tada na doseljenike iz Hrvatske sve više djeluju regulatorne politike i oni se nastoje asimilirati promjenom u tipu zanimanja i vođenjem obiteljskog života kako bi postali prihvaćena skupina unutar čileanske nacije. To je doba nastanka biopolitike i pojačane regulacije sekualnosti koja se uvijek posebno odnosila na žene i bila rodno

uvjetovana. Splet različitih događaja koji se tada odvijaju na međunarodnoj razini i konstruiranje čileanskog nacionalnog identiteta na državnoj razini, što opisujem u nastavku ovoga poglavlja, kako će utjecati na stvaranje društvenih podjela i pozicioniranje hrvatskih doseljenika u toj regiji, možda i više nego u drugim dijelovima Čilea.²⁸ Efekti toga vidljivi su u Magallanesu i danas.

Konstruiranje čileanskoga nacionalnog identiteta

Kulturni kapital i pozicije moći

Širenje europskog kolonijalizma pridonijelo je stvaranju fantažije o bijeloj superiornosti (Hage 1998) koja je Indijce i Afrikance smještala na dno civilizacijske ljestvice, smatrajući ih primitivni ma, dok su vrh te iste ljestvice, kao vrhunac civiliziranosti, zauzimali bijeli Europoljani. Bijelac nasuprot Crncu je stvoren u isto vrijeme kada i binarne opozicije kolonizator/kolonizirani, civilizirani/primitivni i sl. Povijest europske kolonizacije univerzalizirala je kulturni oblik bjelačkog identiteta kao poziciju kulturne (nad)moći, pa Bijelac postaje idealni nositelj "zapadne" civilizacije (Hage 1998: 58; usp. i Graham 1990; Quijano 2008). No nisu ni svi Europoljani bili jednakо civilizirani. U dominantnim narativima je kulturnim temeljem imperijalnog patriotizma i nužnim uvjetom za održanje bijele rase na područjima imperija smatran stil obiteljskog života europske srednje klase i njegovanje kulturnih praksi buržoazije (Stoler 2002: 61; usp. i Alonso 1998; Levinson 2001).

²⁸ Pri tome mislim na jačanje imperijalizma i širenje civilizacijske misije, što se događa u doba rata na Pacifiku i buđenja nacionalne svijesti, kao i na nagli gospodarski razvoj Čilea koji slijedi nakon toga rata, a dovodi do velikog preustroja čileanskog društva i pojačanog useljavanja europskih imigranata.

Diskurs imperijalizma koji slijedi nakon kolonizacije preuzima kolonijalni imaginarij pa jednako kao i kolonijalizam počiva na kulturnim vrijednostima europske buržoazije. Bijela koža, geografsko podrijetlo, kulturne prakse buržoazije i njegovanje osobina poput radišnosti i discipline, odnosno protestantske i viktorijanske moralnosti (Mann 2004; usp. i Schmitt et al. 2002; Fischer-Tiné i Mann 2004; Alonso 1998; Gallaher et al. 2009; Levinson 2001) naglašavaju se kao obilježja civiliziranih osoba. Ove potonje osobine korespondiraju s razvojem kapitalističkog sustava i podržavaju ga (v. Weber 1986). Diskurs imperijalizma proizašao je iz ideologije europske civilizacijske misije kasnog viktorijanskoga doba, kada i britansko kolonijalno carstvo doстиže svoj vrhunac. U drugoj polovici devetnaestoga stoljeća europska civilizacija i europski kozmopolitski diskurs moderne postaju popularni i prestižni u cijelome svijetu, a europeizacija elite najviše se događala u zemljama Južne Amerike:

Ni jedna zapadnoeuropska vlada nije silila Azijce ili Južnoamerikance da plešu dvoranske balove, jedu francusku hranu i da im se sviđa talijanska opera. No oni su ipak sve to uveli u svoje živote jer su europske kulturne prakse predstavljale dio procesa civiliziranja sebstva (Osterhammel 2014: 25; usp. i Barr-Melej 2001: 44–47).

Utoliko pitanja rase i klase postaju važna za konstituiranje nacija južnoameričkih zemalja na prijelazu stoljeća (Elsey 2011: 131; Webb et al. 2017). Brazil, Meksiko i Kolumbija podržavali su rasno i kulturno miješanje (*mestizaje*) i zagovarali takozvanu “rasnu demokraciju” integracije i horizontalne društvene odnose (Appelbaum et al. 2003b; Elsey 2011). Nasuprot tome,

izgradnja i modernizacija države u Čileu temeljila se na poricanju rasne raznolikosti ili isključivanju “indijanaca” istrebljenjem i asimilacijom nekih autohtonih populacija, te segregacijom drugih (npr. Mapuche indijanaca), zadržavajući tako tijekom velikog

dijela kasnog devetnaestog do sredine dvadesetoga stoljeća binnarnu podjelu na bijele i ne-bijele (Webb et al. 2017: 7).

Diskurs imperijalizma bio je krajem devetnaestoga stoljeća toliko jak u Čileu da je dobio svoju čileansku inačicu koju Beckman (2009) naziva “kreolizacijom imperijalne svijesti”, a podrazumijeva identifikaciju brojnih stanovnika Čilea s diskursima imperijalizma i civilizacijske misije koji svojom zadaćom smatraju civiliziranje (“inferiornih”) stanovnika vlastite zemlje. Zato je čileanska elita kasnog 19. stoljeća velikim dijelom slijedila obrazac kulturnih dobara i praksi preuzetih od aristokratske elite iz Europe. Zapadna Europa, posebno Engleska i Francuska, bile su uzor toj eliti koja je smatrala kulturni kozmopolitizam sredstvom civiliziranja svojih zemalja i kontinenta koji su smatrali barbarским (Barr-Meley 2001: 42). Novi iseljenik u br. 8 od 1. 08. 1931. godine izvještava:

Južni Amerikanci su ljudi koji stranca vole, trebaju ga i dolaze mu u svakom pogledu u susret, te uopšte ne prave razlike izmedju svojih gradjana i iseljenika. Sve Južne američanske države imaju otvorena vrata za svakog radišnog i čestitog Evropejca, a po gotovo za našeg čoveka, za koga oni znaju da sa svojim rasnim sposobnostima ima najboljih uslova da onamo i uspije. Gostoprivrstvo koje Jugosloveni u Južnoj Americi a napisle u Chile i Argentini uživaju osobitog je spomena vredno, a izvanredno dobro tretiranje sa strane Amerikanaca često našeg čoveka toliko privlači da se oseća kao u vlastitoj kući.

Brojni stanovnici nastojali su usvojiti što više tog kapitala koji im je jamčio bolji društveni položaj i veći ugled. Oni hrvatski doseljenici koji su se “poveli za Englezima, Francuzima i drugima” postali su “bogati ‘estancijeri’”, izvještava Petar Gašić za 1913. godinu.

U nastavku ću opisati neke od dominantnih sustava znanja devetnaestoga stoljeća koji su oblikovali poželjni kulturni kapital

čileanskog društva krajem devetnaestoga stoljeća i tadašnju predodžbu o idealnom Čileancu. Taj kulturni kapital, utemeljen na europskim građanskim vrijednostima i kulturnim praksama, stvara kriterije pripadnosti čileanskoj naciji, pozicionira svakog pojedinog građanina unutar društva (Hage 1998: 49) kao više ili manje poželjnog Čileanca i u skladu s time stvara hijerarhijske odnose u društvu. Prema Pierreu Bourdieu (1984), kulturni kapital nekog polja pretvara se u simbolički kapital toga polja, koji se manifestira uvažavanjem i priznavanjem osoba ili skupina koje ga posjeduju. Stoga se pojedinac osjeća pripadnikom nacije u mjeri u kojoj na sebi i u sebi nosi kulturni kapital dominantne kulturne skupine unutar nacije.

U kulturni kapital kojim se različito pozicionirao svaki pojedinac u Čileu uključeno je mnogo elemenata. Na primjer osoba kojoj je materinji jezik jezik države u kojoj živi na simboličkoj se razini može osjećati superiorno naspram onih koji ne govore taj jezik, a žive u istoj državi – kao što je bilo s agrarnim stanovništvom i starosjedilačkim skupinama u Čileu koje su imale svoje jezike ili dijalekte po kojima su prepoznatljivi i danas. Osobne fizičke karakteristike poput boje kože, kose, očiju, visine, zatim vjerska pripadnost i vjerovanje u određene ideje (npr. progresa, modernosti, patriotizma kad je riječ o Čileu), nagomilano bogatstvo, geografsko podrijetlo, mjesto rođenja i dužina boravka u zemlji, pojedine osobine (u Čileu su ideal tvorile one koje su proizlazile iz protestantske etike i obuhvaćale npr. disciplinu, moralnost, čestitost, radinost, štedljivost), svakodnevne vjerske i kulturne prakse (koje su se realizirale u sportskim i kulturnim klubovima, vatrogasnim društvima, društvima uzajamne pomoći, ženskim dobrovornim društvima i sl.) – sve je to stvaralo kompleksne kriterije pozicioniranja i normiranja svakog pojedinca u društvu. Osim što su bile kulturni, kolonije su bile ekonomski i gospodarski projekti pa je i materijalno bogatstvo (kao pokazatelj dobre asimilacije i gospodarske integracije ili uspješne identifikacije

pojedinca s diskursima kapitalizma) imalo vrijednost kulturnog kapitala. Kao što postulira Anne McClintock, u kolonijama upotreba i pokazivanje roba široke potrošnje postaje marker pripadanja određenoj klasi/rasi, stvarajući rasizam potrošnih dobara (McClintock 1995: 33). U opisu svakodnevice Punta Arenasa, to je izgledalo otprilike ovako:

Plaće su bile u funtama, na rančevima se jeo worcestershire umak, pili škotski viski, Old Tom English džin ili Bols iz Nizozemske, a u Punta Arenasu prve regionalne novine 1894. godine pišu: "Budući da nekoliko Čileanaca nastanjuje koloniju, jedemo krumpir, luk nam dolazi iz Portugala, Njemačke ili Francuske da bismo bili ljuti" (*El Magallanes* od 29. 1. 1894: 1). Isto tako, unatoč radu tvornica za izradu masti u Patagoniji, loj i mast su dolazili iz Buenos Airesa, jedino dostupno mljeko bilo je kondenzirano mljeko iz Švicarske i Nizozemske, a razlika u cijeni između maslaca iz Puerto Montta i danskog maslaca nije bila velika, bar ne 1895. godine (Harambour-Ross 2012: 116–117).

No kulturni kapital je dinamična i promjenjiva dispozicija, pa tako i kulturne vrijednosti s vremenom mogu mijenjati svoj predznak te od poželjnih postati nepoželjne ili irrelevantne, kao i obratno. Na primjer, za vrijeme Pacifičkoga rata dotadašnje društvene podjele i identiteti temeljeni na rasi/klasi se reartikuliraju u skladu s aktualnim društvenim događajima i njihovim zahtjevima. U doba kolonije *el roto* je bio predstavnik čileanske najniže seljačke klase. Roto je bio naziv za mestike, siromašne stanovnike miješane krvi i najsiromašnije Španjolce u Čileu koji su lutali zemljom u potrazi za poslom ili kao lopovi, obučeni u prnje, siromašni, bez doma i bez stalnog posla. U 19. stoljeću *roto* polako postaje sinonim za mestike ili osobe miješane krvi starosjedilačke žene i španjolskog muškarca koji su uglavnom radili kao *peoni*, poljoprivredni radnici u ruralnom gospodarstvu. Danas *roto* nosi jaka klasno konotirana značenja. Sukladno tomu, njegovo rano obilježje artikulira se klasom. No, za rata na Pacifiku rasna

pripadnost rota bila je prioritetna i to, prema Beckman, na dva načina: kao hrabar borac (koji u sebi ima indijanske krvi, a Mapuche Indijanci su u čileanskoj povijesti zabilježeni kao izvrsni borci) roto je pozicioniran tako da dokazuje čileansku rasnu superiornost u odnosu na protivničke borce. Snaga koju je mobilizirao roto-vojnik bila je popularni pokretač nacionalnoga epa (i mita) samo dok su njegove akcije bile funkcionalne i produktivne unutar hegemonije elite. U to doba klasna i rasna razlika između rota i kreola bila je uklonjena kako bi se stvorila kohezivna i rasno homogena vojska, tvrdi Beckman. No, nakon Pacifičkoga rata i nastanka rudarske industrije, roto, koji sada postaje teški fizički radnik, s prvim udruženjima radnika i sindikatima postaje unutarnji neprijatelj države (Beckman 2009: 86).

Nadalje, bilo je i onih koji se nisu identificirali s dominantnim narativima, već su negodovali oko toga kako su različite skupine nastojale prikupiti što više kulturnoga kapitala jer je to nerijetko dovodilo do slabljenja vlastite pozicije. U novinama *El Magallanes* br. 4 od 29. 1. 1894. autor članka se žali zbog toga što brod Spartan, koji vozi do Magallanesa preko otoka Chiloé, ne želi tamo stati i natovariti povrće za stanovnike Magallanesa, nego se povrće uvozi iz Europe, što oslabljuje lokalno gospodarstvo, a posljedično i ekonomski i socijalni status stanovništva otoka Chiloé.

Kako primjećuje Hage (1998), količina skupljenog kulturnog kapitala stavlja osobu u određenu poziciju moći i omogućuje joj da se osjeća inferiorno ili superiorno, te da, u drugome slučaju, zauzme upravljačku poziciju u društvu. Opisujući stvaranje nacionalnih država u Južnoj Americi, Benedict Anderson upozorava kako je upravo kulturni kapital bio kamen spoticanja zbog kojeg se kreolima onemogućavala potpuna identifikacija sa stanovnicima njihove matične zemlje na Starom Kontinentu. Anderson spominje Rousseaua i Herdera kao utjecajne intelektualce

koji su smatrali da podneblje i "ekologija" određuju kulturu i karakter. Otuda je bilo veoma lako izvući vulgaran zaključak

da se kreoli, rođeni u divljem podneblju, po prirodi razlikuju od doseljenika, da su im inferiorni i time neprikladni za više položaje (Anderson 1990: 62).

Rousseau i Herder izražavali su stavove geografskoga rasizma, dijela sustava znanja koji je nastajao zajedno s kolonizacijom, a bio jedan od tipova klasifikacije imigranata u Čileu, kao što opisujem u nastavku poglavlja. Odbačenost kreola od matične zemlje i Staroga Kontinenta što ju je proizvodio geografski rasizam stvarala je u kreolskoj eliti stalnu čežnju za što većom sličnošću i povezanošću s Europom, ali i želju za nezavisnošću i stvaranjem distiktivnog čileanskog identiteta.

Političke elite su vjerovale da biopolitika (usp. Foucault 1994a: 96) "rasnog izbjeljivanja" u Južnoj Americi neće samo "homogenizirati nacionalne države koje su imale zastrašujući broj kultura i etničkih skupina nego će i donijeti ekonomski razvoj i kapitalističku modernizaciju" (Rosemblatt 2000: 12). Upravo zbog toga se u Čileu razvija i diskriminacijska granična politika koja je značila privilegiranje europskih, bijelih doseljenika pred čileanskim mestičkim i starosjedilačkim stanovništвом. Ona je dovodila do pojačanog naseljavanja Nijemaca, Talijana, Engleza i Slavena na jugu Čilea (Harambourg-Ross 2012: 104; Appelbaum et al. 2003a: 6). Spomenula sam da su čileanski izaslanici išli u Švicarsku kako bi privukli švicarske obitelji da dođu živjeti i raditi u Čileu. U Hrvatskoj su izdavane razne brošure sa svim potrebnim informacijama za iseljavanje (v. npr. Matulić Zorinov 1923). Da bi im bio odobren ulazak u Čile, doseljenici su morali biti pismeni, imati valjanu putnu ispravu, "svjedodžbu dobra ponašanja" i liječničku svjedodžbu (Matulić Zorinov 1923: 64). U regiji Chiloé brojna su zemljišta oteta Čilotima zbog čega dolaze u Magallanes u potrazi za poslom (Harambourg-Ross 2012: 27). Samaniego Mesías i Ruiz Rodríguez postuliraju da od sredine devetnaestoga stoljeća čileanska država želi projicirati o sebi sliku zemlje bez starosjedilačkog stanovništva kako bi privukla europske migrante:

Rasno homogena nacija sa stanovništvom europskoga podrijetla značila je zemlju bez međuetničkih konfliktova i pripadnost civiliziranom svijetu, i kao takva trebala je biti privlačna europskim imigrantima. [...] Godine 1875. Diego Barros Arana objavio je svoj rad o etničkoj homogenosti Čilea. Rad je pisan pod utjecajem darvinističke teorije s namjerom da bude objavljen u Parizu, a u njemu autor opisuje specifičnost Čilea u odnosu na druge zemlje jer u Čileu "europski osvajači nisu pronašli raznolikost rasa i porodica koje bi bile karakterno različite i govorile različite jezike [...] [U]zak ali dugačak komad zemlje koji se proteže na zapad do planinskog lanca bio je naseljen jednom jedinom rasom [...] čileanska rasa je nestala; jezik strosjedilaca absolutno je nepoznat u ostatku čileanskog teritorija [...] Čitav Čile naseljen je jednom rasom u kojoj više-manje dominira europski element i jedini jezik koji se govori je španjolski" (Samaniego Mesías i Ruiz Rodríguez 2007: 33–34).

Zbog toga Čile nije dobrodošlicom dočekivao ni doseljenike iz afričkih zemalja.

Tek nakon što je izašla knjiga Nicolasa Palaciosa *Raza Chilena* dolazi do nekih promjena u odnosu prema strancima. *Raza Chilena* objavljena je 1904. godine kao odjek buđenja čileanske nacionalne svijesti i izgradnje čileanskog nacionalnog identiteta (1918. godine tiskano je drugo izdanje). U dva toma liječnik Nicolás Palacios pod utjecajem jačanja čileanske nacionalne svijesti stvara idealnu sliku Čileanca tako što ga definira u opoziciji prema ostatku latinoameričke (ali i sjevernoameričke) populacije. Smatra da je superiornost Čileanaca u odnosu na druge Južnoamerikance u tome što su Čileanci baskijskoga, odnosno gotskoga podrijetla i nose u sebi uglavnom gotsku krv. Pomoću biološkoga diskursa i naturalizacijom nacionalnosti (usp. Fortier 2000) autor objašnjava povezanost Čileanaca sa Starim Kontinentom, objašnjavajući da osvajači Novoga svijeta potječu s obale Baltičkoga mora i s juga Švedske, odnosno iz Gotalanda:

To su bili Goti, prototipi teutonske rase, germanske ili nordijske, koji su gotovo potpuno sačuvali svoju kastu čistom zbog zabrane vjenčanja s pripadnicima drugih rasa koje su pokorili (Palacios 1918: 35–36).

U kontaktu s čileanskim starosjedilačkim stanovništvom, Araukancima, nastao je čileanski roto, *el roto chileno, goto-arauakanac*. Upravo ta povezanost samo dviju etničkih skupina, Gota i Araukanaca, prema Palacisu čini čileansku rasu specifičnom u čitavome svijetu. Osim fizičkih osobina Čileanci su slični Gotima i u prihvaćanju istih moralnih vrijednosti o obitelji, o domovini te o privatnim i građanskim obvezama određenima patrijarhatom (Palacios 1918: 37).

Zanimljivo je to što je Palacios, iako usvojivši diskurs imperializma, pisao *Razu Chilenu* kao reakciju na državnu proimigrantsku politiku (Barr-Melej 2001: 57) zbog zabrinutosti da će masovno doseljenje iz Europe zajedno s aristokratskom općinjeničešću Europom oslabiti čileanski nacionalni sentiment i ojačati protučileanizam. Smatrao je i da Čileanci jedini imaju pravo na južnu granicu, zamjerao je vlasti što su Čileanci diskriminirani u podjeli zemlje na jugu i upozoravao na ekonomski faktor migracije. Smatrao je da europski, dakle i dalmatinski, imigranti dolaze na mjesto Čileanaca u urbanim profesijama i prijete slabljenju nacionalnog sentimenta. Prema nekim autorima Palacisovo negodovanje oko čileanske useljeničke politike izazvalo jeburne reakcije u javnosti i dovelo do promjena u korist čileanskoga stanovništva (Barr-Melej 2001). Časopis *La Lei* komentirao je da je besramno što su Čileanci diskriminirani u vlastitoj zemlji pa zbog toga sele u argentinski dio Patagonije. Nadalje, iste novine zaključuju da se državna zemlja na jugu Čilea ilegalno dodjeljuje strancima. Barr-Melej (2001) smatra da je to bitan zaokret u politici prema strancima jer su liberali inače podržavali dołazak europskih imigranata vjerujući da će pridonijeti ubrzanoj

modernizaciji zemlje. Taj negativni stav tumači se činjenicom što je u Čile dolazio velik broj pripadnika srednje klase koji su bili izravna prijetnja čileanskoj srednjoj klasi u natjecanju za zakup zemlje na jugu Čilea ili u potrazi za radnim mjestima u gradovima. U Punta Arenasu su većinu obrtnih radnji i trgovina vodili stranci. Od 4 062 nekretnine u Magallanesu oko 1930. godine 662 su bile u posjedu Hrvata (Lupis-Vukić, s. a: 4), a najveći posao s ovcama bio je u rukama Engleza. Vlada je s obzirom na promjenu javnoga stava prema europskim migrantima 1910. godine počela poticati lokalno stanovništvo na zakup i kupnju zemlje na jugu Čilea, pa je više od tisuću autohtonih obitelji dobilo zemlju dok je smanjen broj odobrenja strancima – 1912./13. godine izdano im je samo dvanaest odobrenja (Barr-Melej 2001: 60).

Posebno je zanimljivo Palaciosovo poglavlje o emotivnim osobinama Čileanaca. Palacios ih je okarakterizirao kao naciju koja često plače, dovodeći to u vezu sa skandinavskim i germanskim, pa čak i ruskim narodima u Europi, za koje smatra da suzama pokazuju svoje osjećaje. Isto vrijedi za Araukance. Osjećajnost Čileanaca posebno je vidljiva u odnosu prema domovini, smatra autor, koji podržava domoljubnu osjećajnost kao nešto specifično čileansko (premda gotskoga podrijetla). Smatra i da Englezi ili Sjevernoamerikanci "u prilikama iskazivanja domoljubnih osjećaja ostaju suhih očiju" (Palacios 1918: 227), a da je domoljubna osjećajnost moderan osjećaj. Kada muškarac plaće prije odlaska u borbu iz ljubavi prema domovini, zbog svoje građanske časti koja je jača od straha od smrti, on pokazuje da je svladao svoje primordijalne instinkte, a "ta je pobjeda najblistavija pobjeda društvene selekcije" (Palacios 1918: 228).

Palacios je djelomično internalizirao dominantne diskurse imperijalizma kao što se djelomično i identificirao s njima. Na primjer, iz moralnih načela europske buržoazije i njihovih kulturnih praksi (poput patrijarhata i domoljublja između ostalih)

preuzeo je norme fizičkih i moralnih vrijednosti kojima bi trebao težiti svaki Čileanac. No istodobno je diskurse imperijalizma iskoristio za borbu protiv nekih aktera i dijelova imperijalističkog projekta. Među tim akterima negativno obilježava Engleze i Sjevernoamerikance zbog njihovih ekonomskih interesa u Čileu,²⁹ a od projekata posebno one koji se odnose na uzimanje u koncesiju dijelova zemlje pogodnih za poljoprivredu i stočarstvo.

Raza Chilena je na neki način inspirirana vojnim osvajanjima Čilea i širenjem čileanskoga teritorija koje je Čile postigao Pacifičkim ratom (1879–1883). Upravo uoči i za vrijeme Pacifičkoga rata – rata protiv Perua i Bolivije – stvara se u čileanskom javnom prostoru moderna ideja Čileanca (Beckman 2009; Sater 1990; Zeitlin 1984). Osim što je tom borbom Čile oteo peruanske i bolivijske teritorije uz Pacifik koji su obilovali salitrenom rudom i osigurao materijalno blagostanje i ekonomsku dominaciju na kontinentu, za vrijeme rata stvarali su se i narativi o čileanskom nacionalnom identitetu. Distinktivni čileanski nacionalni identitet temeljio se tada na “autentizirajućoj povijesti koja se kombinira s idejom progrusa orijentiranog prema budućnosti” (Frazier 2007: 4), a u dnevnom tisku i znanosti Čileanac je predstavljen superiorno u odnosu na druge latinoameričke nacionalne identitete, kao što vidimo i u Palaciosovoj knjizi. Čile je postigao svjetski monopol u posjedovanju salitre, ali time i implicitno i eksplisitno dokazao svoju rasnu superiornost u odnosu na Peru i Boliviju s kojima je ratovao (Beckman 2009: 74; Frazier 2007: 33; Zeitlin 1984: 76; Sater 1990: 49). Upravo tada nastaje i spominjana fantazija o čileanskoj imperijalnoj moći utemeljenoj na rasnoj superiornosti Čileanaca. Nakon Pacifičkoga rata i aneksije peruanskoga i bolivijskoga teritorija, čileanska vojska

²⁹ O sjevernoameričkim intervencijama u čileansko gospodarstvo v. npr. Klein 2007; Peddie 2012; Petras i Morley 1975; Sagredo Baeza 2014.

postiže dodatne vojne uspjehe – dugogodišnje borbe s Mapuche Indijancima rezultirale su 1883. godine “pacifikacijom” na jugu zemlje, a i Uskršnji otoci 1888. godine postaju nakon kupnje od Francuza čileanski teritorij, što je u Čileu rezultiralo potpunom imperialističkom euforijom i ojačalo mit o čileanskoj rasnoj superiornosti. U jeku te euforije i oni koji pridonose gospodarskom razvoju Čilea bili su jednako veliki nacionalni heroji i domoljubi poput vojnika koji su pridonijeli širenju čileanske granice.

Nakon Pacifičkoga rata gotovo čitavu salitrenu industriju u Čileu preuzeli su Englezi, koji su zapravo zbog vlastitih ekonomskih interesa i podržali taj rat pomažući Čileu finansijski i oružano (Beckman 2009: 73; Frazier 2007: 33). Otad se u Čileu razvija kapitalistički sustav. Znakovit uspjeh u salitrenoj industriji postigli su tada i doseljenici iz Dalmacije, čime su stekli velik ugled i ušli u najviše ekonomski i političke krugove Čilea:

Poduzetni privredni duh naše rase dao nam je na privrednom polju poznata salitrena poduzeća, koja su u neko vrijeme kontrolirala više od 1/3 sveukupne proizvodnje tog “bijelog zlata” (Novi Iseljenik br. 11 od 1. 11. 1937.).

Na sjeveru Čilea iskopavanjem salitre bavilo se više tvrtki u vlasništvu dalmatinskih doseljenika (Goich i Cia, Braća Mitrović, L.G. Moro i Pavao Marinković). O tome Matulić Zorinov navodi:

Svi su ovi stekli velika bogatstva sa salitrom, ali onaj koji je sve svojom sposobnošću natukrio to je naš poznati rodoljub, predsjednik Jugoslavenske narodne obrane, gosp. Paško Baburizza, rodom iz Koločepa. Ime gosp. Baburizze nalazimo uvijek na prvom mjestu u raznim velikim poduzećima, gdje su većinom zaposleni naši ljudi (Matulić Zorinov 1923: 76–77).

Kreolizam i hispanizam: različite ideje o čileanskom nacionalnom identitetu

Iako je diskurs o rasama uvelike utjecao na društva južnoameričkih zemalja (Graham 1990: 1), nije bio jedinstven niti je stvarao fiksne identitete. Opisane okolnosti dovode do proliferacije različitih ideja o tome tko je i kakav je pravi nositelj čileanskoga nacionalnog identiteta, idealni Čileanac. Te se ideje kroz vrijeme prepleću, preklapaju i razdvajaju, mijenjaju značenje ovisno o društvenim i političkim okolnostima. S jedne strane, bilo je to rasno heterogeno društvo i neke su skupine društva smatrale da bi Čile trebao izgraditi svoj distinktivni identitet upravo na toj heterogenosti. Te su skupine zagovarale kreolizam i čilenost – distinktivni čileanski identitet – dok su s druge strane mnogi, posebno pripadnici visoke klase, težili što tješnjoj vezi s Europom i nastojali integrirati europski gospodarski, ekonomski, politički i kulturni sustav (Graham 1990: 3) sadržan u ideji hispanizma.

Kreolizam se razvija na prijelazu iz devetnaestoga u dvadeseto stoljeće i smatra se kulturnim pokretom s ideološkom pozadom. Nastaje pod utjecajem europskoga naturalizma i realizma, a simpatizere pronalazi među različitim društvenim skupinama. Kreolizam je počivao na ideji da se prava čilenost nalazi na selu i da su predstavnici čileanske nacije Čileanci nižih klasa, oni koji žive na selu, a ne aristokracija. Podržavali su ga i brojni pripadnici Radikalne stranke (*Partido radical*), a cilj je bio da se kao predstavnici nacije svrgnu eurofilni aristokrati i *nouveaux riches* te na njihovo mjesto postavi niža klasa i seljaštvo kao nositelji izvornoga čileanskog identiteta (Barr-Melej 2001: 77–90). Kreolisti smatraju da kozmopolitizam i oponašanje europskih kulturnih praksi oslabljuju čilenost – čileansku nacionalnu distinktivnost i identitet. Kreolizam je smatrao da je mestizo, osoba “miješane krvi”, spoj starosjedilačkog i doseljeničkog kontingenta, pravi

predstavnik Čilea i nositelj čileanskoga nacionalnog identiteta (v. Tilley 2005; Grez Toso 1999).

Stoga se na prijelazu stoljeća često u novinama mogu pronaći članci kojima se predstavljanjem njihova kulturnog kapitala želi uputiti na vrijednost starosjedilačkog kulturnog nasljeđa i time ih uključiti u čileansko nacionalno tijelo. Kao primjer navodim izvadak iz članka u čileanskim novinama *El Mercurio* od svibnja 1879. godine u kojima Indijanac Juan Colipí mlađi, prihvaćajući ideje modernizma i napretka, "postaje bjelji od ostalih Indijanca" (Crow 2013: 44):

Taj poznati poglavica, sin čovjeka koji je tako hrabro branio grad Buin u slavnoj borbi 1838. godine, stigao je u grad istim vlakom kao general Urrutia, s važnom porukom za našu vladu. To je visok čovjek širokih ramena, s malo brade, široka čela, izražajnih obraza, prodornog i pozornog držanja, i punih usana: nosi crn širok šešir i svileni šal oko vrata; osim tih detalja, ostala njegova odjeća ne razlikuje se od odjeće njegovih zemljaka.

Jučer je bio u telegrafskom uredu kako bi poslao poruku jednom od svojih rođaka – u svojoj domovini, *tierra*, kako ju on naziva – i brojni su ga ljudi okružili, pitajući ga zna li za pripovijest o svom ocu, na što je on odgovorio afirmativno; zatim im je ispričao tu pripovijest. Rekao je da je došao ponuditi svoju službu vlasti, da želi pomoći u obrani Čilea (protiv Perua i Bolivije) [...]

Netko ga je upitao bi li želio biti u konjici ili u pješadiji. Odgovorio je da bi se radije borio u konjici, ali ako bi to bilo nemoguće, bio bi sretan da se bori na bilo koji način. Nakon razgovora o brojnim temama vratio se kući u pratnji velikog broja ljudi (cit. prema Crow 2013: 43).

Kao što komentira Joanna Crow, spomenuti članak je primjer da i starosjedilac može biti moderan, putovati vlakom umjesto na koňu, koristiti se telegrafom, govoriti na španjolskome o brojnim

temama i gajiti želju da se bori za Čile, odnosno može usvojiti kulturni kapital dominantne skupine i tako se približiti nacionalnom idealu. Ann Laura Stoler upozorava na kompleksnost imperijalnog projekta i u kolonijama i nakon završetka kolonijalnoga razdoblja. Kolonijalne elite nisu bile homogene zajednice koje je povezivao zajednički interes, kao što ni kriteriji pripadanja eliti nisu bili fiksni nego fluidni, nestabilni i historijski uvjetovani (Stoler 2002: 42–43). Heterogenost je obilježavala i kolonizirana društva u kojima su simultano postojale različite ideje o tome koje su kulturne vrijednosti “prave” vrijednosti. Tako je Colipí prema nekima predstavljao “živ dokaz moguće nacionalne integracije Indijanaca, odnosno utjelovljenje ideala čileanske (moderne, urbane) nacionalnosti” (Crow 2013: 43) u koju je vjerovao kreolizam.

Iako su takvi članci jednim dijelom zasigurno nastajali kao rezultat kreolizma i ondašnje želje dijela intelektualaca i javnih osoba (među kojima su najpoznatiji Pablo Neruda, Gabriela Mistral, Violeta Parra) za uspješnom integracijom starosjedilačkoga stanovništva, s druge su strane normirali i upravljali ponašanje nekih dijelova stanovništva i potvrđivali svrhovitost civilizacijske misije, kao što je to u sljedećem primjeru koji sam pronašla u novinama *El Magallanes* iz 1895. godine:

Chonga. Tako se zove mlada žena iz Ognjene zemlje, rase Ona, suosjećajna, inteligentna, dobrog izgleda, koja se brine o gospodinu R. Stubenrrauchu zadnjih 5 godina i koja mu služi na zavidnoj razini, kao što nam je ispričao u društvu svojih prijatelja iz Ognjene zemlje.

Chonga je dovedena iz Jente Grandea i stavljena u službu obitelji Stubenrrauch kad je imala samo 12 godina. I gospodin Stubenrrauch i njegova supruga nadali su se da će je civilizirati i educirati i vjeruju da su postigli brilljantan uspjeh pokazujući tako da su Indijanci Ognjene zemlje podložni asimilaciji navika civiliziranoga svijeta.

Godine 1893. obitelj Stubenrrauch odvela ju je u Europu i na nekoliko mjeseci smjestila u ustanovu u Njemačkoj, gdje su je obučavali za službu sluškinje.

Chonga, kao inteligentna djevojka, iskoristila je priliku svojih poslodavaca da uči i sada je sluga na kojoj im mnoge obitelji zavide. Odlično govori njemački i španjolski i još uvijek vlast svojim materinjim jezikom do te mjere da je bila jedina osoba u Magallanesu koja je mogla komunicirati s Indijancima Ognjene zemlje. [...]

Ponavljam: Chonga služi na zavidnoj razini i mi joj šaljemo pljesak (*El Magallanes*, br. 73 od 26. 5. 1895: 4).

Kao što je bilo uobičajeno razmišljanje u doba imperijalnih projekata, svrha civilizacijske misije je bila da nauči starosjedilačke i druge "nerazvijene" skupine ponašanju i vrijednostima europskoga čovjeka koje su se smatrале civilizacijskim stećevinama. Ovaj članak, pisan u pozitivnome tonu, daje primjer da je asimilacija zaista i moguća. Chonga je za autora članka, kao i za velik broj tadašnjih čitatelja, primjer uspješnosti (i razlog opravdanja) projekta imperijalizma i civilizacijske misije.

Prema hispanizmu, zemlje Južne Amerike imaju španjolsko i starosjedilačko kulturno podrijetlo i u toj dihotomiji hispanizam zastupa ideju da je španjolsko kulturno podrijetlo važnije i superiornije od starosjedilačkoga. To je jedan od razloga zašto se početkom dvadesetog stoljeća može primijetiti i povećana produkcija protuindijanske literature koja proizvodi brojne stereotipe i negativne prezentacije starosjedilačkoga stanovništva koje se predstavlja kao inferiorno, degenerativno i štetno jer koči razvoj čileanskoga društva, prepostavlja Pike (Pike 1963). Pišući o demografskom kretanju Čilea 1946. godine, León Alterman zaključuje da je uzrok velikom mortalitetu novorođenčadi "glupavost i sklonost nečistoći i pijanstvu koju indijanska krv uzrokuje kod nižih klasa" (Alterman u Pike 1963: 31), dok je Eugenia Maguire Ibar u svojoj knjizi *Formación racial chilena* 1949. godine

zapisala da "je rasna superiornost bijele visoke klase razlog eksploatacije inferiore niže klase miješane krvi" (Ibar u Pike 1963: 31). Francisco Javier Diaz Salazar je 1940. godine u svojoj knjizi *La influencia racial en la actividad económica de los indígenas chilenos* zapisao da je indijanski mentalitet odgovoran za probleme Čilea (Salazar u Pike 1963: 32). Prezir prema Indijancima u Čileu bio je toliko velik da se često poricalo i samo njihovo postojanje. Saborski zastupnik Ricasio Retamales je tako na sjednici Kongresa 1929. godine izjavio: "Što, zar još postoje Indijanci u Čileu? Ja mislim da ne" (Pike 1963: 32).

Postojali su s druge strane indigenisti – intelektualci i političke osobe koje su zamjerale općem javnom mnijenju stalno iskazivanje prijezira prema starosjedilačkom stanovništvu i osobama miješanoga podrijetla. Tom je pokretu, kao i kreolizmu, često zamjeran paternalistički odnos prema starosjedilačkom i ruralnom stanovništvu.

Čileanska imperijalna svijest, dakle, nije samo kopirala europske autoritete već je prilagođavala imperijalne zahtjeve čileanskom kontekstu gdje proizvodi nove, drukčije efekte (Beckman 2009: 83). Zato rasa nije uvjek i svugdje determinirana biološkim već mnogo češće kulturnim i socio-ekonomskim kriterijima. Nadalje, diskurs o rasama nije bio jedinstven niti je stvarao fiksne identitete, što vidimo i u primjeru Francisca Antonia Encine. U prvoj fazi svoga rada Encina je vođen čileanskim sentimentom i idejama kreolizma. Njegova pesimistična slika čileanske ekonomije i društva temelji se na vjerovanju da su strane civilizacije dominantne i superiorne te koće razvoj domaće industrije i nacionalizma. No poslije Encina potpuno preuzima diskurs imperializma i dolazi pod utjecaj hispanizma. Tada izjavljuje da su niže čileanske klase zaostale, da su ruralni i urbani radnici nesposobni za sustavni rad i suradnju, dok elitu – posebno baskijsku aristokraciju – određuje kao nositelja civilizacije (nav. prema Barr-Melej 2001: 67).

Nadalje, nisu svi stanovnici Čilea oponašali poželjne kulturne norme, već su one izazivale višestruke ambivalencije i polarizacije u društvu zbog kojih su pojedine skupine ponekad uključene, a ponekad isključene iz čileanskoga nacionalnog tijela, kao što to pokazuje i ranije opisan primjer rota. Skupine sa smanjenom količinom poželjnog kulturnog kapitala različito su odgovarale na zahtjeve koje je proces konstruiranja čileanskoga nacionalnog identiteta postavio pred njih. Pripadnici starosjedilačkih skupina morali su vagati između toga koliko kulturnih navika usvojiti, a koliko ostati vjerni svojim kulturnim obrascima. To su bile teške odluke koje su stvarale napetosti pa i razilaženja među tim skupinama jer su neki, kao i siromašni bijelci, smatrali da treba prihvatići civilizacijski diskurs i iz njega izvući što više za vlastitu korist, dok su drugi željeli ostati dosljedni svojim kulturnim tradicijama. Potaknuti Palaciosovom knjigom i projektom stvaranja čileanskoga nacionalnog identiteta i intelektualci starosjedilačkoga podrijetla nastojali su sudjelovati u stvaranju predodžbe idealnog Čileanca. Tomu su u prvim desetljećima dvadesetoga stoljeća posebno bili posvećeni Manuel Manquilef (1887–1950) i Manuel Aburto Panquilef (1887–1952). Obojica su djelomično usvojili ideologiju civilizacijske misije i smatrali da je prihvaćanje europskih civilizacijskih tekovina nužno za razvoj Čilea, ali pritom su smatrali da je nepotrebno da se starosjedilačke kulture odreknu svoje tradicije, bar ne potpuno. U tome je i razlika između njihovih programa. Dok je Manquilef smatrao da će Čile napredovati tek kada se potpuno pomiješaju dvije čileanske rase, starosjedioci i kreoli, Aburto je smatrao da različite kulture moraju biti u stalnom dijaligu, ali da nije nužno da se mijesaju ili razdvajaju jer su ionako u stalnom procesu promjene (Crow 2013: 77). Obojica su se zalagali za unapređenje školstva u ruralnim područjima s dominantnim starosjedilačkim stanovništvom i bili su svjesni važnosti edukacije za održanje starosjedilačkih kultura i za jačanje njihove društvene pozicije. U doba kada su djelovali Manquilef i Aburto postojale su i militantne skupine, sastavljene

uglavnom od mladih urbanih pripadnika starosjedilačkih plemena, koje su se protivile tradicionalnoj starosjedilačkoj kulturi, što govori o brojnosti i ambivalentnosti subjektnih pozicija.

Pod utjecajem kapitalizma kao ekonomskog i društvenog sustava koji postaje dominantan u nekadašnjim kolonijama razvijala se i borba između starosjedilačkih skupina oko toga koliko se držati vlastite tradicije a koliko prihvati promjene izazvane gospodarskim promjenama u Čileu, što je dovelo do napetosti između različitih skupina, kao i dodatnih razilaženja starosjedilačkoga stanovništva. Na primjer, u trenutku kad je Aburto 1931. godine predložio osnivanje Starosjedilačke republike Araucania zbog želje za vraćanjem oduzete zemlje kao kulturne baštine starosjediocima, neki vjerski intelektualci prozvali su ga “protukršćaninom i protučileancem” (Crow 2013: 76). Time se jasno postavila granica normiranja prihvatljivog i neprihvatljivog Čileanca kad je u pitanju za neke nematerijalna baština i odnos prema njoj, a za neke gospodarski iskoristiva zemlja. Manquilef je pak podržavao ideju da se zemljšna kulturna baština starosjedilaca parcelizira i razdijeli starosjedilačkim obiteljima, što bi im omogućilo razvoj privatnog poduzetništva i borbu za svoje mjesto u čileanskoj gospodarskoj politici. No takav, isključivo ekonomski pristup zemlji osudili su brojni pripadnici starosjedilačkih skupina i osuđivali Manquilefa kao izdajicu jer je njegov stav bio u suprotnosti s razumijevanjem zemlje u starosjedilačkoj kozmologiji gdje osobni ekonomski interes uopće nije postojao kao vrijednost, a kamoli bio prioriteten (Crow 2013: 76).

Razvoj kapitalizma i rādništvo kao neprijatelj nacije

Projekt stvaranja jedinstvene nacionalne zajednice i idealnog Čileanca u vrijeme Parlamentarne države (1890–1920), kad u Čile doseljava najveći broj Dalmatinaca, obilježavali su i sukobi

države s radništvom i nasilje unutar države koje su državne vojne jedinice provodile nad stanovništvom, posebno na sjeveru gdje se ubrzano razvijala industrija salitre. Ideja idealnog Čileanca artikulirala se i radom pa je idealni Čileanac bio osoba koja svojim radom pridonosi gospodarskom razvoju Čilea i to ga je činilo pravim domoljubom. No iako je s jedne strane radna snaga bila nužno potrebna za gospodarski razvoj države, s druge je strane fizički radnik nosio brojne negativne konotacije. Zbog toga je za sve, pa tako i imigrantske zajednice, bilo važno kako su pozicionirane u kontekstu rada i radništva.

Do kraja devetnaestoga stoljeća većinu salitrene industrije u Čileu posjedovali su Englezi i drugi europski poduzetnici, među kojima je bilo i onih hrvatskoga podrijetla od kojih je najpoznatiji bio spomenuti Paško Baburizza (v. u Torres-Dujisin 2003).³⁰ Radni i životni uvjeti rudara i njihovih obitelji bili su teški i bijedni. Radnici u sektoru rudarstva čak nisu dobivali plaću u novcu, nego u bonovima (*fichas* ili *tokens*) koje su mogli potrošiti samo u trgovinama svojih poslodavaca. Ovi su pak nekontrolirano dizali cijenu robe u svojim trgovinama pa je radnička zarada odmah i nestajala (Barr-Melej 2001: 35; Frazier 2007: 91), posebno zato što se plaće nisu mijenjale između 1890. i 1910. godine, a devalvacija je stalno smanjivala vrijednost pesosa. U radničkim naseljima oko rudnika bila je velika smrtnost novorođenčadi i širila se tuberkuloza. Radnici u radničkim kampovima nisu imali ni medicinsku njegu, nisu postojala groblja, a često su u radnim kampovima radila i djeca (Barr-Melej 2001: 35). Ni gradovi nisu bili spremni na nagli rast koji ih je zatekao industrijalizacijom pa

³⁰ Kao što navodi Matulić Zorinov: "Gosp. je Baburizza u svojim tvornicama namjestio sve same naše mlade ljude kao upravitelje i oni su na tim mjestima skoro pokazali da su potpuno sposobni i ondje gdje bi stari stručnjaci bili sigurno nastradali, oni su postigli najveći uspjeh. On je dakle bio onaj koji je našim ljudima otvorio put i omogućio im, da tamo u stranom svijetu dodju do vodećih mesta u raznim industrijskim poduzećima" (1923: 78).

su radnički stanovi postali prenapučeni, što je dovelo do širenja bolesti i u gradskim radničkim četvrtima. Godine 1909. stopa smrtnosti djece do godine dana bila je 31,5%, a između 1915. i 1920. godine bolesti dišnih organa izazvale su oko 33 000 smrти godišnje u Čileu (Barr-Melej 2001: 34). Među urbanom radnom klasom širile su se i venerične bolesti i alkoholizam. S druge strane, to je rezultiralo razvojem socijalne svijesti i socijalnog pitanja (Rosemblatt 2000: 4), jačim povezivanjem radnika s političkim strankama lijevoga spektra (posebno sa strankom *Partido radical*) i srednje klase te s prvim radničkim organizacijama. Mnogi radnici bili su sezonci s juga Čilea koje su tvrtke zapošljavale ovisno o rastu ili padu potražnje, što je same radnike držalo u trajnom stanju prekarnosti. Kako je navedeno, tvrtke su radnicima izdavale plaću u bonovima (*fichas*) koje su radnici mogli iskoristiti za kupovinu hrane, vode, pića, odjeće i ostalih potrepština isključivo u trgovinama tvrtke. Dok je sustav bonova podizao zaradu kompanija, znatno je ograničavao mobilnost radnika. Radnici su mogli zamijeniti bonove za valutu, ali pod lošim i za njih nepovoljnim uvjetima i zato su zahtjevali isplatu u srebru ili u britanskim funtama. Tvrte su izračunale da bi isplata plaća u novcu povećala zaradu radnika za 60 do 70 posto (Frazier 2007: 95) i budući da nisu namjeravale udovoljiti zahtjevima radnika, to je radnike, uz ostale nepovoljne uvjete u kojima su živjeli i radili, potaklo na radničko organiziranje.

Regija Tarapacá i najveći grad u toj regiji Iquique postali su početkom 20. stoljeća centar prvih većih radničkih organizacija i općih štrajkova u Čileu. Masovne štrajkove omogućavalo je i to što je salitrena industrija privukla u regiju ne samo radnu snagu iz Čilea nego i iz susjednih zemalja: Argentine, Perua i Bolivije. Radnici su nadvladali etničke i nacionalne različitosti među sobom i iskoristili su svoju masovnost za pregovore o boljim uvjetima života i rada. Kako su radnici bivali sve organizirani, štrajkovi su bili sve češći. Poduzetnici su pritiskali državni aparat u trenucima

radničkih pobuna u rudnicima salitre. Zahtijevali su da država održava red tako što će suzbijati društvene aktivnosti radnika, osnivanje građanskih organizacija, škola, programa edukacije za odrasle, kulturnih centara, ženskih centara, publikacija (Frazier 2007: 35) kao i štrajkove radnika nezadovoljnih uvjetima u kojima su radili. Država je, štiteći interes stranih i domaćih kapitalista, na štrajkove odgovarala nasilnim napadima čileanske vojske na pobunjeničke skupine. Lessie Jo Frazier postulira da su stalne borbe za dominaciju između klasno i rasno rascijepljenih društvenih skupina i interesa bile u to doba najveća prepreka stvaranju zamišljene čileanske zajednice. U određenim trenucima klasne podjele unutar društva i interesi kapitala stvarali su tolike animozitete da su se mnogi osjećali izdanima od vlastite države i izjavljivali da ne pripadaju čileanskoj naciji (Frazier 2007: 127).

Najstravičniji događaji koji su u velikoj mjeri utjecali na isključenje nižih radničkih klasa iz zamišljene čileanske nacije bili su vojni napadi na radništvo zabilježeni u društvenom sjećanju kao masovni masakri između 1890. i 1930. godine (Frazier 2007: 124; v. i Harambour-Ross 2012; Samaniego Mesías i Ruiz Rodríguez 2007). Ti su masakri bili epilog radničkih štrajkova – ubijani su radnici koji su štrajkali i oni koji su ih podržavali. Među najvećim masakrima bili su masakri Oficina Ramírez 1890./91. godine, masakr Escuela Santa María de Iquique 1907. godine te La Coruña masakr 1925. godine. Nakon vojne intervencije u masakru 1907. godine, u izvještaju kongresne komisije 1913. godine spominje se da je

krvavo gušenje štrajka 1907. godine rezultiralo krizom patriotizma u regiji salitre. [...] Pola stoljeća sustavne propagande protiv patriotizma koju bi vodili anarhisti ne bi proizvelo takvu enormnu destrukciju morala u osjećajima radnika koliko su stvorili organi vlasti u pet minuta pucanja i ubijanja (Frazier 2007: 127).

Radnici su se osjećali izdanima od vlastite države. Elias Lafertte, rudar i kasniji vođa Čileanske komunističke partije, izjavio je

nakon toga masakra: "Ja više nisam Čileanac [...] Napuštam ovo mjesto [...] Vlada je plaćeni ubojica [...] Napuštam Čile zauvijek" (Frazier 2007: 127).

Prije masakra 1925. godine odvijale su se višemjesečne borbe između radnika i policije, guverner je onemogućio rad radničkoga tiska, radnici su zaposjeli više tvrtki i otjerali njihove upravitelje (Frazier 2007: 35), zbog čega su vlasnici poduzeća tražili da država vojno intervenira, što se i dogodilo. Vojska je došla sa strojnicama i topovima, što je izazvalo dodatan gnjev radnika i na kraju dovelo do međusobne pucnjave – vojska je topovima pucala po radnicima, a radnici su odgovarali bacajući dinamit. Na kraju je vojska opkolila radnike i više stotina ih je poslano u vojne logore u kojima su tretirani kao ratni zarobljenici. Novine koje su podržavale vladu i interesu salitrenih poduzeća prozvale su generala de la Guardu koji je vodio akciju herojem, a njegove trupe usporedile s vojnicima u Pacifičkome ratu i prozvale ih herojskim i domoljubnim borcima koji su spremni dati svoj život "ne u borbi protiv zajedničkog neprijatelja, već protiv loših Čileanaca i vanjskih elemenata" (Frazier 2007: 103). Time su, kako navodi Fraizer, proelitistički mediji izvrnuli dogadaj interne državne represije u dogadaj ugrožavanja nacionalne sigurnosti u pograničnom području, odnosno prikazali vojnu kampanju protiv radnika kao akciju od državnoga interesa, a radnike kriminalizirali. Radnici su, nadalje, prikazani kao skloni alkoholu i nemoćni da se odupru porocima ili kontroliraju svoje ponašanje kad im je dostupan dinamit. Regulacija prodaje alkohola i dinamita koja je uslijedila nakon događaja, na semantičkoj je razini preusmjerila konflikt između elite i radnika sa socijalnih pitanja te skrenula pažnju s nepravde u području političke ekonomije na pitanja moralne ekonomije poroka i vrline, zaključuje Frazier (Frazier 2007: 105). Tada su i komunističke organizacije često nazivane neprijateljskim, nedomoljubnim i kriminalnim organizacijama radi regulacije i discipliniranja radništva i zadržavanja

pozicija moći poslodavaca (Harambour-Ross 2012: 119, 230–231; usp. i Gómez Baeza 2020).

Nasuprot tome, identifikacija s diskursima imperijalizma, gospodarskog i tehnološkog razvoja i djelovanje u skladu s njima bilo je u doba dolaska europskih imigranata na prijelazu stoljeća domoljubni i nacionalistički čin. Povjesničar Diego Barros Arana u knjizi *Opća povijest Čilea* (koju je pisao između 1884. i 1902. godine) povezuje nacionalni identitet s liberalnom politikom i republikanizmom, a ne s kulturom i etnicitetom, pa stvarni domoljubi i čuvari nacionalnih vrijednosti postaju oni koji grade i eksploriraju, osobe orijentirane ka liberalnoj ekonomiji i profitu (Barr-Melej 2001: 55; Rosemblatt 2000: 37). Zato jačanjem kapitalizma u Čileu napreduje i negativno konotiranje radništva. No ono se tada sve više povezuje sa starosjedilačkim i miješanim stanovništvom, a sve manje s onim europskoga podrijetla. Tome pridonosi godine 1932. u Santiagu objavljena knjiga njemačkoga povjesničara i filozofa Oswalda Spenglera *El hombre y el técnico* (u njem. izvorniku *Der Mensch und die Technik*, obj. 1931. u Münchenu) kao kratko pojašnjenje Spenglerovih temeljnih ideja.³¹ Tri godine poslije već je i treće izdanje na španjolskom bilo gotovo rasprodano u Čileu. U knjizi Spengler daje svoje viđenje sudbine čovjeka, tehnike i povijesti, misleći pri tome na bijelog zapadnjačkog čovjeka ili preciznije nordijskog čovjeka kojeg, zbog velikog doprinosa razvoju tehnike, tehnologije i industrije od 19. stoljeća na ovom smatra superiornim, ali i ugroženim. Govoreći o tehničici kao taktici življenja, Spengler smatra da ona čovjeka vodi putem napretka koji je obilježio prošlo, devetnaest stoljeće, no također vjeruje i da svako društvo i svaka kultura ima svoj životni vijek. U tome kontekstu Spengler predviđa pad zapadnjačkog društva i kulture jer je nordijski čovjek postao ovisan o svojim kolonijama i njihovoj populaciji. Spengler smatra

³¹ Hrvatsko izdanje objavljeno je 1991. godine.

da je zapadnjački čovjek sam pridonio tome jer je na neki način "izdao" tehniku, što je dovelo i dovodi do sve veće nezaposlenosti u bjelačkim zemljama, a što je, smatra on, jednako katastrofi. Spengler postulira da je superiornost Zapadne Europe i Sjeverne Amerike, koju su te regije uživale u 19. stoljeću u ekonomskoj, političkoj, vojnoj i financijskoj moći, bila utemeljena na monopolu industrije koju su te regije imale u svijetu. Ostatak svijeta se koristio proizvodima te industrije, kolonijalna politika je otvarala nova tržišta i nalazila nove izvore sirovina, a nije razvijala nova područja proizvodnje. Iako je rude bilo posvuda, samo su bjelački inženjeri znali kako doći do nje. Bijelci su imali vlasništvo nad tehnikom, nad znanjima, metodama i intelektom koji su bili potrebni za njezinu upotrebu. I upravo je to, prema Spengleru, činilo temelje luksuznog života bjelačkih radnika "čija je zarada, u usporedbi s onom starosjedilaca, bila raskošna" (Spengler 1932: 50). No tada je potkraj devetnaestoga stoljeća "slijepa želja za moći počela dovoditi do pogrešaka" (Spengler 1932: 50): umjesto da su zadržali isključivo za sebe tehničko znanje koje je bilo njihova najveća imovina, bijelci su ga obrazovanjem i tiskanjem knjiga ponudili svima. Tako je izvoz finalnih proizvoda zamjenio izvoz patenata, procesa, metoda, inženjera i sl., a starosjedilačka su stanovništva došla u posjed tehničkih znanja.

Spenglerove ideje nakon objavlјivanja knjige u Čileu bilježe veliku popularnost i prenose se na više društvene klase, pogotovo one njezine članove koji su zastupali ideju hispanizma. Oni su zabrinuti za budućnost zapadnjačke civilizacije kojoj su i sami u svojoj fantaziji pripadali. Kako su nacizam i fašizam, koji tada jačaju na Starom Kontinentu, revitalizirali diskurse o rasu, Spengler je svojim rasističkim idejama u spomenutoj knjizi inspirirao fašiste poput Carlosa Kellera i Alberta Edwardsa Vivesa u Čileu između dvaju svjetskih ratova (Pike 1963: 30; McGee Deutsch 2009). To je bilo moguće zato što je tadašnje radništvo velikim dijelom bilo sastavljeno od starosjedilačkog, "domorodačkog"

stanovništva koje je Spengler video kao prijetnju "bijelom" radništvu, ali i čitavoj zemlji koja je kapitalistički oblik proizvodnje smatrala sustavom koji doprinosi razvoju i boljitu Čilea.

Kao što je spomenuto u poglavljisu o izostavljenim događajima u konstrukciji društvenog sjećanja o regiji Magallanes i Punta Arenasu, brojni sukobi radnika i poduzetnika događali su se i na jugu Čilea 1920-ih godina. Ti su sukobi rezultirali i novom dijalektikom isključivanja i uključivanja prema kojoj je radništvo postalo negativno konotiran, ali nužno potreban kontingenat čileanskoga društva. Iako su brojni dalmatinski doseljenici radili u hladnjачama i bili dio prekarne radne snage u to doba, socijalno osvijestena politika izjednačavana je s ideologijom komunizma i bila je nepoželjni marker identiteta u Čileu od kojega se doseljenici iz Dalmacije nastoje distancirati. Ili, kao što navodi Martinić Beroš, bili su dio radničkog pokreta samo "dotle dok je bio odgovorno vođen" (Martinić Beroš 1997: 23). Istodobno se stvaraju diskursi u kojima se međusobno artikuliraju radnička klasa i starosjedioci kao lijencine i nedomoljubni ološ društva (Harambour-Ross 2009), koje su preuzeli i brojni hrvatski doseljenici. Matulić Zorinov tako argumentira: "Priroda se brine za ishranu čovjeka. Kako ga nužda ne prisiljava na rad, Iberoamerikanac se podaje lijencarenju: radi samo kad ga je volja" (Matulić Zorinov 1940: 36). U doba radničkih pokreta radnici su često nazivani unutarnjim neprijateljem države, a i danas možemo čuti da su Čiloti lijeni ili da vole piti. Svjedoče o tome i moji sugovornici:

Oni, koji bolje rade, koji su bolji radnici, i sada već bolje su plaćeni Hrvati. Jer ta radna snaga je puno bolja nego Čilote, uvijek su ti ljudi bili jako lijeni.

Tako je, to je taj rasizam. Došli su bijelci i počeli su potiskivati ove ostale i onda često ćete čuti od Čileanaca, vrlo mudru, mudru: "A to su Indijanci, to su lijeni, to su ovi koji se vole napit!" Al ćekaj, to je mislim normalno da će ti se on napiti od tuge jer

nema di živjeti, onda normalno nema škole, nema obrazovanje, nema sve. I subkulturni ide se napit i zaboravit, e. Mislim, ili govoriti da je lijen. A što će ti, tko će ti htjeti raditi ako ga ne plaćaš kako treba? Ali bijelac to kaže, ono da bi tako opravdao svoje...

– A oni što su radili, oni bi došli malo više sa sjevera, to se zove Chiloe, mi to zovemo Chilote, to je bila jedna radnička. Onda jedna diskriminacija da ti ne moreš mislit.

– A zašto?

– Zato su bili lijeni, za nas ko smo bili, nisu bili školovani, i ne bih ti mogla se zaljubiti u jedan Chilot, bože, to bi bilo za umrit, otac i majka.

Je, je, zato što oni ka, dobro valda su oni imali loše iskustvo, neke Čileance koji su radili kao radnici ili škole i to, ili bi se napili, bilo je dosta lopova pa ih znaju njih, a Hrvate nije. A oni nisu, oni su tek došli, ali to će tek pratiti da su kolonizirali. Možda je to bilo, ili jedno drugomu pričali koju priču. Nisu imali povjerenja. Ali inače sve stranci, ovi koji su iz Europe, neće oni Latine, to su lopovi. Ali oni gledaju, oni se osjećaju kao manje vrijedni.

Hrvatski doseljenici koji su u prvim desetljećima dvadesetoga stoljeća radili u slabo plaćenim industrijskim nastojali su se stoga što prije dokazati kao marljivi i korisni radnici ili pak razviti svoja vlastita poduzeća kako bi izašli iz najnižih i najstigmatiziranih krugova društva i približili se na neki način idealnom Čileancu. Jedan moj sugovornik to opisuje riječima: "Kad sam radi za drugoga, uvijek doli. Kad sam svoju mesnicu kupi, onda je bila druga stvar".

Također je važno spomenuti da su uspješni poduzetnici hrvatskoga podrijetla u trgovini salitre omogućavali čitavoj hrvatskoj zajednici da se identificira s njima i preko njih. To je bilo moguće zbog upravo opisanog dominantnog narativa o idealnom Čileancu na prijelazu stoljeća. Ta fantazija predstavljala je olakšavajuću okolnost za hrvatske, kao i druge imigrante europskoga podrijetla

u Čileu na prijelazu stoljeća. Smatralo se da će oni “pobijeliti” čileansku naciju i svojim radom stvoriti od Čilea svjetsku gospodarsku silu. Fantazija o čileanskoj bijeloj naciji je jedan od razloga zašto su imigranti iz Europe, pa tako i hrvatski imigranti krajem 19. i početkom 20. stoljeća u Čileu dočekivani dobrodošlicom:

Dika nam je! U borbi za opstanak, a većinom kao sinovi roditelja seljačke ruke, s raznih uzroka, morali smo u cvijetu mladosti ostaviti svoju rogjenu grudu, roditelje, braću, prijatelje i zaputiti se u ovaj daleki mrzli kraj.

Chile nas je primio i zakrilio, kao svoje sinke, gdje smo tvrdim, al poštenim radom skucali koju paru i savili svoje gnjezdance (*Male novine*, br. 9 od 14. 5. 1905: 1).

Imperijalni diskursi, a zatim i javne politike i zakoni su ih odmah nakon dolaska diskurzivno uključivali u čileansko nacionalno tijelo. Način na koji su kroz dominantu nacionalnu ideologiju interpelirani (usp. Althusser 1980) u čileansku naciju otvorio im je mogućnost da se unutar nje pozicioniraju kao “bijeli nacionalisti” (Hage 1998). Kao što postulira Ghassan Hage: “Nacionalizam prije nego što je eksplicitna praksa ili način klasifikacije, stanje je tijela. To je način na koji netko zamišlja svoju poziciju unutar nacije i čemu teži kao nacionalnom” (Hage 1998: 45). Prakticiranje nacionalizma je kulturni kapital koji se prakticiranjem prikuplja i akumulira – kulturni nacionalni kapital pretvara se u nacionalnu pripadnost koja postaje proporcionalna akumuliranim nacionalnim kapitalu (Hage 1998: 53). Brojni europski, pa tako i hrvatski imigranti, odlazeći iz svojih domova svoje su čežnje za stvaranje novoga doma projicirali u Čile (Martinić Be-roš 1997: 21), svoju novu domovinu. U tome kontekstu hrvatski doseljenici Čile doživljavaju kao svoj novi dom, kao prostor koji ih prihvata i koji im pripada. Kao što kaže Lucas Bonačić Dorić u povodu objave svoje *Povijesti u novinama Jugoslavensko novo doba* od 28. 10. 1939.: “Očekujem mirno sud kritike, posvećujuć

djelo magallanskoj chileanskoj zemlji, mojoj drugoj dragoj domovini, zemlji mog ognjišta i moje sreće .

Doseljenici su prema tadašnjem imperijalističkom diskursu došli urediti, razviti, obogatiti čileansku zemlju i stvoriti sebi novi dom te su se u skladu s time i ponašali. No osjećaj doma kao potpuno pripitomljenog nacionalnog prostora je neostvariv stoga što je dom fantazmatski konstrukt, iako ga nacionalisti tako ne vide (Hage 1998: 74). Oni vjeruju u takvu sliku doma upravo zato što misle da mogu stvoriti potpuno pitom domaći prostor. U tome kontekstu Drugi dobiva važnu ulogu jer on postaje razlog, objašnjenje neuspjeha potpunog ostvarenja te čežnje. U Čileu je, ovisno o trenutku, taj Drugi bio prepoznat u starosjedilačkim narodima (Samaniego Mesías i Ruiz Rodríguez 2007; Crow 2013) ili pak u nižoj radničkoj klasi (Frazier 2007; Elsey 2011; Harambour -Ross 2012). Kao što postuliraju Appelbaum i suradnici, čileanska nacija često se definirala u suprotnosti s “barbarskim” Mapuche Indijancima, dok je niže radničke klase povremeno uključivala, pa onda opet isključivala iz naracija o čileanskoj rasi i naciji (Appelbaum et al. 2003a: 14). No to isključivanje nikada nije potpuno. Kao što sam opisala, Mapuche Indijanci su isključeni iz diskursa o čileanskoj naciji kao bijeloj naciji, ali nisu bili isključeni iz ideje čileanske nacije za vrijeme rata na Pacifiku. Marginalizacija i negativno konotiranje određenih skupina su situacijski i mijenjaju se ovisno o sustavima znanja koji u nekom trenu dominiraju u društvu.

Hrvatski imigranti u Magallanesu su zbog svoje bjeline i pripadnosti urbanoj populaciji prilično lako izašli iz negativno konotiranog radničkog kontingenta i zadržali svoj ugled marljivih radnika svojim privatnim poslovima poput trgovina, hotela i raznih obrtničkih radnji. Diskurzivno povezujući svoju radinost s razvojem regije, artikulirali su se kao pravi čileanski domoljubi. Kasnije generacije su to postigle visokim obrazovanjem, kada su kao inženjeri u industriji obilježeni kao oni koji doprinose

gospodarskom razvoju regije, te su time automatski bili upisivani u domoljubni kontingenat čileanske nacije i u nacionalno tijelo.³² Oni pak potomci hrvatskih doseljenika koji su se probili u najviše poslovne krugove, pripadali su zapravo čileanskoj političkoj i ekonomskoj eliti koja je imala veći utjecaj na stvaranje dominantnih diskursa. S druge strane, radnici niže klase, koji su velikim dijelom bili pripadnici nekadašnjeg ruralnog i starosjedilačkog stanovništva, tom logikom postaju neprijatelji nacije zato što su se svojim zahtjevima za vraćanjem materijalne baštine opirali eksploraciji zemlje, a svojim drukčijim radnim navikama i štrajkovima "opstruirali" proizvodnju i time usporavali razvoj regije.

Edukacija i crkva u čileanskom kapitalističkom kontekstu

Kao što sam upravo spomenula, na podjele koje su postojale i još uvijek postoje u čileanskom društvu jednim su dijelom utjecale društvene strukture poput obrazovnih ustanova, vojske i crkve (usp. Althusser 1980). O tome svjedoči i moj sugovornik:

vojska u Čile je strašno klasista, oficirski kadar pogotovo. Oficirski kadar dolazi iz bogatih familija, jer vi da pošaljete sina u vojnu školu – treba platit, to su uniforme koje se uvozi, ja ne znam, štof iz Engleske.

Iako te institucije nisu bile unificirane u svom stavu prema društvenim nejednakostima i na razne su načine nastojale suzbijati nejednakosti (v. Crow 2013), ipak su velikim dijelom svojim propisima i politikama stvarale začarani krug koji je nižim klasama

³² Iako je omogućavanje visokog obrazovanja samo određenim etničkim skupinama u to vrijeme u Čileu odigralo važnu ulogu u reproducirajući društvenih podjela, u monografijama koje govore o uspjehu hrvatskih doseljenika i njihovih potomaka u Čileu to nikad nije problematizirano niti je kritički propitan doprinos obrazovnog sustava strukturalnim nejednakostima u društvu.

često otežavao pomicanje na socijalnoj ljestvici. Na pitanje koji su kriteriji pripadanja višoj klasi, jedan moj sugovornik je odgovorio:

- Edukacija.
- Samo edukacija?
- Prilično, da. Rekao bih da je to najvećim dijelom edukacija.
- [...]
- Dakle radnici su ljudi sa samo osnovnom školom?
- Da, oni većinom imaju samo osnovnu školu. Govorim o najnižim pozicijama. Ljudi u građevini, koji doslovno stavljaju cigle jednu na drugu, ili oni koji rade u poljoprivredi. Oni koji uzgajaju, žive od plodova zemlje, da – oni nemaju nikakvu edukaciju ili jedva nešto.

Edukacijska struktura čini jednu od zapreka jačoj suradnji između niže i srednje klase. Sredinom devetnaestoga stoljeća pismeno je bilo 13,5%, a 1875. godine 23% odraslih. Godine 1874. donesen je zakon da pravo glasa na izborima imaju (muške odrasle) osobe koje znaju čitati i pisati, što je na izborima 1878. godine činilo svega 7% ukupnog stanovništva zemlje i oko 30% odraslog muškog stanovništva (Valenzuela 1997: 219–220; usp. i Valenzuela 2002; Echeverría 2015). Sve od doba čileanske nezavisnosti nepismenima i polupismenima, koji su činili najveći postotak čileanske populacije, uglavnom nije bio omogućen ili je bio otežan pristup političkim pozicijama moći i odlučivanja. Pismenost je bila kriterij za punopravno čileansko državljanstvo i pravo glasa na izborima sve do 1970. godine i dolaska socijalista na vlast. Prema popisu stanovništva iz 1952. godine u ruralnim područjima pismenost je iznosila samo 63% (Servicio Nacional de Estadística y Censos 1952: 162), a žene su u Čileu dobile pravo glasa 1949. godine.

Klasna utemeljenost edukacije u Čileu ima dugu tradiciju i zato se teško mijenja. Pristup višem i visokom obrazovanju u kolonijalno doba imali su aristokratski sinovi, dok je ono svima drugima dugo bilo nedostupno. Više i visoko obrazovanje je sinove

bogataša pripremalo za najviše funkcije u državi (Barr-Melej 2001: 143). Od početka obrazovnog sustava u Čileu katoličke su škole i sveučilišta bili prestižniji od državnih škola (Yeager 2005; Sigmund 1986) i prvi su utemeljeni. Te su škole imale upisne kriterije koje su mnogo lakše mogla ispuniti djeca pripadnika viših klasa ili – poslije – djeca s imigrantskom poviješću, dakle prve generacije europskih imigranata, pa tako i Dalmatinaca.

Osnovno obrazovanje u devetnaestom stoljeću nije bilo ni obvezno niti ambiciozno u svom kurikulu. Iznak se smatralo da većina onih koji polaze osnovne škole, pogotovo one državne koje se nisu plaćale, neće nastaviti srednjoškolsko obrazovanje jer se ono uglavnom plaćalo. Godine 1841. od 78 osnovnih škola u Santigu 60 je bilo privatnih, dok su srednje škole uglavnom bile namijenjene djeci iz bogatih obitelji. Pismenost je bila niska: 1854. godine Čile je imao 13,5% pismenih, a 1875. godine 25%. Ipak, 1842. godine stvorila se šansa za više obrazovanje onima nižeg socijalnog statusa kada se otvaraju škole koje pripremaju polaznike za nastavnička zanimanja u osnovnim školama. Manuel Montt, koji je bio predsjednik Čilea od 1851. do 1861. godine, zalagao se za povećanje pismenosti otvaranjem velikog broja osnovnih škola i organiziranjem obuke za nastavnike. Godine 1860. Montt je uveo besplatno osnovno obrazovanje koje doduše nije bilo obavezno, ali je bilo dostupno, no uglavnom djeci u gravgovima sve do 1920. (Collier i Sater 2004: 101).

Iako je dugo starosjedilačko i mestičko stanovništvo koje je živjelo u ruralnim dijelovima zemlje velikim brojem ostalo nepismeno i na margini društvenog života zemlje, oni među njima koji su stekli obrazovanje, ubrzano su radili na uključivanju starosjedilačke kulture u čileanski nacionalni identitet, kao što su to spomenuti Mannuel Manquilef i Mannuel Aburto Panquilef (Crow 2013).

Početkom dvadesetoga stoljeća vode se brojne rasprave o obveznom osnovnoškolskom obrazovanju i socijalno orijentirane

stranke zalažu se za sekularno i obvezno osnovnoškolsko obrazovanje koje bi trebalo smanjiti klasno utemjeljene napetosti i raditi na modernijem i demokratskijem društvu. Nasuprot njima, konzervativne i tradicionalno-liberalne stranke pod utjecajem kapitalističkog sustava, koji u Čileu sve više jača (v. Petras i Morris 1975; Klein 2007; Peddie 2012), smatraju da će širenje javnog obrazovanja loše utjecati na privatno školstvo. Osnovnoškolsko obrazovanje postaje obvezno tek 1920. godine, a i tada se sustavno provodi samo u gradovima dok na selu i u rudarskim naseljima industrijalci rijetko osiguravaju sve potrebno da bi se mogla održavati nastava za radničku djecu (Barr-Melej 2001; Rengifo et al. 2018). Mnogo češće i djeca radnika, posebno u rudarskim naseljima, svoje djetinjstvo provode radeći u rudnicima (Barr-Melej 2001: 35). Ženskoj djeci bio je otežan pristup visokom obrazovanju zbog regulacije seksualnosti. Djekojke roditelji nisu puštali same na fakultet u Santiago:

- Što je Vaša mama bila po struci?
- Ona nije ništa bila, jadna za to. U ono vrijeme.
- Ali je znala čitati?
- Kulturna, sam ti rekla. Svršila srednju školu i poslije njemačku školu.
- To u Punta Arenasu još?
- To u Punta Arena, prije nego je upoznala oca. Ali onda draga, jesи čitala, jesи čula, Gabriela Mistral, *bueno* ona je bila direktora od škole od moje mame, i tila joj je dat stipendiju, ali u ono vrijeme stipendiju za jednu curu za Santiago, mjesечно, onda nisu dali mojoj majki.
- Roditelji je nisu pustili?
- Kako će pustiti da mala sama u brod i jedan mjesec putuje iz Punta Arene u Santiago?

No to nije bilo uvijek pravilo. Neke moje sugovornice su se nakon završetka svog školovanja udavale i tada bi ostajale kod kuće kao domaćice jer

nije dobro bilo za vidjeti da ženska ide raditi u ono vrijeme. U ono vrijeme nisu sve ženske išle studirat kad su završile školu. Ali većinom moje prijateljice su išle studirat, ja sam se udala.

Stručno obrazovanje dugo je bilo dostupno samo višim klasama. Još 1946. godine u školu za socijalni rad mogle su se upisati samo osobe iz više klase, a školske su službe sprečavale ulazak onih iz niže klase u viši obrazovni sustav tako što su pedagozi posjećivali dom svakog kandidata i odbijali upis onima koji su po njihovoj procjeni bili iz siromašnih obitelji i obitelji na lošem glasu (Rosenthal: 2000: 1).

Zbog tako kompleksnih okolnosti oko obrazovanja dalmatinški su doseljenici veliku važnost pridavali obrazovanju. Syesni važnosti obrazovanja za buduće bolje pozicioniranje svoje djece, iskoristili su svaku mogućnost za školovanje, stipendiju ili obrazovanje u internatima, koje se na početku dvadesetoga stoljeća mnogo više nudilo djeci europskih doseljenika nego nižim čileanskim klasama. Nisu uzmicali ni pred kreditnim zaduživanjem ako je bilo potrebno za završetak obrazovanja:

- Ako je teško školovati djecu danas, u ono vrijeme je bilo još teže. Jer su imali samo mogućnost putovati brodom [...] I putovanje je trajalo 15 dana u jednom smjeru. I kad ti je dijete na studijima, u ono vrijeme se nije plaćao studij, i oni su nastojali na sve načine da budu stručnjaci u onome što su izabrali. I tu smo se istakli, to je bila istina. Tu je bilo novca, Čileanac nikad nije shvatio zbog čega. Ljudi su došli praznih ruku, imaju bolju finansijsku i ekonomsku situaciju nego Čileanci koji su rođeni tu. To ti je sposobnost s jedne strane, pionirski duh kaže Mateo. [...] Za studiranje svojih sinova sam se morao zadužit.
- Digli ste kredit u banci ili šta?
- Da. Ne sve, bilo je u početku novca, ali poslije nisu mogli završiti. To su ti pet godina studija i još dvije godine poslije za diplomu.

Iako je danas situacija znatno drukčija i stipendije olakšavaju obrazovanje socijalno depriviranim učenicima, ono prema mišljenju jednog mojeg sugovornika i dalje otežava probijanje nižih klasa u više slojeve društva:

Tvoje obrazovanje [...] o tome koliko si dobro obrazovan ili koji stupanj edukacije imaš ovisi koliko ćeš dobro biti spreman za svoju budućnost. Tako da, ako nisi dobio dobro obrazovanje, nisi išao na fakultet ili u neku tehničku instituciju, vjerojatno ćeš imati slabo plaćeni posao do kraja života. A to znači da ne-ćeš ni svojoj djeci moći priuštiti dobro obrazovanje, tako da tvoje obrazovanje prilično određuje tvoj život, ali i život tvoje djece i budućih generacija. Dok oni koji imaju obrazovanje mogu dobiti dobre poslove u kompanijama, više plaće i moći će priuštiti svojoj djeci obrazovanje, tako da je to dobro i za njih i za buduće generacije. To je danas problem s edukacijom u Čileu.

Neki autori smatraju da su za društvene podjele važnu ulogu odigrale veze klera i političara konzervativne orijentacije koje su se održavale sve do 1925. godine, kad je Ustavom Crkva odijeljena od države (Sigmund 1986: 27; usp.i Woll 1975, 1977). Crkva je imala posebno jak utjecaj u obrazovnom sustavu jer su katoličke srednje škole i fakulteti među najutjecajnijima u državi. Te škole mogla su početkom 20. stoljeća pohađati uglavnom djeca iz srednje i visoke klase. Razlog tome je u deističkom pogledu na svijet kojim se Crkva tada vodila. Deizam je socioekonomske podjele koje su postojale u društvu tumačio kao volju božju i time ih podržavao. Kako je škola od početka gledana i kao mjesto socijalizacije i klasne konsolidacije (Pike 1963), u katoličkim školama upoznavala su se i povezivala djeca kojih je predviđena karijera u utjecajnim javnim, političkim, gospodarskim krugovima i djelatnostima. Volja božja često je služila i kao opravdanje za određene postupke više klase prema nižoj. Zbog toga su reformatori, koji su s liberalima željeli proširiti obrazovanje na svu populaciju,

zamjerali konzervativcima i oligarsima bliskima Crkvi da umjesto prosvjetljenja, napretka i nacionalizma šire ignoranciju i ravnodušnost (Pike 1963: 142) jer smatraju da ne treba svakome dati istu obrazovnu šansu i protive se inkluzivnom obrazovnom sustavu (Barr-Melej 2001: 145). Prema nekim su upravo vjerska pitanja zaslužna za razvoj stranačke politike u Čileu (Pike 1963: 16; Hudson 1994).

Važno je spomenuti da nisu svi konzervativci zastupali isto mišljenje i bili socijalno neosjetljivi na životne uvjete nižih klasa, no takvi su bili u manjini. Nakon objave Ustava 1925. godine nastaju trenja unutar konzervativne stranke. Dio mlađih članova tada se odvojio jer je shvatio preveliku vezanost stranke s Crkvom (Sigmund 1986: 27; Pike 1967: 48). Oni su 1938. godine osnovali stranku *Falange nacional*, prethodnicu Kršćanske demokratske stranke, i zastupali suradnju s ljevicom u pitanjima društvene legislative. Dvadesetih godina dvadesetog stoljeća pokreću se i akcijske skupine kako bi potakle razvoj solidarnosti unutar društva i to djelujući na svijest članova viših klasa o materijalnoj patnji masa. Drugim riječima, iz Crkve dolaze inicijative koje pokušavaju potaknuti reforme društva od gore nadolje te zamijeniti vrijednosti poput slobode i jednakosti onima bratstva i solidarnosti. Osoba koja je u prvim desetljećima dvadesetog stoljeća najviše podržavala ideju bratstva bio je bogat i utjecajan konzervativac Juan Enrique Concha. Nakon što je shvatio da se tradicionalni ruralni paternalizam u Čileu raspada zbog urbanizacije i industrijalizacije, Concha je smatrao da bi se trebao uspostaviti novi paternalizam u urbanom okruženju koji bi između ostalog uključivao angažman bogatih za boljitet siromašnih. Predložio je da bogati ulože dio svog bogatstva u izgradnju primjerenog životnog prostora za radnike i da odvoje dio svog vremena i posjete siromašne četvrti kako bi se povezali i zbližili sa siromašnima. Brojni Conchini prijedlozi zakona bili su usvojeni između 1919. i 1924. godine i bili uključeni u novi ustav 1925.

godine. Tako su Crkva i skupine povezane s njom u 1920-im godinama pridonijeli osvještavanju i smanjenju socijalnih problema i socijalnih tenzija u društvu (Pike 1967: 42), a velika uloga i utjecaj Crkve među sindikalnim organizacijama radnika osjećali su se i tada (Sigmund 1986: 29), kao i u doba Pinochetove diktature 1973–1990. (Frazier 2007: 44).

Kao što je vidljivo iz primjera, državne institucije i javne politike, ili neki njihovi članovi, u brojnim su okolnostima nastojali razvijati programe za pozitivne promjene u društvu (Crow 2013; Pike 1967). No zbog duge tradicije marginalizacije nekih skupina iz određenih dijelova društvenog života Čilea njihovo veće uključivanje u društvo ide polako i teško (v. Hale 2016; Gaune i Martín 2009; Valenzuela 2002; Tilley 2005; Ryan 1999). Opisane društvene i kulturne vrijednosti i prakse s kraja devetnaestoga i početka dvadesetoga stoljeća stvorile su društvene podjele s kojima se Čile i danas bori. U pozdravnom govoru građanima Čilea 11. 3. 2014. godine novoizabrana predsjednica Michelle Bachelet Jeria kazala je kako je najveći protivnik Čilea nejednakost koja vlada u društvu.³³ Krajem 2010. godine, u povodu proslave dvjestote godišnjice nezavisnosti Čilea, tadašnji predsjednik Sebastián Piñera (predsjedao je od 2010. do 2014. godine) napisao je u časopisu *The Economist* da jedna od temeljnih misija novih generacija u Čileu mora biti borba protiv siromaštva i borba za veću jednakost (ravnopravnost) i jednakе mogućnosti za sve građane.³⁴ Predsjednička kampanja čileanske predsjednice Michelle Bachelet Jeria 2006. godine, kada je prvi put pobijedila na izborima, bila je vođena pod sloganom “Svi smo mi Čile”. Prema riječima predsjednice, tim je sloganom izražena njezina želja za inkluzivnjim društvom. U govoru na konferenciji žena 2007. godine u Ecuadoru Bachelet je upozorila kako u zemljama

³³ <http://www.prensapresidencia.cl/discurso.aspx?codigo=9213>

³⁴ <http://www.economist.com/node/17493387>

Latinske Amerike, pa tako i u Čileu, postoje brojni oblici isključenosti i da je etička obveza svih članova društva inkluzivnije, pa time i pravednije društvo (Bachelet 2006: 596).

Rasna i klasna diskriminacija, koja je u novije vrijeme preuzeila nove oblike, u Čileu je i dalje jaka, no unatoč tome o njoj se premalo govori, što nije slučaj s ostalim lationameričkim zemljama koje nisu kroz povijest poricale svoju rasnu heterogenost (Elsey 2011: 131). Tek se u zadnje vrijeme progovara o jakim podjelama (Appelbaum et al. 2003a: 1) artikuliranim rasom i klasom. Čile je oduvijek imao auru specifične i drukčije lationoameričke zemlje.³⁵ Još je tijekom devetnaestoga stoljeća zbog veće ekonomsko-političke stabilnosti u odnosu na druge zemlje u regiji imao privilegiranu poziciju "zemlje uzora" (Barr-Melej 2001: 54; Haughney 2006: 1), a posebno se u novije vrijeme zbog ekonomskog razvoja, političke stabilnosti i modernosti predstavlja kao najrazvijenija latinoamerička zemlja. No, iako je 2010. godine postao prva latinoamerička država članica međunarodne Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD) koju čine trideset četiri najrazvijenije (uvjetno rečeno) zemlje svijeta, od svih zemalja članica te organizacije Čile je zemlja s najvećom razlikom u osobnim primanjima³⁶ i najvećom socioekonomskom segregacijom obrazovnoga sustava (Haugney 2006: 3; v. i Quay Hutchinson et al. 2014a i 2014b).

³⁵ V. Piñera 2010. Iako se Čile rado izdvaja kao uzor demokratske vladavine među zemljama Južne Amerike, brojni povjesničari poput Gabriela Salazara i Julia Pinta, kao i Lessie Frazier kontekstualizacijom čileanske političke stabilnosti 19. stoljeća pokazuju da je ona bila takva zbog rane konsolidacije državnog aparata za vrijeme militarističkog autoritativnog upravljanja u vrijeme Portalijeve države i pokornog stanovništva. (Portalijeva država se vremenski smješta između Ustava iz 1833. godine, kad je i institucionalizirana i novog Ustava 1925. g., a nazvana je po arhitektu i poslovnom čovjeku Diegu Portalesu.)

³⁶ U izvješću za 1996. godinu čileanska Vlada je objavila kako je distribucija dohodata suviše koncentrirana. Dok je 20% najbogatijih čileanskih domaćinstava uprihodilo 57,1% ukupnih prihoda od samostalnog rada, najsirošačniji 20% stanovništa dobilo je 3,9% (Haugney 2006: 3).

Geografski rasizam i protestantska moralnost

Iako je, kao što sam nastojala pokazati, razlika u radu između starosjedilačkog ili ruralnog i europskog radništva u Čileu velikim dijelom bila rezultat različitih startnih pozicija tih skupina, ona se od početka esencijalizira i tumači kao razlika u njihovim "prirodama." Također razmišljanju uvelike su pridonijeli diskurs geografskog rasizma i protestantska moralnost koji su na početku industrijskoga razvoja Čilea bili dio dominantnih sustava znanja. *Geografski rasizam* je povezivao klimu i rasnu razvijenost te tumačio da su skupine koje borave u tropskim klimatskim pojasevima oko ekvatora ili u njihovoj blizini manje civilizirane i manje sposobne pridonijeti bilo kakvu "napretku". Kao primjer Beckman navodi stilske figure koje su se pojavljivale u čileanskim novinama za vrijeme Pacifičkoga rata, a koje je Edward Said opisao u svojoj knjizi *Orijentalizam*. Opisi Lime u čileanskim novinama s kraja devetnaestoga stoljeća često se koriste tropima o ženskoj slabosti, seksualnom nemoralu, korupciji i rasnoj degenerativnosti kako bi obilježili Limu kao mjesto koje treba kolonizirati (Beckman 2009: 80). Seksualizacija peruanskih žena u pisanim tekstovima počela je u europskoj putopisnoj literaturi još na početku devetnaestoga stoljeća, a za vrijeme rata na Pacifiku ista se egzotizirajuća taktika koristi u čileanskim novinama, gdje su kreolke opisane kao najveća nagrada za herojstvo čileanskih vojnika, a Lima kao mjesto miješanja rasa, razuzdanosti i degeneracije, grad prljavih ulica, pun primjera neurednosti i lijeposti (Beckman 2009: 80). Crna put mnogo se više koristi za obilježavanje rasne inferiornosti nego starosjedilačkoga porijekla, primjećuje Beckman (2009: 81). Zato čileanski autori još prije rata na Pacifiku ponosno naglašavaju kako u Čileu nema tragedija afričke krvi jer afrički robovi nisu mogli preživjeti čileansku umjerenu klimu, različitu od tropske. Slično tomu, u čileanskim se novinama moglo pročitati da su peruanski muškarci tropski

brbljavi, a njihove žene strastvene naravi. Prema tim diskursima, čileanska umjerena klima dovela je do toga da su Čileanci trezveniji, uravnoteženiji narod pa prema tome i civiliziraniji od Peruanaca, koje tropска klima usporava u civilizacijskom razvoju (Beckman 2009: 81). Čak je i umjerena klima Čile približila Evropi.

Diskursi geografskog rasizma dobili su ubrzanje s ratom na Pacifiku, a s dvadesetim stoljećem postaju sve jači i utjecajniji. Geografski rasizam prepoznatljiv je tako i u literaturi koju su pisali utjecajni intelektualci (npr. u Palaciosovoj knjizi *Raza Chilena*) i političari, kao i u svakodnevnu govoru. Diego Barros Arana piše 1914. godine da se čileanska radna etika i duševno zdravlje mogu povezati s činjenicom da Čile ima "klimu toliko savršenu da joj je teško naći sličnu igdje na svijetu. 'Čisto nebo' i 'veličanstvene planine' izolirale su Čile od hektičkih nacija koje ga okružuju". Barros Arana ide i dalje samouvjereno i ozbiljno tvrdeći da je Čile iznimka među "demokracijama na Jugu" zbog

čistoće kreolske krvi, koja se rijetko miješala s indijanskim i zato sačuvala svoju snagu i moralnu superiornost – tu distinkтивnu karakteristiku ozbiljne i aktivne rase koja se želi izjednačiti s engleskom, i koju putnici uspoređuju s nizozemskom obitelji (cit. prema Beckman 2009: 81).

Kao što nam Barros Arana pojašnjava, nije samo izostanak indijanske krvi to što Čileance čini superiornima. Superiornost se pokazuje i u analogiji Čileanaca s nizozemskom obitelji, što je referenca koja apelira na utjecaj, naklonost, disciplinu i regulaciju seksualnosti u definiranju čileanskih rasnih atributa, postulira Beckman (2009: 81). U tome smislu, najviše su od geografskog rasizma u Južnoj Americi profitirale zemlje "južnog konusa" (Argentina, Čile i Urugvaj) jer su najudaljenije od ekvatora i tropске klime, a unutar Čilea stanovnici najjužnije čileanske regije Magallanes jer je upravo ona svojom klimom najsličnija sjeverno-europskim zemljama koje su uzor civilizacije i razvijenosti.

Hrvatski doseljenici u Magallanesu u velikoj se mjeri identificiraju s diskursom geografskog rasizma jer ih on dobro pозиционира i sami чesto posežu za njim u argumentaciji zašto su baš oni uspješni u Čileu. Sredinom dvadesetoga stoljeća snaga geografskog rasizma vidljiva je i kod autora hrvatskoga podrijetla koji pišu o kulturi Južne Amerike. Prema Danilu Matulić Zorinovu, Južna Amerika može se podijeliti "u pet različitih skupina, i to prema rasama koje su u jednom ili drugom kraju najmoćnije, prema njihovim ekonomskim snagama i geografskom smještaju" (Matulić Zorinov 1940: 88) pa postoji pet skupina zemalja koje čine bijela zona, brončana zona, tropска zona, Srednja Amerika s Antilima i Meksiko kao posebna skupina.

Devetnaestostoljetna čileanska imperijalna svijest logičnim rezultatom superiornosti Čileanaca u Južnoj Americi smatra i njihovu želju za akumulacijom kapitala (Beckman 2009: 75). Povezana je s protestantskom etikom koja radišnost i štedljivost smatra jednima od bogu najmilijih čovjekovih vrlina (usp. Weber 1986). Stoga diskurs imperijalizma artikulira moralnost pojmovima osvajanja, civiliziranja, kultiviranja, akumulacije, rada, industrijalizacije i proizvodnje (McClintock 1995: 5; usp. i Sater 1990). Upravo zbog toga se čileansko osvajanje salitrenih polja pustinje Atacame moglo interpretirati kao "civilizirajuća misija" oduzimanja zemlje lijenim Peruancima i Bolivijcima kako bi se učinila plodnom i kako bi se iskoristili njezini potencijali za proizvodnju dobara i akumulaciju kapitala (Sater 1990: 49; Beckman 2009: 75). Želja za akumulacijom kapitala opravdavala je širenje ideje razvoja, moderniteta i logike industrijskog kapitalizma kao dominantnog sustava vrijednosti. Identifikacija hrvatskih doseljenika s tim diskursima vrlo je jaka. Općenito se najčešće čuje danas da su prvi doseljenici danonoćno radili:

- Život ovih prvih bio je jako težak, jako težak. Naročito žena.
- Zašto žena?

– Žena je radila sve, nije bilo kućne pomoćnice, nije bilo toliko mašina, za pranje rublja, za peglanje, i imali su mnoštvo djece. Ko nije imao šestero djece u ono vrijeme? To ti je bio život, samo posao. Samo rad i obitelj. Mnogi su se htjeli vratiti, mnogi, ali nisu imali sredstva za vratiti se. Neki su se dospjeli vratiti.

Naši ljudi koji su došli tu puno su radili, nije im se ništa poklonilo.

Ili, riječima Martinića Beroša:

U okrilju obitelji djeca su se podizala prema čednom i poštenu hrvatskom kršćanskom običaju, koji je sadržavao i njegovanje usadenog iskustva proizišlog iz stvarnih vrijednosti kao što su marljivost, trezven život, poštenje i poštivanje drugih, solidarnost, štedljivost i planiranje. Na taj su način iseljenici pridonijeli stvaranju i učvršćivanju demokratskog načina suživota, što je od samog početka bila osobina zajednice mnogih naroda na krajnjem jugu američkog kontinenta (Martinić Beroš 1997: 49).

Druga strana takvog opisa moralnosti bio je diskurs o besposličarenju koji je nastao u 16. stoljeću u Britaniji, a koji povezuje i tumači siromaštvo kao posljedicu lijnosti. Svrha toga diskursa bilo je provođenje društvene discipline, izdvajanje i discipliniranje "opasnih" društvenih skupina i mijenjanje radnih navika te legitimacija otimanja plodnog zemljišta u novim uvjetima pojačane industrijske proizvodnje (McClintock 1995: 252; usp. i Foucault 1994a). Budući da Čile u drugoj polovici devetnaestoga stoljeća doživljava jak gospodarski razvoj, diskurs o besposličarenju nailazi u Čileu na plodno tlo. Tipovi rada koji nisu pridonosili proizvodnji po principu kapitalističke logike tada više nisu bili prihvativi pa nastaju sve veći pritisci na radnike i siromašno stanovništvo. Pukovnik Arturo Ahumada je 1928. godine za novine *El Mercurio* izjavio da su "Indijanci lijeni, prljavi, neodgovorni

i da bi južni Čile zadesila zla kob da indijanski utjecaj nisu iskorijenili europski doseljenici” (Pike 1963: 31). Slično tomu, Onofre Lindsay, ugledni intelektualac, bio je vrlo pesimističan kada je 1925. godine u svojoj knjizi *El problema fundamenta: la repoblación de Chile y los estados unidos de Sudamérica* napisao da bi zbog toga što čileanska niža klasa ima u sebi određeni dio indijanske krvi, nacionalni razvoj bio nemoguć da se bitan dotok bijele imigracije nije prelio preko čitave države (Pike 1963: 31).

Pritužbe na lijenosu zapravo su bile pritužbe na različite radne navike i motive rada (McClintock 1995: 252). Starosjedilačko stanovništvo se zapravo opiralo kapitalističkim regulatornim politikama te proizvodnoj logici i akumulaciji koja nije postojala u njihovu sustavu vrijednosti. S druge strane, europski imigranti došli su s radnim navikama koje su bile bliže zahtjevima industrijalizacije i gospodarskog razvoja, zbog čega su imali i brojne zakonske i druge prednosti. Vlade Parlamentarne republike (1890–1920) poticale su migracije iz europskih zemalja i tako što su osnivale svoje regrutacijske centre u većim gradovima Europe (Barr-Melej 2001: 57).

Hrvatski doseljenici u velikoj su mjeri pounutrili i prihvatali te dominantne diskurse te se stoga “isticali svojom radinošću” i “žudjeli za bogatstvom kako bi stekli društveni ugled ili ekonomsku moć” (Martinić Beroš 1997: 28). Posjedovanje kapitala i imovine omogućuje hrvatskim doseljenicima i da se žene s europskim doseljenicama (Martinić Beroš 1997: 14), što je također u brojnim slučajevima bio društveni uspjeh i doseljenicima hrvatskoga podrijetla otvaralo vrata elitnih krugova. Mnogi od njih prihvatali su logiku kapitalističke proizvodnje i svoju privilegiranu rasnu poziciju kako bi se što prije ekonomski i društveno probili u svojoj “novoj domovini [...] koja ih je dočekala dobrodošlicom” (Martinic Beros 2002: 75). Veliki poduzetnici hrvatskoga podrijetla poput Paška Baburizze postali su dio čileanske ekonomske i političke

elite što im je dalo moć da sudjeluju u donošenju brojnih odluka o gospodarskim i drugim politikama Čilea.³⁷

Kako su Hrvati postali brend: bjelacka privilegiranost kao brendiranje

Iako limitirana europska imigracija nije bitno utjecala na populaciju u cjelini, u velikoj je mjeri utjecala na sastav srednje klase, odnosno od samoga dolaska u Čile uključivana je u srednju urbanu klasu. Za razliku od 1875. godine, kada su se isticala samo dva grada (Santiago i Valparaiso, prvi sa 150, a drugi sa 100 tisuća stanovnika, dok su preostale gradske sredine imale manje od 20 tisuća stanovnika) i kad je urbana populacija činila 27% stanovnički (Collier i Sater 2004: 97), do 1902. godine je njezin udio porastao na 43%. Od 1885. do 1895. godine populacija grada Santiaga porasla je za preko 30%, a do 1907. za još 22%. U istim razdobljima populacija Antofagaste je porasla za 58% i 73%, Iquiquea za 76% i 16%, Concepcióna za 50% i 27%, a Valparaisa za 15% i 24% (Pike 1963: 18). Istodobno, ukupan broj stanovnika nije odveć porastao – od 1892. do 1920. uvećao se za samo pola milijuna, s 3,3 na 3,8 milijuna. Drugim riječima, Čile je od 1892. do 1907. godine doživio nevjerojatan populacijski preokret. Europski migranti koji dolaze u Čile nastanjuju se u gradovima, bave se obrtništvom ili trgovinom i brzo postaju dio srednje klase koja je, kako sam nastojala pokazati do sada, u Čileu bila privilegirana prema brojnim osnovama. Dok je 1930. godine Čile imao samo 2,46% stranaca u ukupnoj populaciji, oni su činili oko 17% urbane srednje klase (Pike 1963: 22; Republica de Chile. Dirección General de Estadística 1930, sv. 2: 167, sv. 3: v–xix). Zbog nestabilnog statusa

³⁷ Utjecaj Paška Baburice uvelike je prelazio granice države u kojoj je živio. Posebno mi se čini važnim njegov utjecaj na politička zbivanja na Balkanu u prvim desetljećima dvadesetog stoljeća, što čeka na ozbiljan istraživački rad.

koji su imali kao stranci, bilo je za očekivati da će se dio srednje klase s imigrantskim životopisom nastojati izboriti za svoj status u društvu i društvenu prihvatljivost oponašanjem standarda i vrijednosti postojeće aristokracije (Pike 1963: 22), dok su najveći poduzetnici hrvatskoga podrijetla i postali dio te aristokracije, kao što sam naglasila u poglavlju o radništvu. Ljubomir Antić opisuje to sljedećim riječima:

Čile se pak u potpunosti otvaralo, na što doseljenici uzvraćaju istim ponašanjem. To je rezultiralo gubljenjem bitnih elemenata nacionalnog identiteta (jezika npr.), ali i nevjerojatno brzu integraciju i uspon na socijalnoj skali. Mogli bismo, dakle, reći (iako to nerado izgovaramo): kad im se pružila prilika, Hrvati u Čileu između etničnosti i socijalnog uspona izabiru socijalni uspon (Antić 2002: 182).

Borba za ulazak u više klase nerijetko je podrazumijevala klasni rat s nižim klasama, indiferentnost prema društvenim problemima i obranu tradicionalnih vrijednosti više klase, postulira Pike. Tada je u čileanski vokabular uvedena i riječ siútico (snob) koja obilježava osobu iz srednje klase koja oponaša aristokratsko ponašanje kako bi postala dio elite. Prema Pikeu, postoji opće slaganje oko toga da čileanska srednja klasa obiluje snobovima. Riječ je zapravo o borbi za što bolji društveni položaj koja se vodila tako što su novoprdošle skupine koje su se borile za svoj položaj u društvu internalizirale dominantne kulturne obrasce i vrijednosti. Pike smatra da su zbog velike želje da što više usvoje ponašanje visoke klase, članovi srednje klase slabo razvili svijest o samima sebi kao članovima posebne klase. Stoga je dugo tijekom dvadesetoga stoljeća bilo nemoguće izdvojiti mišljenja, navike i vrijednosti koje bi pripadale srednjoj klasi u Čileu. Gotoovo je jedina distinkтивna osobina srednje klase bila izbjegavanje društva nižih slojeva i prigljivanje aristokracije, zaključuje Frederick Pike (Pike 1963: 22).

U Čileu brojne novine pišu o srednjoj klasi (Pike 1963: 22). *El Mercurio* 1919. godine piše da se srednja klasa drži sa strane kad je riječ o društvenim i političkim agitacijama. Posvećeni brizi oko svog položaja, članovi srednje klase zadovoljavaju se time da podrže pozicije već uspostavljenog vladajućeg (vodećeg) sektora. Čak i kad je 1919. godine osnovana Udruga srednje klase kako bi se blago upozorio oligarhijski dio da se obuzda glede besramnih zloraba po kojima je bio poznat, ti se problemi nisu povezali sa željom da se u tome pomogne i nižim klasama. Dnevni tisak je komentirao i ravnodušnost srednje klase prema socijalnim pitanjima niže klase, optužujući srednju klasu da izrabljuje pripadnike niže klase i oponaša pripadnike visoke klase. Godine 1930. novinar Silva u svojoj knjizi *Nuestra evolucion político-social* piše: "u koju god profesiju uđu, članovi srednje klase trude se prikriti svoje skromno podrijetlo i preobratiti se u aristokrate i oligarhe, čak i pod cijenu da ispadnu smiješni" (Pike 1963: 23).

Neki autori neće se složiti s tim izrazito negativnim stavom prema srednjoj klasi. Patrick Barr-Melej smatra da se između 1890. i 1920. godine, unatoč snobizmu i naklonosti prema Evropi jednoga dijela urbane populacije, istodobno u drugoga dijela te populacije razvijala želja za distinkтивним čileanskim identitetom i vrijednostima, što je činilo os razlikovanja po kulturnoj osnovi unutar srednje klase.³⁸ Karakteristično je za srednju klasu, kako

³⁸ Izazvana društvenim promjenama krajem 19. stoljeća, između visoke klase i siromašnog radništva nastaje klasa mezokrata okupljena oko Radikalne stranke (tzv. reformisti), srednja klasa koja je u osnovi bila antilogarhijska, koja je proširila prepoznatljivo mezikratsko kulturno područje i iskovala nacionalistički diskurs koji je slavio nižu klasu i barem na simboličan način uključio Čileance nižeg statusa u zamisljenu čileansku zajednicu (Barr-Melej 2001: 13; Rosembatt 2000). Budući da domaća aristokracija uglavnom nije pokazivala velik interes za domaću kulturu, reformisti su posebno nakon rata na Pacifiku stjecali sve veći utjecaj na kulturnu produkciju i društvo u cjelini. Miguel Cruchaga Montt, profesor ekonomije na čileanskom sveučilištu sedamdesetih godina devetnaestoga stoljeća, smatrao je da nada za razvoj i napredak Čilea leži u uključivanju nižih klasa u društveni život. Vjerovao je da obrazovanje

ju opisuje Barr-Melej, da ona ne predstavlja toliko socioekonomsku koliko kulturnu kategoriju sadržanu u idejama kreolizma, pa su se s njezinim vrijednostima mogli identificirati pripadnici različitih socioekonomskih klasa. Isto je uočila i Karin A. Rosemblatt (2000), koja doduše veći utjecaj srednje klase na društvo u Čileu vidi tek s pojavom prve koalicije popularnog fronta 1938. godine – tada se srednja klasa solidarizira s radništvom, razvija nacionalni sentiment i suprotstavlja se oligarhijskoj eliti koju smatra neučinkovitom i antinacionalnom (Rosemblatt 2000: 5; usp. i Crow 2013).

Drugim riječima, iako su bili manjina, nisu svi bili ravnodušni prema bijedi u čileanskom društvu. Da je među pripadnicima srednje i visoke klase bilo i onih osjetljivih na socijalna pitanja i na teške uvjete u kojima su živjele niže klase, potvrđuje donekle i primjer Santiaga Perucicha, koji u novinama *El Magallanes* br. 3373 od 22. 4. 1910. godine predlaže da se od sredstava skupljnih povodom proslave stogodišnjice Čilea u Magallanesu sagradi utočište za siromašne, starije i nemoćne sugrađane:

Budući da se radi o prvoj stogodišnjici nezavisnosti Čilea, smatram da bi se ona trebala proslaviti sa svom mogućom radošću, a ako ostane sredstava, ponuditi izgradnju kuće za smještaj siromašnih i starijih osoba, invalida i onih koji ne mogu sami zaraditi svoj kruh. Nema povoljnije prilike od ove obljetnice da siromašnima ponudimo nešto što će im život učiniti ugodnjim.

neće samo potaknuti mase da žive moralnije živote, naučiti ih vještinama rada, učinkovitosti i štedljivosti, već će ih i opskrbiti znanjima kako da proizvode i time zarade dovoljno za ugodan materijalni život. Cruchaga je smatrao da jednom kada niže klase to postignu, visoke klase se više neće morati zamirati ekonomskim razvojem države. Niže klase preuzet će brigu o materijalnom razvoju zemlje, a više klase će se okrenuti proizvodnji čileanske kulture (Pike 1963: 14). No umjesto toga razvio se trend miješanja stare visoke klase oligarha i srednje klase novih poduzetnika industrijalaca i nastanak novih klasnih identiteta (Frazier 2007: 125).

Kao što sam spomenula, čileanski nacionalni identitet je na prijelazu iz devetnaestoga u dvadeseto stoljeće stvaran brojnim diskursima. Dominantni diskursi imperijalizma zagovarali su njegovanje kulturnih vrijednosti europske srednje klase jer je njihovo prakticiranje predstavljalo kulturnu i ekonomsku razvijenost neke zajednice. Istodobno se razvija kapitalistički sustav koji počiva na vrijednostima poput industrijalizacije, akumulacije i proizvodnje. Oblikanje čileanskoga nacionalnog identiteta u to vrijeme povezuje domoljublje s tim dominantnim diskursima. Stoga je prema hegemonijskim diskursima idealni, "uspješni" Čileanac od prijelaza stoljeća naovamo osoba koja posjeduje što više kulturnog kapitala europske srednje klase i ambiciozna je u razvoju svog poslovnog carstva. To kod jednoga dijela stanovništva, pa tako i kod brojnih hrvatskih doseljenika, proizvodi želju za pridavanjem, identifikaciju s dominantnim diskursima, internalizaciju dominantnih vrijednosti i življene u skladu s njima, a, s druge strane, marginalizaciju onih koji na neki način ne odgovaraju postavljenom idealu, koji se s njime ne mogu ili ne žele identificirati, koji mu pružaju otpor i nastoje ga izmijeniti. Riječ je o procesima koji su u stalnom pregovoru s društvenim okolnostima i koji u različitim historijskim momentima polučuju različite efekte. Na prijelazu stoljeća i u doba dolaska najvećeg broja doseljenika iz Dalmacije, slika idealnog Čileanca uključivala je upravo navedene karakteristike i s takvim su se idealom europski, pa i dalmatinski imigranti mogli lako i relativno brzo identificirati. Budući da je za njih ponašanje u skladu sa zamišljenim idealom brzo dovodilo do bolje društvene pozicioniranosti, ugodnog života i visokog standarda, brojni su ga doseljenici prihvatali bez previše propitivanja. Oni su se u Čileu osjećali dobrodošlo i uspješno.

Sustavi znanja koji su dominirali u europskoj te sjeverno- i južnoameričkoj misli u vrijeme dolaska hrvatskih doseljenika bitno su oblikovali javne politike južnoameričkih zemalja u brojnim pitanjima. Opisani diskursi, kojima pripadaju i radovi Charlesa

Darwina i Herberta Spencera, izašli su iz okvira znanstvenih teorija i postali općeprihvaćene paradigmе (usp. Mottier 2005) koje su utjecale na oblikovanje javnih politika – od obrazovanja i zdravstva do politika migracija i penologije – pa i na međuljudske odnose na svakodnevnoj razini. Oni su, s jedne strane, normalizirali marginalizaciju starosjedilačkog i mestičkog stanovništva, gospodarski razvoj i eksploataciju starosjedilačkih teritorija i olakšali europskim skupinama da se izdvoje kao “uspješne”, kao brend. Sustavi znanja su se preklapali, ponekad su ih južnoamerička društva preuzela u cjelini, ponekad samo neke dijelove koje bi prilagođavala okolnostima ili koristila situacijski. Efekt su brojni mehanizmi uključenja i isključenja koji su se razvili u čileanskom društvu. Na primjer, binarna distinkcija na bijele (u smislu bjelačkog kulturnog kapitala) i ne-bijele Čileance koja je proizlazila “iz državnog diskursa i politike infiltrirala se u opći društveni imaginarij” (Webb et al. 2017: 7) u kojem postoji i danas kao podjela na one europskoga podrijetla i “druge”, na civilizirane i divljake ili pijance, na radnike i lijenčine, domoljube i unutarnje neprijatelje itd.

U velikoj mjeri su kriterije uspješnosti u Čileu usvojili i ponutrili i oni o kojima se govorilo kao o nerazvijenima, inferiornim i primitivnim (usp. Crow 2013: 61; Graham 1990: 1). Kao što općenito o dijaspori navodi Avtar Brah (1996: 8), “jednom kada se diskurs počne ponavljati i popularizirati unutar kulturnih formacija tako da postane ono što Gramsci naziva ‘zdravi razum’ (common sense), on postaje dostupan kao subjekt-pozicija čak i za one koji su unutar tog diskursa konstruirani kao Drugi”. Brojni starosjedioci internalizirali su dominantni rasni diskurs po kojem su oni inferiorna skupina u Čileu. Neki su se pomirili s tim diskursom, o čemu opširno piše Diana Crow (Crow 2013). Prema riječima moje kazivačice:

Pravi Čileanci kao da se osjećaju manje vrijedni. Ja znam po tomu, gdje god imaju farme kao Hrvati, ima puno Engleza,

Škotlandana tamo, koji imaju farme sve, stranci su više uspjeli dobit pare, dobit farme, kupit hotele i tako. Onda ovi Čileanci su većinom posluga, i oni ako jedan Čileanac im bude šef, oni ga ne slušaju. Ako je stranac, odmah ga smatraju gospodom. Ne znam, kao da oni sebe smatraju manje vrijednima.

Ipak, u novije vrijeme se te stare pozicije mijenjaju, pa i brojno mestičko stanovništvo i starosjedilačke skupine uvidaju danas vrijednost i važnost svoje kulturne različitosti i bore se za njezin očuvanje (Hale 2016).³⁹

Normalizacija uključenja i isključenja posebno je vidljiva u najjužnijoj čileanskoj regiji koja prolazi kroz internu kolonizaciju kasnije u odnosu na ostatak Čilea, u doba kad je Čile već nezavisna zemlja, a industrijalizacija i strani, uglavnom britanski kapital, uzimaju velikog maha u ekonomskom osvajanju regije. Kao što postulira Harambour-Ross, da bi bila kolonijalistička i/ili rasistička, država ne treba rasnu legislativu ni formalnu socijalnu diskriminaciju. "Rasističku državu konstituira radikalna razlika u prilikama za društvenu mobilnost na osnovu podrijetla, boje kože ili kulturnih praksi" (Harambour-Ross 2012: 111). Prema istraživanju koje je 1990. godine provela Laurie Nock, i tada je u Punta Arenasu postojala povezanost između boje kože i društvene mobilnosti u korist onih svjetlijih puti (Nock u Harambour-Ross 2012: 111).

Osim percepcije nižih čileanskih klasa kao lijениh, efekti diskursa imperijalizma i ideologije europske civilizacijske misije u Magallanesu vidljivi su danas kao bjelačka privilegiranost koja omogućuje brzu i laku integraciju i dominaciju određenih skupina. Ona se posebno producira, ali i izaziva u obrazovnom sustavu

³⁹ V. <https://www.surenio.com.ar/2019/03/comunidad-selknam-contraria-ley-de-genocidio>; https://www.latercera.com/que-pasa/noticia/la-mujer-kaweskar-acusa-la-amenaza-vive-territorio-pueblo-la-expansion-la-industria-salmonera/599092/?fbclid=IwAR3Y56DSAEypMnpbchtNJ0KlalLHM-T3rSHf77mLpAUPy_zz6Z9bQsV3YyN8.

i među nastavničkim osobljem (Webb et al. 2017; Webb i Radcliffe 2015; 2016), kao što je to i u sljedećim kazivanjima:

- Ja se sjećam, na faksu, jedanput me jedan profesor tako stavlja u tako grozni položaj. Kod nas ti ima puno stipendija ali npr. za Indijance, baš ono Indijance iz Čilea, Indigene, koji su jako siromašni. Moja obitelj je stara obitelj iz Punta Arenasa. Imali su jako dobar, dobar status, sad su svi u banani. [...] Ali, imam prezime francusko i hrvatsko prezime. A Hrvati su kao neka tamo... kužiš. I on meni na faksu ispred svih, plava cijela, bijela, blida tamo iz Punta Arenasa, on meni govori, on počeo [...] On ispred svih govori kako sada ima stipendije za Aboridžine i vjerojatno će se ja N.N.... sa svojim imenom i prezimenom će se "ona prijaviti za tu stipendiju jer vidite kako je ona crna, kako ona predstavlja narod Čilea"; ja sam umrla. Ja ono gledam ovako, i on ono ha haahaha.
- U principu bez veze.
- Nema veze s vezom, ali to kod nas je takva realnost. Ti si etiketiran otkad si se rodio. Ti si iz ove obitelji, ti si iz one obitelji, imaš para, nemaš para, lopov, ti nisi lopov. Znaš kako je to grozno, vjerojatno ima to isto u Hrvatskoj, ali ja to ne osjećam, zato što mene nije briga.
- Zbog čega je to europsko porijeklo tako bitno?
- Zato što, kao da nekako imaš nekakav status ako si bijeli. [...] Jer, kad su došli Španjolci u Čile oni su sve uništavali, sve, sve, sve. I onda se to baš, ukorijenilo to da su ovi iz Europe bolji, ali nije tako. To ne mora značiti, ali to je tako.
- (S.D.) Znaš što, osjećaj koji sam dobila, možda zato što sam uglavnom razgovarala s ljudima hrvatskog podrijetla. [...] Imam osjećaj da su zaista u tome, da je za njih zaista važno pokazati da su iz Hrvatske. [...] Ne znam, imam taj osjećaj.
- Aaa, mislim da bi to moglo biti zato što je imati strano ime u Čileu vrlo cool stvar.
- Ali zašto?

– Zato što ti daje neku vrstu statusa. Mislim, ako si Gonzales, Garcia, ili nešto slično i postoji nešto poput -ića, možda neću znati čitati ili bilo što, ali "taj mora biti dobar u nečemu". I to je stvarno, stvarno uobičajeno. Kad sam bio u Santiagu, "kako se zoveš"? – N.N. "Oooohhh, tako cool ime!" – I bio sam, mislim, da!

Kao što vidimo u ovim kazivanjima, bjelačka privilegiranost proizlazi iz posjedovanja kulturnog kapitala bijele rase i osigurava osobama visok društveni status i ulazak u više klase u Čileu. "Europsko" prezime je također marker pripadnosti bijeloj rasi i visokoj klasi. To je jedan od razloga zašto potomci europskih doseljenika u Magallanesu često naglašavaju svoje imigrantsko podrijetlo i njeguju sjećanje na dolazak svojih predaka iz Europe. Oni su ponutrili diskurs imperijalizma i ideju o Europi kao nečem "boljem":

- Kad sam prvi put htio putovati, uvijek sam želio živjeti vani, u inozemstvu...
- Ali inozemstvo nikad ne znači Sjeverna Amerika?
- Uummm... to za mene nikada nije bila opcija, jer sam imao obitelj ovdje [u Hrvatskoj, nap. a.], iako ih nikad nisam upoznao, a i ne trebate vizu, više nam ne treba viza, stvarno je fensi biti Čileanac sada, hahaha [...] Nije bilo ništa što bi me privuklo. Mislim da ne bih mogao tamo živjeti, ali Europa je bila poput... Ne znam, zvučalo je bolje.

No,

[b]jelina se vremenom preselila s isključivog razlikovanja po boji kože, odnosno pigmentacije i europskoga podrijetla, prema klasnom razlikovanju superiornog položaja unutar društvene hijerarhije povezane s urbanim, obrazovanim, modernim čileanskim društvom (Webb et al. 2017: 7).

Temeljna premisa poststrukturalističke misli o subjektu (na kojoj je temeljen i ovaj rad) jest da diskorsi kao sustavi znanja i

diskurzivne prakse stvaraju brojne subjektne pozicije i pojedinci u isto vrijeme zauzimaju više različitih pozicija koje proizlaze iz različitih diskursa (Moore 2007: 41; usp. i Howarth 2013) i odnosi među tim pozicijama se stalno mijenjaju. Upravo zbog toga su u jednom trenutku postali mogući brakovi raznih europskih imigranata s, prema ustaljenim kriterijima, rasno inferiornim ali ekonomski dobrostojećim Čileancima (kreolima) – oni su se stjecanjem kulturnog kapitala bijelog europskog čovjeka s vremenom upisali u bijelu rasu, postali su bijeli, a europski imigranti su ojačali svoju društvenu poziciju, između ostalog, sklapanjem brakova sa članovima bogataških obitelji ili edukacijom. Riječima mojih sugovornica:

- To je bilo, većina su udala za hrvatske, za Čileanca nije bilo uobičajeno.
- A zašto?
- Ne znam zašto, jer većinom Čileanci su pili.
- To je bio razlog, da vole piti?
- Da.
- A za Nijemce ili Talijane?
- To nije bio problem. Ali moj sin, obadva sina imaju Čileanke, sve se to promijenilo. Onda nije moglo.

E, podoficiri su skoro sve bili Čileanci, a oficiri sve su bili stranci ili imali jedno strano prezime. Oni su puno ovaj, nekako, podijeljeni [...] nekako su, kao da se pravi Čileanci osjećaju manje vrijedni. Sad se – vjerojatno to bilo u ono vrijeme, sad se prominilo, jer sad i oni idu na fakultetu i to.

Pripadnost starosjedilačkim narodima, s druge strane, često se povezuje i danas s društvenim imaginarijem zaostalosti, primitizma, ruralnosti i siromaštva, kao što je jedna moja sugovornica spomenula:

- Jer Indijanci su se uvijek, ali možda je to općenito u Americi, da su Indijanci glupi, lijeni, jer tek sada, ja osjećam u svijetu da

se te stvari od Indijanaca sada više cijene. Jer prije kao "Indijanci su glupi", "Indijanci su lijeni", mislim i moj tata to govori, razumiješ. Malo su si lijeni, ok, ali ne možeš ti svih.

– A Chiloti, oni nisu Indijanci?

– Pa jesu, jesu. Dobro Chiloti opet, mislim općenito se zna da su oni kao lijeni, ali opet to ne mora značit.

No iz ovog primjera također vidimo da se taj imaginarij mijenja, pa se i moja sugovornica distancira od osuđujućih izjava kada kaže "ali ne možeš ti svih" i "ali opet to ne mora značit".

Kao što postulira Linda Smith:

Jedna od pretpostavljenih osobina primitivnih naroda bila je da ne možemo koristiti svoj um ili intelekt. Da ne možemo otkrивati nove stvari, stvarati institucije ili povijest, da ne možemo zamisljati, da ne znamo proizvesti ništa vrijedno niti koristiti zemlju i druge resurse prirodnog svijeta, da nismo prakticirali "umjetnost civilizacije" (Smith 1999: 25).

Miješano podrijetlo između kreola i starosjedilaca (*mestizaje*), koje je bilo vrlo rašireno u Čileu još prije nezavisnosti pak "u velikoj mjeri ostaje nepriznato i neproblematizirano jer velik dio populacije preuzima pobijeljeni (binarni) ideal kao reakciju na niski društveni status indigenosti" (Webb et al. 2017: 7).

Bjelačka privilegiranost koja je nastala kao posljedica diskursa imperijalizma i ideologije europske civilizacijske misije, iako s jedne strane velikim dijelom olakšava bolje pozicioniranje stanovništva hrvatskoga i europskoga podrijetla u Magallanesu i daje mu bolju "startnu poziciju", nije svima privilegiranim ugodna. Neki potomci europskih doseljenika osjetljivi su na društvene podjele koje postoje u čileanskom društvu, neki ih smatraju nepravdom, a u nekim situacijama su i razlog ili jedan od razloga zašto neki odlaze iz Čilea. Kao što spominje jedna moja sugovornica koja je napustila Čile:

Presing je, da, baš je presing nekako. Ali ja to, meni je drago da sam se oslobodila toga. Npr. ja sam uvijek mrzila kako ja imam predobro prezime i moji su svi iz Europe, jer to, ili biti iz Europe je nešto vau, razumiješ. Zašto ja zbog toga moram biti drugaćija od nekoga?

I jedan sugovornik starije generacije:

- (S.D.) To sam primijetila u Punta Arenasu i zapravo potomci hrvatskih iseljenika imaju tamo veliki ugled i oni su prihvatali tu retoriku...
- Zato sam ovdje [u Splitu, nap. a.] Sanja, jer ja ne razmišljam tako. Ja sam doša u konflikt sa onom...

Europska znanost, kultura i politika oblikovale su hegemonijski diskurs o superiornoj bjelačkoj kulturi, a kroz prizmu logike kapitala i europskih paradigma uspješnosti, razvijenosti i modernosti taj je diskurs stvarao kriterije uspjeha i razvoja u Čileu. Uspjeh se mjerio stečenim bogatstvom koje je jamčilo pojedincu i dobar društveni status. Kao što je kazao Martinić, hrvatski doseljenici su “naime žudjeli za bogatstvom kako bi stekli društveni ugled ili ekonomsku moć” (Martinić Beroš 1997: 28).

Ono što sam nastojala pokazati ovom knjigom jest da je taj diskurs pun kontradikcija. Naime velik broj potomaka hrvatskih doseljenika danas u Magallanesu nema tu poziciju uspješnosti i ne može se identificirati s diskursom uspješnosti. Razlog tome je što je uspješnost vezana uz vrijednosti srednje klase. Osjećaj pripadanja toj klasi vezan je uz novac, odnosno proizlazi iz ekonomskih kriterija, a ne po principu etniciteta. U literaturi o Hrvatima u Čileu to se potpuno zanemaruje. Mit o uspješnosti je toliko jak i fiksiran da se uspješnost pripisuje čitavoj etničkoj grupi. Kao što sam nastojala pokazati, on se, između ostalog, fiksirao putem dnevnog tiska, povjesnih monografija i muzejskih naracija. Taj diskurs o uspješnosti preuzeli su brojni autori koji

pišu o hrvatskoj zajednici u Čileu, što pokazuje njegovu snagu i objašnjava dugotrajnu dominaciju, kao i zanemarivanje onih koji se s njime ne mogu identificirati.

“Los croatas son una marca en Chile”: los discursos del éxito y pertenencia

Esta cita la he escogido como título de mi libro por varias razones. No se trata de una enunciación muy antigua, expresada hace varios años. Los croatas a los que se refiere la cita son, en realidad, personas nacidas en Chile, individuos cuyos padres, en la mayoría de los casos, también nacieron en Chile, pero quienes se identifican y a quienes se les reconoce como croatas a causa de su origen. Sus abuelos y abuelas, hasta sus tatarabuelos y tatarabuelas, llegaron a Chile desde la actual Croacia a finales del siglo XIX o a principios del siglo XX, cuando una gran ola de migraciones desde los países europeos empapa el continente americano, Australia y Nueva Zelanda. Eran los tiempos de la fundación de los Estados nacionales, cuando las fronteras de lo que actualmente es Croacia fueron muy diferentes y menos relevantes para la identificación en comparación con la situación actual. Por consiguiente, los inmigrantes de Croacia en Chile se identificaban de varias maneras: como eslavos, dálmatas, austriacos, yugoslavos, y croatas. Los descendientes de aquellos inmigrantes nacieron en Chile, Chile es su patria a la que están relacionados de varios modos, muchos de ellos ni siquiera han visitado Croacia, sin embargo, se identifican como croatas o chilenos-croatas, es decir – antes del año 1991 – como yugoslavos. En otras palabras, para un número elevado de los descendientes de croatas su origen tiene un papel importante para su identificación. A mí me interesaba el porqué, por qué el origen en Chile

hoy, más de cien años después de las migraciones que llevaron a los croatas a Chile, tiene este papel importante.

Otro elemento interesante en la cita del título es la descripción de aquellas personas, descendientes de inmigrantes croatas, en la que se utiliza la terminología de marketing, como si se tratara de un producto de marca que tiene su valor mercantil. La marca presupone los ingresos y las ganancias, "la marca" es otra palabra para "el éxito". Los descendientes de los inmigrantes croatas muy a menudo se presentan como exitosos. En este contexto, quisiera saber ¿qué significa hablar sobre los inmigrantes croatas y sus descendientes en Chile como muy exitosos? ¿Qué define su éxito? ¿Cómo se ha construido este "éxito" y qué normas sociales lo articulan? ¿Qué está incluido y qué está excluido de la definición del éxito? ¿Cómo se han establecido los límites del mencionado éxito y de qué manera se mantienen? ¿De qué manera se internaliza el "éxito", es decir, en qué medida esta cualidad subjetiva a los inmigrantes croatas en Chile, qué tan importante les resulta a ellos identificarse a través del éxito? Y, finalmente, ¿cómo este "éxito" sitúa a los inmigrantes croatas en Chile en posiciones diferentes entre ellos mismos en comparación con otros inmigrantes y en relación con la población indígena y mestiza?

Para poder encontrar las respuestas a mis preguntas de investigación, me he dedicado al análisis del discurso como sistema de conocimientos y a las condiciones discursivas que han posibilitado la presentación de la comunidad croata como exitosa, como "marca". Con el fin de poder analizar los discursos que han llevado a la creación de la narrativa hegemónica, en este caso de la narrativa sobre los croatas como exitosos, es necesario retroceder unos pasos hacia el pasado y contemplar las relaciones sociales y los contextos históricos que llevaron a su aparición. Es necesario conocer el pasado, porque a través de la historia, una vez convertida en mitos y recuerdos, se crean fantasmas que

actúan en el presente. Cómo se crean fantasmas, depende también de las relaciones de poder que rigen la sociedad en un momento dado. Los significados y los conocimientos que regulan la conducta establecen identidades y subjetividades, y definen cómo se representará algo y cómo se percibirá; están relacionados con el poder y las relaciones de poder en la sociedad (Hall 1997: 6; Foucault 1980; 1991; 1994a). Los discursos que poseen el mayor poder son aquellos que construyen la realidad de la sociedad. Además, en el análisis discursivo se hace hincapié en la complejidad y las contradicciones dentro del discurso. Aunque las formaciones discursivas sean estructuradas, no quiere decir que sean coherentes, sino que su fuerza a veces se puede fundamentar precisamente en una multitud de varios argumentos (Rose 2008: 164). A modo de ejemplo, en Chile simultáneamente existían varias, incluso contradictorias, definiciones de raza, y por consiguiente el discurso de la cualidad de exitoso yace precisamente sobre aquellas contradicciones.

Por estas razones, en la investigación sobre la posición actual que ocupan los descendientes croatas en Chile, he decidido empezar por las representaciones históricas y narrativas relativas a la inmigración de los croatas a Chile, que alcanzó su mayor intensidad después de la guerra del Pacífico (1879–1883). Según muchos autores, la mencionada guerra es un punto clave para la creación de la identidad nacional chilena (Frazier 2007, Beckman 2009, Elsey 2011; Collier y Sater 2004: 25), y, al mismo tiempo, para el posicionamiento de los inmigrantes croatas en Chile, aunque la guerra tuvo lugar antes de su llegada. En la investigación que he llevado a cabo, muy pronto he encontrado muchos trabajos que explican por qué los inmigrantes europeos en Chile, incluidos los croatas, eran un factor importante en la creación de la identidad nacional chilena. Una gran parte de la élite chilena, al igual que los políticos y personas de prestigio, en la segunda mitad del siglo XIX estuvo bajo la influencia del discurso

imperialista. Fascinados por las ideas imperialistas, muchas personas en posiciones de poder creían que Chile podía convertirse en un país moderno y civilizado, que podía progresar si “emblanqueciera” su población permitiendo que el territorio se pobrase de inmigrantes europeos y que ellos se “mezclaran” con la población indígena (criollos) (Beckman 2009). En otras palabras, la nación se ha articulado en gran medida a través del discurso de raza en el que la raza blanca tenía una posición superior. Aunque de manera paralela se iban desarrollando los antidisursos, que intentaban, sea paternal o solidariamente, desarrollar una forma diferente y más inclusiva del imaginario nacional, no tenían mucha influencia en la sociedad en su totalidad. Las élites chilenas aspiraban a ser parte de una modernidad occidental, industrial, que, según McClintock, fue marcada por el “imperialismo e invención de la raza” (McClintock 1995: 5). Adoptaron el discurso imperial europeo de modernidad y desarrollo del siglo XIX, al igual que la ideología de la misión de civilización. Luego, considerando que las élites económica, política e intelectual chilenas del siglo XIX, bajo la influencia de la misión de civilización mayormente aspiraba a la más cercana posible relación con Europa – particularmente después de la independencia de España, cuando se trabajaba en una mayor integración del sistema norteuropeo en todos los campos (comercio, finanzas, cultura, política, vida intelectual) – su heterogeneidad de razas las entendía más como una carga que una riqueza cultural. Por ello, a partir de la independencia hasta el presente, no han sido escasas las declaraciones de los poderosos políticos e intelectuales que niegan la existencia de los grupos autóctonos indígenas (Graham 1990: 2). Con el desarrollo del capitalismo a lo largo del siglo XX y con la influencia de la cultura de los blancos, la diferenciación en base a razas en Chile viene sustituida por la diferenciación en base a la clase. Como en aquella época se fortalece la fantasía sobre la nación chilena como nación basada en la cultura de la clase media blanca, el estatus económico empieza a tener un

papel cada vez más significativo en el posicionamiento social de los individuos. Esto a menudo se traducía en la marginación de los grupos sociales más bajos dentro de la comunidad chilena imaginada y en la presentación de los miembros empresariales como exitosos. En este contexto, muchos inmigrantes croatas también se volvieron exitosos, pero no por su particularidad esencial, como a menudo se interpretaba su posición, sino porque el sistema fue organizado de tal manera que, a ellos, al igual que a otros titulares de la cultura blanca, se les favorecía de numerosas maneras (Harambour-Ross 2012: 105). En la misma envergadura, el origen europeo tenía un papel importante en el posicionamiento social de los individuos. Esta es una de las razones por las que los descendientes de inmigrantes europeos aún hoy en día insisten en su descendencia europea.

Las narrativas históricas y su performatividad

El análisis discursivo de varios espacios de recuerdos (Nora 1996) es importante porque las políticas de recuerdos y memorias en la sociedad están determinadas por las relaciones de poder entre las narrativas hegemónicas, contra-recuerdos y minorías silenciadas cuya experiencia histórica raras veces se articula en público (Molden 2016: 125). La hegemonía de la memoria, entonces, se va creando a medida que unas memorias se priorizan ante otras, dependiendo de las constelaciones de poder en una determinada sociedad (Molden 2016: 128) y se vuelven hegemónicas. Para Fortier, los textos históricos son performativos. En otras palabras, aquellos textos no tienen importancia por las informaciones que difunden, sino por la función que cumplen, por el papel que tienen en la creación del sentido de pertinencia y posicionamiento. Se vuelven importantes como un tipo de cita, y es precisamente donde yace su carácter performativo. A través de estos textos se divultan unas determinadas prácticas discursivas, y, a la vez,

las maneras en las que determinadas comunidades se perciben a sí mismas. Esto no significa que todos los miembros de esta determinada comunidad necesariamente se identifiquen a través de dichos textos o ideales que los textos establecen o que se vean de esta manera. Justo al revés, estos textos pueden provocar resistencia en una parte de la comunidad (este es el caso de la comunidad croata en Magallanes), pero en ambos casos ellos establecen los factores determinantes de la identidad. En este sentido puede decirse que en realidad producen el sujeto del que hablan (Fortier 2000: 2–5). Luego, las representaciones presentes en los libros históricos, es decir, las narrativas históricas, crean lo de que escriben, reproducen lo que dicen que representan (Fortier 2000: 39, Bal 1999: vii). Esto se consigue a través de numerosas estrategias discursivas y narrativas que constituyen la retórica de la representación histórica (Rigney 1990). Por ello, mediante un análisis de monografías históricas y narrativas de museos, podemos detectar esas memorias dominantes, hegemónicas, y, a la vez, aquellos discursos que han posibilitado su dominación y la dominación de ciertos sujetos en una sociedad. Como menciona Molden (2016: 125), en la sombra de las narrativas dominantes existe toda una latitud de experiencias históricas que no han sido documentadas en el canon dominante. Claro está, mediante un análisis podemos también alcanzar estas experiencias silenciadas. Ellas son el índice de las partes marginadas, indeseadas de la sociedad en cierto momento. Las posiciones ni deseadas ni indeseadas no son fijas ni constantes, sino que cambian con el tiempo.

Tomando lo expresado en cuenta, he analizado tanto las monografías históricas sobre los croatas en Chile (Bonačić Dorić 1941; Bonačić Dorić 1943; Martinić Beroš 1997), como las narrativas en los museos de historia en Punta Arenas (Museo de Recuerdo; Museo Regional Braun – Menéndez; y Museo Salesiano Maggiorino Borgatello), junto con los sistemas de conocimiento

presentes en ellos, es decir, discursos que eran dominantes en Chile en la época de la llegada de los primeros inmigrantes des de Croacia. Las huellas de estos sistemas de conocimiento están presentes aún hoy en día en la sociedad chilena como paradigmas generalmente aceptados (cf. Mottier 2005) que no se cuestionan. Las monografías históricas sobre los croatas en Chile idean un fantasma sobre la presencia constante de la comunidad étnica croata en estos territorios y sobre su éxito muy temprano, aún antes de la fundación de los museos regionales. Michael de Certeau sugiere que una de las funciones fundamentales de la historiografía es la deducción de la "conexión social simbólica" a través de la creación de una historia común que comparten todos los miembros de una comunidad o sociedad y que las relaciona mutualmente y con las generaciones anteriores (de Certeau 1982: 24 en Rigney 1999). Los recuerdos colectivos y el sentido de pertenencia social en el caso de las comunidades de migrantes a menudo crean monografías históricas que a través de la periodización, estabilización y objetivación (Fortier 2000) hablan sobre la formación de una comunidad de migrantes. Las fases fundamentales de la periodización en las monografías históricas son: atribuir sentido al presente mediante la fragmentación de la historia en varios momentos significativos y clave para la comunidad, la inmigración, "un nuevo comienzo", el establecimiento y, luego, la estabilización de la comunidad (Fortier 2000: 42–43). Escribiendo una historia colectiva como si se legitimara la existencia de una cierta comunidad de migrantes en un entorno, mientras que la estancia a menudo se convierte en un simbólico capital social (Bourdieu 1984), con el que aumentan los privilegios y el poder de aquella comunidad (cf. Hage 1998: 51). Por ello, Bonačić Dorić y Martinić Beroš en sus monografías la presencia de los migrantes croatas en Magallanes la sitúan prácticamente al principio de la aparición de la colonia. Fortier menciona la objetivación como forma textual frecuente en las

monografías históricas. La objetivación objetiva la cultura de alguna comunidad, la vuelve en una parte intrínseca por la que se diferencia de otros grupos. Todas esas formas textuales están presentes en monografías históricas que he analizado y a continuación presentaré los efectos que estos procesos textuales tienen sobre la comunidad y la sociedad de la que narran.

Las monografías analizadas sobre los croatas en Chile utilizan el vocabulario de la periodización y estabilización según el modelo imperialista. La periodización expuesta en ellas remonta a un pasado remoto, al año 1844, cuando entre la tripulación del barco en el que los alimentos y los soldados llegaron a la fortificación Fuerte Bulnes, se encontraban tres marineros cuyos nombres indican que se trataba de inmigrantes de la costa dálmatas. Según la información disponible, ellos se quedaron en la colonia desde junio de 1844 hasta febrero de 1845, y los autores de las monografías los perciben como ancestros de las “corrientes de migraciones tardías” (Martinić Beroš 1997: 10). Al encontrarse las huellas de la presencia de los inmigrantes de la costa dálmatas en el sur de Chile en momentos en que prácticamente se corresponden con el inicio de la fundación de la colonia, a la comunidad inmigrante se le atribuye la continuidad en el territorio y ella se llena de significados culturales: “Engrandece la reputación de la inmigración croata el hecho de que los navegantes croatas, de los que sabemos poco, estuvieran juntos con los chilenos en aquellos momentos importantes, cuando empieza la ocupación de la Patagonia” (Martinić Beroš 1997: 10).

Las monografías analizadas en las descripciones que presentan, a menudo utilizan la esencialización de la cultura de los inmigrantes croatas y atribuyen a su raza, a su “naturaleza”, algunas prácticas culturales. La esencialización, es decir, la naturalización de la cultura, expande la raza y el racismo a discursos de diferenciación en base a la vertiente étnica, lo que Paul Gilroy llama el absolutismo étnico (Gilroy apud Fortier 2000: 24).

El racismo cultural construye factores culturales como elementos para la diferenciación social y subraya la idea de los “grupos étnicos” como grupos que ya por su naturaleza intrínsecamente tienen varias afinidades.

Martinić Beroš esencializa la profesión de navegante atribuyéndola a la “afinidad natural” (Martinić Beroš 1997: 11) de los inmigrantes croatas, llamándoles “gente del mar”, “navegantes croatas”, “nautas audaces” (Martinić Beroš 1997: 9–10). Los navegantes eran también Mateo Paravić y Pedro Zambelić que llegan más tarde (Paravić en 1876 y Zambelić en 1871 o 1872), y a quienes el autor considera precursores de la comunidad croata en Magallanes, porque aquí es donde “se arraigaron” (Martinić Beroš 1997: 13). Los dos empezaron como buscadores de oro y hasta el final de sus vidas laborales se convirtieron en propietarios de barcos. Para Martinić, los buscadores de oro que entre 1888 y 1894 buscaban oro en las islas del archipiélago son también navegantes:

los incansables buscadores de oro sí que ejecutaron un papel muy importante, a través del que se establecería el derecho histórico del pueblo chileno a la parte más meridional de la América del Sur. Como navegantes en el archipiélago meridional, atribuyeron a la expansión y confirmación de la República a lo largo del vasto y espacioso conjunto de islas ubicadas en las más lejanas fronteras de América (Martinić Beroš 1997: 19).

La navegación era una de las industrias clave necesarias para la conquista y la colonización de esta región situada en el extremo sur de Chile, tomando en cuenta que se trataba del área de una costa accidentada, compuesta por numerosas islas pequeñas y canales en los que las corrientes marinas y los vientos dificultaban la navegación. La accesibilidad de los territorios meridionales por vía marítima parecía más probable y más fácil que por la cordillera y las intransitables vías terrestres desde las

ciudades septentrionales hasta el sur de Chile. Esencializando la navegación, atribuyendo las capacidades y destrezas para la navegación a la etnicidad croata, con lo que a los croatas y a otras naciones hábiles para la navegación se les posiciona como grupos étnicos superiores, se sientan las bases para el racismo cultural (cf. Fortier 2000: 5). Martinić Beroš utiliza la esencialización hasta cuando, en la descripción de la vida cultural de los croatas, concluye que ellos tienen una “predisposición intrínseca para cantar en coro y para la música” (Martinić Beroš 1997: 40), “un arraigado sentido de piedad y solidaridad” (Martinić Beroš 1997: 42) o cuando, en el contexto del desarrollo económico de la región les llama personas de “espíritu pionero” (Martinić Beroš 1997: 35), trabajadoras, aventureras, la comunidad que “en poco tiempo, sin dificultades y de manera humana sabía cómo adaptarse a un territorio completamente distinto del de dónde provenía” (Martinić Beroš 1997: 7).

La esencialización está presente también en muchas páginas de *Povijest (Historia)* de Bonačić Dorić:

Mientras que en la patria se vivía un fuerte movimiento bélico, político y espiritual, con el que se aspiraba a la libertad y la unificación, los inmigrantes que sobrevivieron crearon unos nuevos mundos pequeños, cuyo primer siglo de la emigración se celebra hoy, se trata de ejemplos brillantes de la fuerza creativa de su raza (Bonačić Dorić 1943: 31–32).

La fundamentación cultural de las diversidades luego sirve de excusa y explicación de la desigualdad social y la exclusión de las minorías de la cultura dominante (Fortier 2000: 24), que a menudo sirve como argumentación para la extinción de las tribus indígenas (ver Bonačić Dorić 1941: 194) y el bajo estatus social de los chilotas en Punta Arenas. Aunque en las islas y los canales del área colonizada vivieron las tribus alacalufes (conocidas también como kawésqar) y yagana (o yamana) que constantemente

navegaban y vivían del mar, es decir, también eran gente de mar, al igual que los llegados desde la isla Chiloé (chilotas), no he encontrado ninguna pista que indicase que existía el deseo de colaborar junto con ellos con respecto al conocer el archipiélago o las posibilidades de navegación en la región o el reconocimiento de su habilidad en las narrativas históricas analizadas. En el caso de los museos históricos en Punta Arenas, ciertos grupos étnicos o sociales, como los chilotas, están omitidos de las narrativas sobre la historia de la región y el desarrollo económico de Punta Arenas, aunque desde el primer día constituyan la mayoría de la población en el área (Navarro Avaria 1908; Dirección General de Estadística. 1920; Martinić Beroš 1997: 26). Lo mismo se aplica a los movimientos de trabajadores de los que no podemos llegar a saber nada en los museos de Punta Arenas, aunque Magallanes tenía uno de los más grandes y mejor organizados sindicatos de trabajadores a inicios del siglo XX (Rosemblatt 2000; McGee Deutsch 1999; Harambour-Ross 2012).

La fase que sigue después de la periodización de un grupo inmigrante, es decir, su ubicación temporal en un espacio nuevo, es la estabilización. El camino desde la fundación de la comunidad croata en Chile hacia la población permanente está marcado tanto en Martinić Beroš, como en la *Povijest (Historia)* de Bonačić Dorić, con un cambio en el tipo de migraciones y la fundación de hogares y familias, seguido por una percepción de Chile como nueva patria. La estabilización de la comunidad inmigrante croata aparece una vez acabada la fiebre del oro, cuando los que se quedaron

su riqueza, conseguida a través del trabajo duro, la invirtieron en (la puesta en marcha de) los negocios que contribuirían al avance económico y social. [...] En poco tiempo, ellos se convertirían en pioneros que estimularían el crecimiento de una ciudad nueva de Porvenir (Martinić Beroš 1997: 20). [...] Al inicio de la última década del siglo XIX, el florecimiento fue tan

fuerte que literalmente faltaban manos para tantas actividades y negocios que desarrollaba y promovía el espíritu pionero. Los promotores de tal desarrollo eran los habitantes antiguos de Punta Arenas. Las ganancias que habían ganado trabajando duro, invirtieron en la apertura de tiendas, en adquisición y equipamiento de los barcos, en el establecimiento de aserraderos, en la capacitación de los trabajadores y la fundación de granjas. [...] Los dálmatas fuertes desde el mismo inicio eran trabajadores estimados y hábiles artesanos. Muchos de ellos que labraban la piedra en su patria, se volvieron en mejores albañiles y constructores de los primeros edificios firmes que marcaron una nueva fase urbana en Punta Arenas que de un pueblo modesto iba convirtiéndose en una ciudad. [...] Pronto, claro, aparecieron los más talentosos y emprendedores, quienes utilizaban sus pocos ahorros para emprender algunas actividades independientemente, como pequeños empresarios [...] (Martinić Beroš 1997: 21–22).

La imagen ideal de los inmigrantes croatas que incluye la esencialización del capital cultural por la que este se convierte en su naturaleza, algo que ellos poseen de manera orgánica, en combinación con el discurso del hogar en el que se inscribe su actividad en la región de Magallanes, facilita la creación de una fantasía que los posiciona en el grupo que endeudó a la región, en un grupo dominante, en la así llamada “aristocracia del campo” (Hage 1998: 61) que tiene derecho a gestionar la región. Un entrelazamiento accidental de estos discursos crea el sistema de valores culturales y de capital cultural que la comunidad inmigrante croata puede asumir en gran medida y con el que se identifica. Adoptando los modelos culturales dominantes y el discurso del éxito, como lo interpreta el sistema occidental capitalista, una parte de los inmigrantes de Croacia se posiciona alto en la jerarquía social, lo que facilita la creación de los anteriormente descritos recuerdos hegemónicos.

Es más, el estilo de escribir imperialista y la metáfora colonizadora (Fortier 2000: 47) presentes en el anterior párrafo crean una relación entre la conquista, la expansión económica y la población. Como bien percibió Anne-Marie Fortier (2000) en otro caso, aunque la transición de la fase de fundación de la comunidad a la fase de población permanente no se puede reducir solo a cambios en el estatus económico de los inmigrantes y su subida en la jerarquía económica, la lengua que aquí celebra los emprendimientos pioneros de los antiguos habitantes, "indígenas" (Bonačić Dorić 1941: 5) y "verdaderos pioneros" (Martinić Beroš 1997: 36) tiene mucho en común con el discurso colonial. La llegada de los inmigrantes "sigue el camino de capitalismo y la colonización" (Fortier 2000: 47) en la envergadura en la que el desarrollo económico se utiliza como mecanismo legítimo en el proceso del establecimiento de la comunidad croata y su presencia en Magallanes. Beckman (2009) observa que la burguesía chilena en algún momento internalizó el discurso imperialista europeo e interpretó los "emprendimientos pioneros" y las acciones que incentivaron el "desarrollo económico y social" de la región como parte de la lucha internacional por la supremacía europea (Beckman 2009: 76). La presentación de los inmigrantes croatas como lo hacen Bonačić Dorić y Martinić Beroš, y su papel en la construcción de la región chilena del extremo sur, está escrita precisamente en este espíritu y contribuye a la imagen de la conquista europea y dálmata del extremo sur de Chile. Lo mismo se observa en los museos históricos de Punta Arenas (Museo de recuerdo, Museo Regional Braun-Menéndez y Museo Salesiano Maggiorino Borgatello) donde la llegada de los inmigrantes europeos está exclusivamente relacionada con el desarrollo de la región, mientras que el desarrollo económico se utiliza para la racionalización del proceso de asimilación y la violencia ejercida sobre los grupos indígenas.

Cada narrativa histórica, por completa que pueda parecer, ha sido creada en base a un conjunto de elementos que se podían haber incluido, pero resultaron ser omitidos (White 1980: 14). Aunque en la época del desarrollo de la ciudad, los chilenos, según las estadísticas, constituían una mayoría (Navarro Avaria 1908) y, aunque contribuían a todas las esferas del desarrollo económico de la región, resultaron ser omitidos de los discursos que hablan sobre la “época pionera”, el establecimiento y el desarrollo exitoso de la región (ver Martinić Beroš 1997: 16). Con respecto a los inmigrantes chilenos desde la isla de Chiloé, ellos fueron muy pronto estigmatizados como sucios y perezosos, aunque eran entre los que sentaron las bases de la ciudad (Montiel 2007) a la que llegaron los inmigrantes europeos cuando las circunstancias para el crecimiento económico ya habían sido establecidas. Cabe destacar que las relaciones sociales que en aquel entonces se crearon, fueron modeladas por fuerzas políticas y económicas basadas también, entre otros, en los discursos científicos de la Europa de aquel tiempo que junto con la “escala del desarrollo de la civilización” ponían ciertas poblaciones en posiciones subordinadas. Más específicamente, tanto los creadores de las políticas públicas, como los empresarios chilenos intentaban hacer parecer los emprendimientos coloniales como fenómeno de clase media (Stoler 2002: 35), que significaba el favorecimiento de ciertas costumbres culturales, valores, etc. Se animaba el estilo de vida de media clase europea, tal como el cuidado de las prácticas culturales de la burguesía que en las narrativas dominantes se consideraban los fundamentos culturales del patriotismo imperial y el requisito esencial para el mantenimiento de la raza blanca en los espacios del imperio (Stoler 2002: 61). Las comunidades coloniales, pues, se definían mediante criterios culturales de la clase media europea, que los distingüían de las colonizadas: aspecto físico, estilo de vida, manera de vestir, transporte, alimentación, vida social que

se desarrollaba en clubes, manera de hablar, tiempo libre y recreación componían un espacio social distintivo e inaccesible a las comunidades indígenas u otras comunidades (Stoler 2002: 32). Con el fin de la época colonial, el capital cultural europeo construye un imaginario del ciudadano ideal, del chileno ideal, y crea el estatus privilegiado de los blancos. El racismo geográfico, la moralidad protestante y el capitalismo promueven valores culturales como diligencia, laboriosidad, blancura, con los que los inmigrantes europeos pueden identificarse con facilidad, pero no así la población autóctona mestiza de estatus social más bajo. Ellos, ya desde la época colonial, son el contraste del capital cultural deseable, marcados como perezosos, salvajes, sucios, etc. Sin embargo, las comunidades marginadas no eran observadoras pasivas en este proceso de creación de las relaciones sociales en las comunidades coloniales, sino que participaban de varias maneras en ese proceso y luchaban por su mejor posicionamiento (ver p.ej. Crow 2013). Es interesante la manera en la que en Magallanes actual se ha normalizado el discurso colonial, o sea, se ha neutralizado a través de la normalización y ya no se ve como problemático. Este discurso simultáneamente subjetivaba tanto la población dominante como la dominada, pero de varias maneras.

El chileno como lo exterior constituyente

Te diré algo ahora, más que sinceramente – hay dos tipos de croatas en Punta Arenas, los que tienen extremadamente mucho dinero, los que se cuidan mutuamente, los que se invitan, y los que no tienen dinero, los que no dicen a nadie que son croatas ni nada. [...] Solo se habla de la gente que tiene cierto estatus. Y los que no lo tienen, dicen “pues, joder, ¡yo también existo aquí! A veces incluso tengo una familia más grande que

los otros". Y, al final, para cualquier acontecimiento en el club solo se le invita a la élite [...] Yo creo que la división en el club es mera división a los que tenían dinero en aquel tiempo y los que no lo tenían. Mi abuela siempre se quejaba [...] "solo aquel que tiene, que tiene una granja, solo ellos eran importantes y a ellos se invitaba". [...] lo mismo, por ejemplo, en el Club Croata en Santiago [...] allá puedes encontrar solo la élite, solo quien paga, no sé cuánto es la cuota, quien no paga ¡hasta luego! No importa que se llame el club croata.

Yo siempre digo, me fastidia, cuando escucho como siempre se destacan aquellos croatas quienes ganaron plata. Entonces, el éxito, la plata, esto es el éxito garantizado, tu nombre sale en el periódico, sirves de ejemplo a los otros, ves cómo les aceptan, sin embargo, algunos de nuestros murieron. Había varios croatas encarcelados por nuestras ideas. Algunos de los nuestros fueron asesinados. De Punta Arenas es un Laušić, Čedomil, a él lo asesinaron. Joven, 24 años, ingeniero de montes. A él lo mataron, lo pegaban con cadenas. [...] durante el golpe de Estado. A él nadie. Quiero decir, esas personas no se mencionan. Porque, para qué mencionarlo, él era marxista, partidario de la izquierda. Sus viejos murieron de tristeza, porque él era su hijo mayor. Sin embargo, los Lukšić son la referencia. La referencia de éxito.

Como podemos ver en estas citas, con la narrativa popular sobre los inmigrantes croatas no se identifican todos los miembros de la comunidad croata en Chile, pero sí que es una narrativa dominante. Precisamente por ello muchos habitantes de Punta Arenas pueden decir que en su región nunca hubo una población "chilena" mayoritaria – ellos simplemente fueron empujados al margen de la sociedad y solo a través de aquellos márgenes pertenecen a una comunidad imaginada de la región de Magallanes. A ello señalan muchas citas en las que es obvio el posicionamiento y la distancia del "nosotros" de los "chilenos":

Este cuento es magnífico, una ciudad tan pequeña, y todo se sabe. Ahora ya no lo es, porque hay muchos chilenos en Chile. En Chile hay chilenos, antes no, antes (había) una mayoría croata.

Era una ciudad limpia, todo brillaba. Ahora ha cambiado mucho, vino mucha gente desde otros lugares y ya no es como antes.

¿Y de dónde vinieron?

De Chile.

Punta Arenas ha cambiado mucho, porque hay mucha, mucha gente que llegó desde el norte de Chile, y ellos tienen costumbres diferentes de los inmigrantes.

Como vemos en estas citas, los descendientes croatas se posicionan en oposición a la población chilena. Para ellos, los chilenos en Magallanes son aquel Otro, lo exterior constituyente. En cada sociedad, es decir, al margen de cada sociedad siempre existe algún exceso que "sobresale", que es "diferente" y que se resiste e impide la unión y la totalidad de la comunidad social. Sin embargo, aquel exceso es, a la vez, imprescindible para la formación de la sociedad porque representa lo constituyente exterior que es necesario para que la comunidad pueda formarse como algo opuesto a lo exterior. Como aseguró Jacques Derrida (1967), cada objeto tiene su "constituyente exterior" que es imprescindible para la constitución de su significado y que es, al mismo tiempo, la condición de su imposibilidad, de su realización completa.

Desde este punto de vista, es importante tomar en cuenta el hecho de que la población indígena no ha sido oficialmente cen-sada desde hace mucho tiempo. Pero esta no es una distinción específica chilena – la exclusión de aquella población del censo es conocido en la mayoría de los países colonizados. Puede decirse que los miembros de los grupos indígenas eran "invisibles" por un lado, es decir, excluidos, mientras que, por el otro, aunque

excluidos del imaginario nacional, estaban constantemente presentes en el campo de visión del tipo chileno ideal imaginado como su contraste, es decir eran “visibles” de otra manera, como perezosos y sucios o como “borrachos” y “villanos” – por consiguiente, su manera de vivir está constantemente en el centro de atención (comp. Božić-Vrbančić 2008).

Las estadísticas

A diferencia de las narrativas históricas que hablan sobre la multitud y la dominación del grupo europeo o croata en Punta Arenas a lo largo del tiempo, las estadísticas apuntan a otras realidades. Según el censo oficial, en el año 1895 en Punta Arenas había tan solo un 19,3% de inmigrantes de países europeos, quienes alcanzaron el pico en 1906: 30,7%. Los datos estadísticos hasta el año 1885 documentaron solo cinco croatas quienes temporalmente o de manera permanente vivieron en la región y constituyán un 0,25% de la población total. Solo unos diez años más tarde, en 1895 el censo registra un número algo más significativo de croatas (en aquella época aún se identificaban como austriacos o eslavos, y luego yugoslavos) en Magallanes: 359 personas, que constituyán el 19,3% de la población de migrantes, y solo el 6,7% de la población total. Nueve años más tarde, en 1906, los croatas constituían el 30,7% de la población de migrantes y el 11% de la población total (Tabla 1). De estos datos y de los del año 1979 podemos ver que la parte de la inmigración croata en el porcentaje de la inmigración total crecía, mientras que su parte en la población total disminuía, lo que significa que los croatas continuaron migrando a Magallanes o que se quedaban en la región cuando otros grupos de migrantes se iban a otras

ciudades y regiones.⁴⁰ La mayor parte de los croatas en la población total fue registrada en 1906, cuando constituyan un 11%. Según algunos datos del Censo del año 1920, el porcentaje de la población extranjera en Magallanes aquel año ascendía al 21,5%, calculado en base a 22.714 chilenos y 6.246 extranjeros que fueron inscritos en la región (Direccion General de Estadistica 1920: 288).

Tabla 1: La población croata en Magallanes (Los datos estadísticos recogidos de Martinić-Beroš 1997: 26, según Los censos estatales y municipales (1906) y documentos.)

LA POBLACIÓN CROATA EN MAGALLANES			
Año	Número	Porcentaje de la población extranjera	Porcentaje de la población total
1878.	3	1,12	0,25
1885.	5	0,6	0,25
1895.	359	19,3	6,7
1906.	1 469	30,7	11,0
1907.	1 748	27,2	10,5
1914.	2 000*	27,2	10,5
1920.	1 693	27,1	5,6
1930.	1 652**	33,2	4,4
1940.	1 529	34,4	3,1
1952.	1 037	38,4	1,9
1960.	819	32,2	1,1
1979.	487	24,0	0,55

*estimaciones mínimas **los datos tardíos demuestran la presencia de 1 743 migrantes.

⁴⁰ Es importante tener en cuenta el hecho de que un gran número de croatas poblaba la región vecina, Tierra de Fuego, separada de la ciudad Punta Arenas solo por el Estrecho de Magallanes. Sin embargo, una gran parte de los inmigrantes en la Tierra de Fuego era una población fluctuante que allí se quedaba solo temporalmente por la búsqueda y lavado de oro.

En el vecino Porvenir en la Tierra de Fuego, en 1896 había 92 habitantes, de los que 42 eran chilenos, 26 croatas de Austro Hungría, 8 italianos, 6 onas civilizados, 5 ingleses, 2 españoles y 3 franceses, mientras que en 1900 de 151 habitante de Porvenir, 98 eran chilenos, 29 croatas de Austro Hungría (Bonačić Dorić 1941: 174–5), lo cual quiere decir que en Porvenir los croatas no constituían una mayoría, aunque este es un hecho que con frecuencia queda implícito en la literatura.

Para la percepción de un número elevado de los inmigrantes en la región, el papel significativo lo tuvo la prensa regional. A saber, la comunidad inmigrante croata en Magallanes fue marcada por una fuerte actividad periodística que indudablemente tenía mucha influencia en la formación de la comunidad ideada y, por consiguiente, en la sensación de la dominación de los inmigrantes tanto europeos, como croatas, en la región con respecto a su número. Martinić Beroš mantiene que en la región de Magallanes, entre 1905 y 1963 se publicaban en total alrededor de quince periódicos, escritos e imprimidos por inmigrantes croatas (Martinić Beroš 1997: 45–48). Es aún más importante mencionar que el dueño de la imprenta de uno de los más importantes periódicos regionales, *El Magallanes* (fundada en 1894) era Pedro Hrdalo de Čepikuća en Croacia, y luego los hermanos Marangunić (Lupis-Vukić 1930: 223–234). *El Magallanes* “difunde sin reparos artículos y noticias sobre Yugoslavia y la colonia yugoslava en Magallanes. Cuando sea necesario, también publica anuncios y artículos en croata (...) En aquella imprenta se imprimía Domo-vina (Patria) desde su inicio hasta su final, folletos, invitaciones, toda la propaganda. Allí se juntaba la gente, se iniciaban los movimientos populares” (Lupis-Vukić 1930: 230). En *El Magallanes* desde 1917 sale un suplemento *Tribuna Yugoeslava* (*Jugoslavenska tribina*). *Male novine* (El periódico pequeño), heraldo de la comunidad inmigrante croata, salía a lo largo del 1905 y 1906 en la lengua croata, mientras que a partir del 1908 se sustituyó por

Domovina (*Patria*) editado por Petar Gašić, también en lengua croata. Entre las dos Guerras Mundiales se publica un número elevado de periódicos con perspectivas contrapuestas sobre los acontecimientos de la época en Croacia, es decir, en Yugoslavia. En los años veinte del siglo XIX en Punta Arenas había también una imprenta croata que luego se denominó la imprenta yugoslava (primero en propiedad de Damjanović y Dukić, y luego de los hermanos Maragunić). Para el periodismo de la inmigración croata, es importante también Vicente Batistić, quien a principios de los años 1930 editaba el periódico *El Natales* en Puerto Natales, región Magallanes, y quien luego fundó el periódico *El Porvenir* en Porvenir, Tierra de Fuego, que editaba e imprimía casi veinte años, hasta su muerte en 1957 (Martinić Beroš 1997). Considerando la presencia mediática que los inmigrantes croatas se aseguraron a sí mismos ya desde principios del siglo XX, no sorprenden las declaraciones que la región fuera mayormente poblada por los croatas. Particularmente tomando en cuenta el hecho de que ya antes de la Primera Guerra Mundial, numerosos miembros de los pueblos europeos se habían ido de la región a la guerra o a otras regiones chilenas. La comunidad croata entonces se mantiene como la comunidad dominante de origen europeo en Magallanes, cuando el origen europeo y la posesión del capital cultural deseable le facilita la dominación en la sociedad.

Entonces, si nos apoyamos en la estadística, podemos ver que los recuerdos hegemónicos sobre la población mayoritaria europea o croata en Punta Arenas o en toda la región no es más que el efecto de las relaciones de poder entre varios grupos que habitaban la región en diferentes épocas. La dominación de los inmigrantes europeos, es decir, mayormente croatas según las estadísticas, en el espacio público, en los medios y en las posiciones de poder en la región de Magallanes se iba creando a través de los medios, la literatura popular, a través de las narrativas en

museos y libros de historia a lo largo de todo el siglo XX. Con el tiempo, esta memoria se ha vuelto performativo (Werth 2010: 11) porque ha contribuido al fortalecimiento de la relación imaginaria entre los miembros de la comunidad (Anderson 1981) y ha creado el sentido de la comunidad croata como una numerosa y coherente comunidad de origen europeo (cf. Zerubavel 2007), mientras que ciertos grupos de chilenos se ignoraban de manera sistemática.

El privilegio de los blancos que apareció como efecto del discurso de imperialismo y de la ideología de la misión civilizadora europea, en gran medida facilita un mejor posicionamiento de la población del origen croata y europeo en Magallanes y le facilita una mejor “posición de salida”. Sin embargo, esta posición no les parece agradable a todos los “privilegiados”. A algunos descendientes de inmigrantes europeos les molestan las divisiones sociales existentes en la sociedad chilena, algunos las consideran injusticia, y hasta hay casos en los que son la razón o una de las razones por las que algunos se van de Chile. Tan como lo menciona una de mis informantes:

Es presing, sí, es precisamente presing de alguna manera. Pero yo eso, me alegra de que me haya liberado de eso. Por ejemplo, siempre aborrecía que tenía un apellido genial y que los míos eran de Europa, porque eso o ser de Europa era algo GUAU, entiendes. ¿Por qué tengo que ser diferente de otros a causa de ello?

-Lo he percibido en Punta Arenas y, realmente, los descendientes de los inmigrantes croatas allí tienen una gran reputación y ellos adoptaron esa retórica...

- Por ello estoy aquí (en Split, n.a.) Sanja, porque yo no pienso así. Yo entré en conflicto con aquella...

La ciencia europea, la cultura y la política han modelado el discurso hegemónico sobre la cultura blanca superior, y a través

del prisma de la lógica del capital y los paradigmas europeos sobre el éxito, el desarrollo y la modernidad, este discurso ha ido creando los criterios del éxito y el desarrollo en Chile. El éxito se medía según las riquezas adquiridas que garantían al individuo un estable estatus social. Como dijo Martinić Beroš, los inmigrantes croatas “ansianos las riquezas para poder ganar la reputación social o el poder económico” (Martinić Beroš 1997: 28). Lo que intenté demostrar en este libro es que ese discurso está lleno de contradicciones. Más específicamente, un gran número de los descendientes croatas en Magallanes hoy no tiene aquella posición de éxito y no puede identificarse con el discurso del éxito. La razón por ello es que el éxito está relacionado con los valores de la clase media, y el sentido de pertenencia a esta clase surge a través del dinero, es decir, a través de los criterios económicos y no el principio de etnicidad. En la literatura que trata sobre los croatas en Chile este aspecto está completamente omitido. El mito sobre el éxito es tan fuerte y enraizado que el éxito se le atribuye a todo el grupo étnico. Como traté de mostrar en este trabajo, este se ha arraigado a través de los medios, monografías históricas y narrativas de museos. Este discurso sobre el éxito lo han adoptado muchos autores que escriben sobre la comunidad croata en Chile, que indica su poder y explica su larga dominación, al igual que la negligencia hacia todos aquellos que no se identificaban con él.

Traducido del croata por Branka Oštrec

Literatura

- Alonso, Carlos J. 1998. *The Burden of Modernity. The Rhetoric of Cultural Discourse in Spanish America*. Oxford: Oxford University Press.
- Alonso Marchante, José Luis. 2014. *Menéndez, rey de la Patagonia*. Madrid: Losada.
- Althusser, Louis. 1980. "Ideologija in ideoološki aparati države". U *Ideologija in estetski učinek*. Zoja Skušek-Močnik, ur. Ljubljana: Can-karjeva založba, 37–99.
- Anderson, Benedict. 1990. *Nacija – zamišljena zajednica. Razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*. Zagreb: Školska knjiga.
- Antić, Ljubomir. 1987. *Naše iseljeništvo u Južnoj Americi i stvaranje jugoslavenske države 1918*. Zagreb: Školska knjiga.
- Antić, Ljubomir. 1991. *Hrvati u Južnoj Americi do godine 1914*. Zagreb: Stvarnost.
- Antić, Ljubomir. 2002. *Hrvati i Amerika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Antić, Ljubomir (scenarij); Mudronja, Edi (režija). 2002. *Hrvati u Čileu. 1. epizoda: S onu stranu mora*. Zagreb: HRT.
- Appelbaum, Nancy P., Anne S. Macpherson i Karin Alejandra Rosemblatt. 2003a. "Introduction. Racial Nations." U *Race and Nation in Modern Latin America*. Nancy P. Appelbaum, Anne S. Macpherson, Karin Alejandra Rosemblatt, ur. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1–31.
- Appelbaum, Nancy P., Anne S. Macpherson i Karin Alejandra Rosemblatt, ur. 2003b. *Race and Nation in Modern Latin America*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Bachelet, Michelle. 2006. "La Señora Bachelet". U *The Chile Reader*. Elizabeth Quay Hutchison, Thomas Miller Klubock, Nara B. Millich i Peter Winn, ur. Durham: Duke University Press, 595–600.
- Baily, Samuel L. 1999. *Immigrants in the Lands of Promise. Italians in Buenos Aires and New York City 1870 to 1914*. New York: Cornell University Press.

- Bal, Mieke, Jonathan Crewe i Leo Spitzer, ur. 1999. *Acts of Memory. Cultural Recall in the Present*. Hanover, London: University Press of New England.
- Balibar, Etienne i Immanuel Wallerstein. 1991. *Race, Nation, Class. Ambiguous Identities*. London: Verso.
- Barr-Melej, Patrick. 2001. *Reforming Chile. Cultural Politics, Nationalism, and the Rise of the Middle Class*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Barthes, Ronald. 1984. *Mythologies*. New York: The Noonday Press.
- Bascopé, Joaquín Julio. 2009. "De la exploración a la explotación. Tres notas sobre la colonización de la Patagonia austral". *Nuevo Mundo Mundos Nuevos [En línea]*, Coloquios, 6. 7. 2009. Dostupno na: <http://journals.openedition.org/nuevomundo/56645>. DOI: 10.4000/nuevomundo.56645
- Beckman, Ericka. 2009. "The Creolization of Imperial Reason. Chilean State Racism in the War of the Pacific". *Journal of Latin American Cultural Studies*. Travesia 18/1: 73–90. DOI: 10.1080/13569320902819786
- Belsey, Catherine. 2002. *Poststructuralism. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Bežić-Filipović, Branka. 2011. *Ivan Lupis-Vukić. Prvi iseljenički novinar*. Split: Hrvatska matica iseljenika.
- Bhabha, Homi. 1984. "Of Mimicry and Man. The Ambivalence of Colonial Discourse". *Discipleship. A Special Issue on Psychoanalysis* 28: 125–133.
- Bonačić Dorić, Lucas. 1939. "Magallanska Povjestnica". *Jugoslavensko novo doba*, 23. 10. 1939.: s.p.
- Bonačić Dorić, Lucas. 1941. *Historia de los Yugoeslavos en Magallanes. Su vida y su cultura*, 1. Punta Arenas: La Nacional.
- Bonačić Dorić, Lucas. 1943. *Historia de los Yugoeslavos en Magallanes. Su vida y su cultura*, 2. Punta Arenas: La Nacional.
- Boric, Ljuba. 2010 "Historias de vida de inmigrantes croatas. Ruptura en sus oficios y lucha por el ascenso social". *Studia croatica* 161: 23–34.
- Bosiljevac, Drago. 1928. *Po Južnoj Americi*. Split: Leonova tiskara.
- Bourdieu, Pierre. 1984. *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press.

- Božić-Vrbančić, Senka. 2008. *Tarara. Croats and Maori in New Zealand; Memory, Belonging, Identity*. Dunedin: Otago University Press.
- Božić-Vrbančić, Senka. 2018. *Tarara. Hrvati i Maori na Novom Zelandu*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Brah, Avtar. 1996. *Cartographies of Diaspora. Contesting Identities*. London: Routledge.
- Brah, Avtar i Annie E. Coombes. 2000. *Hybridity and its Discontents. Politics, Science, Culture*. London: Routledge.
- Brklačić, Maja i Sandra Prlenda, ur. 2006. *Kultura pamćenja i historija*. Zagreb: Golden marketing.
- Buljubašić, Eni. 2011. "Male novine. Informativno glasilo Hrvatskog doma u Punta Arenasu". *Časopis za hrvatske studije* 7: 347–360.
- Campbell, Margaret. 1959. "Education in Chile, 1810–1842". *Journal of Inter-American Studies* 1/3: 353–375.
- Cárdenas, René i Carlos Vega Delgado. 2006. "La masacre de la Federación Obrera de Magallanes". Dostupno na: www.archivochile.com/Historia_de_Chile/foch/HCHfoch0003.pdf.
- Chilean Government. 1867. *Decree of the Chilean Government Encouraging Emigration to the Colony of Magallanes*. Santiago.
- Collier, Simon i William F. Sater. 2004. *A History of Chile 1808–2002*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Conrad, Sebastian. 2012. *German Colonialism. A Short History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cooper, Frederick i Ann Laura Stoler. 1997. *Tensions of Empire. Colonial Cultures in a Bourgeois World*. Oakland: University of California Press.
- Crow, Joanna. 2013. *The Mapuche in Modern Chile. A Cultural History*. Florida: University Press of Florida.
- Čizmić, Ivan. 1982. "Bračani u svijetu". *Brački zbornik* 13: 77–112.
- Darwin, Charles. 1839. *The Voyage of the Beagle. Chapter 10*. Dostupno na: http://www.online-literature.com/darwin/voyage_beagle/10/.
- de Certeau, Michel. 1982. "L'Histoire, science et fiction". U *La philosophie de l'histoire et la pratique historienne d'Aujourd'hui – Philosophy of History and Contemporary Historiography*. David Carr, ur. Ottawa: University of Ottawa Press.
- de Certeau, Michel. 2002. *Invencija svakodnevice*. Zagreb: Naklada MD.

- Derado, Klement. 1982. "Iseljavanje s otoka Brača". *Brački zbornik* 13: 10–75.
- Derrida, Jacques. 1967. "Violence and Metaphysics. An Essay on the Thought of Emmanuel Levinas". U Jacques Derrida. *Writing and Difference*. Chicago: University of Chicago Press, 97–192.
- Direccion General de Estadistica. 1920. *Censo de Poblacion. Republica de Chile*. Santiago de Chile.
- Dourish, Paul. 2014. "Reading and Interpreting Ethnography". U *Ways of Knowing in HCI*. Judith S. Olson i Wendy A. Kellogg, ur. New York etc.: Springer, 1–24.
- Đurin, Sanja. 2013. *Hrvatska dijaspora u Čileu i Argentini*. Terenski rad u Južnoj Americi. Rukopis u Institutu za etnologiju i folkloristiku, IEF rkp 2036.
- Đurin, Sanja. 2014. "Konstrukcija društvenog sjećanja u muzejima regije Magallanes u Čileu". *Studia Etnologica Croatica* 26: 73–89.
- Echeverría, Gabriel. 2015. *Access to Electoral Rights. Chile*. Florence: European University Institute.
- Elsey, Brenda. 2011. *Citizens and Sportsmen. Fútbol and Politics in Twentieth-Century Chile*. Austin: University of Texas Press.
- Fischer-Tiné, Harald i Michael Mann, ur. 2004. *Colonialism and Civilizing Mission. Cultural Ideology in British India*. London: Wimbledon Pub. Co.
- Fortier, Anne-Marie. 2000. *Migrant Belongings. Memory, Space, Identity*. Oxford: Berg.
- Foucault, Michel. 1972. *Archaeology of Knowledge*. London: Routledge.
- Foucault, Michel. 1980. *Power. Knowledge*. Brighton: Harvester Press.
- Foucault, Michel. 1991. *Vednost. Oblast. Subjekt*. Ljubljana: Krt.
- Foucault, Michel. 1994a. *Znanje i moć*. Zagreb: Globus.
- Foucault, Michel. 1994b. *Nadzor i kazna*. Zagreb: Informator.
- Foucault, Michel. 1998. "Return to History". U *Aesthetics, Method, and Epistemology. Essential Works of Foucault, 1954–1984*, sv. 2. James Faubion, ur. New York: The New Press, 419–432.
- Foucault, Michel. 2000. *Power*. New York: The New Press.
- Frazier, Leslie Jo. 2007. *Salt in the Sand*. Durham: Duke University Press.
- Gallaher, Carolyn, Carl T. Dahlman, Mary Gilmartin, Alison Mountz i Peter Shirlow. 2009. *Key Concepts in Human Geography*. London: Sage.

- Gašić, Petar. 1937. "Hrvati u Magallanesu (Chile) koncem godine 1913". *Novi iseljenik*, 5. 4. 1937.: 2–4.
- Gaune, Rafael i Lara Martín, ur. 2009. *Historias de racismo y discriminación en Chile*. Santiago de Chile: Uqbar Editores.
- Gómez Baeza, Nicolás. 2020. "Vigilancia, represión y disciplina laboral en la Sociedad Explotadora de Tierra del Fuego (1910–1919)" – "Surveillance, Repression and Labor Discipline in the Sociedad Explotadora of Tierra del Fuego (1910–1919)". *Izquierdas* 49: 123–140. Dostupno na: <http://www.izquierdas.cl/ediciones/2020/numero-49>.
- Graham, Richard, ur. 1990. *The Idea of the Race in Latin America, 1870–1940*. Austin: University of Texas Press.
- Gramsci, Antonio. 1951. *Pisma iz zatvora*. Zagreb: Zora.
- Grez Toso, Sergio. 1999. "Los ex-communards en Magallanes. Realidad y mito en nuestra histografía". U *Actas IV Congreso de historia de Magallanes*. S. n., ur. Punta Arenas: UMAG, 7–15.
- Hage, Ghassan. 1998. *White Nation*. London: Routledge.
- Halbwachs, Maurice. 1992. *On Collective Memory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hale, Charles. 2016. "Rethinking Indigenous Politics in the Era of the 'Indio Permitido'". *NACLA Report on the Americas* 38/2: 16–21. DOI: 10.1080/10714839.2004.11724509
- Hall, Stuart, ur. 1997. *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage.
- Harambour-Ross, Alberto. 2012. *Borderland Sovereignities. Postcolonial Colonialism and State Making in Patagonia; Argentina and Chile, 1840s–1922*. New York: Stony Brook University (doktorska disertacija).
- Harvey, David. 2005. *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Haughney, Diane. 2006. *Neoliberal Economics, Democratic Transition, and Mapuche Demands for Rights in Chile*. Gainesville: University Press of Florida.
- Hirsch, Marianne. 1997. *Family Frames. Photography, Narrative, and Postmemory*. Cambridge etc.: Harvard University Press.
- Hobsbawm, Eric i Terence Ranger, ur. 1992. *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Holt, Thomas C. 2003. "Foreword. The First New Nations". U *Race and Nation in Modern Latin America*. Nancy P. Appelbaum, Anne S. Macpherson i Karin Alejandra Rosemblatt, ur. Chapel Hill: University of North Carolina Press, viii–xiv.
- Howarth, David. 2013. *Poststructuralism and After. Structure, Subjectivity and Power*. London: Palgrave Macmillan.
- Howarth, David i Yannis Stavrakakis. 2000. "Introducing Discourse Theory and Political Analysis". U *Discourse Theory and Political Analysis*. David Howarth, Aletta Norval i Yannis Stavrakakis, ur. Manchester: Manchester University Press, 1–24.
- Htun, Mala. 2003. *Sex and the State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hudson, Rex A., ur. 1994. *Chile. A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress. Dostupno na: <http://countrystudies.us/chile/>.
- Huyssen, Andreas. 1995. *Twilight Memorie. Marking Time in a Culture of Amnesia*. New York, London: Routledge.
- Irigaray, Luce. 1985. *This Sex Which is Not One*. New York: Cornell University Press.
- Jaworski, Adam i Crispin Thurlow. 2010. *Semiotic Landscapes. Language, Image, Space*. London: Continuum.
- Klein, Naomi. 2007. *The Shock Doctrine. The Rise of Disaster Capitalism*. Toronto: Random House.
- Kolin, Marcel. 1920. *Jugosloveni u Južnoj Americi u radu za svoj narod*. Zagreb: [Vlastita naklada].
- Kramarenko, [s.n.] i Sackel, [s.n.]. 2007. *Colonizadores de Tierra del Fuego 1934. Homenaje al trabajo*. Punta Arenas: Mihovilović Hermanos.
- Labanyi, Jo. 2000. "Miscegenation, Nation Formation and Cross-Racial Identifications in the Early Francoist Folkloric Film Musical". U *Hybridity and Its Discontents. Politics, Science, Culture*. Avtar Brah i Annie E. Coombes, ur. London: Routledge, 56–71.
- Laclau, Ernesto. 1990. *New Reflections on the Revolution of Our Time*. London: Verso.
- Laclau, Ernesto. 1994. *The Making of Political Identities*. London: Verso.
- Laclau, Ernesto i Chantal Mouffe. 1985. *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.

- Lasić, Josip. 2010. "Jezični identitet hrvatske iseljeničke zajednice u Čileu". *Časopis za hrvatske studije* 6: 163–171.
- Lausic Glasinovic, Sergio. 1987. *Emigrantes Sud Eslavos en el Cono Sur de Chile*. Punta Arenas: Don Bosco.
- Levinson, Brett. 2001. "The Imperialist Unconscious. Spanish Colonialism and the End of (the) Discovery". *Journal of Spanish Cultural Studies* 2/1: 97–107. DOI: 10.1080/14636200120037249
- Lovrenčić, Željka. 2013. *Od pustinje do ledenjaka*. Književnost čileanskih Hrvata. Pula: Istarski ogranač Društva hrvatskih književnika.
- Lovrenčić, Željka. 2015. "Hrvatsko-latinoameričke kulturne veze". U *Hrvatska izvan domovine. Zbornik radova predstavljenih na prvom Hrvatskom iseljeničkom kongresu u Zagrebu 23.–26. lipnja 2014.* Marin Sopta, Franjo Maletić i Josip Bebić, ur. Zagreb: Golden marketing, 521–523.
- Lupis-Vukić, Ivan F. 1912. *Izvorni članci i prijevodi*. Rukopis u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, R 7214.
- Lupis-Vukić, Ivan F. 1929. *Spisi koji se tiču njegova puta u Južnu Ameriku (1929–1931)*. Rukopis u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, R 7215.
- Lupis-Vukić, Ivan F. 1930. *O našim naseljima i iseljenicima u Južnoj Americi. Građa*. Rukopis u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, R 7217.
- Lupis-Vukić, Ivan F. s.a. 1. *Popisi i adrese naših iseljenika*; 2. *Statistički podaci o iseljeništvu*. 1. pol. 20. st. Rukopis u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, R 7226.
- Maleuvre, Didier. 1999. *Museum Memories. History, Technology, Art*. Stanford: Stanford University Press.
- Mann, Michael. 2004. "'Torchbearers Upon the Path of Progress'. Britain's Ideology of a 'Moral and Material Progress' in India". U *Colonialism as Civilizing Mission. Cultural Ideology in British India*. Harald Fischer-Tiné i Michael Mann, ur. London: Anthem Press, 1–29.
- Marker, Michael. 2009. "Indigenous Resistance and Racist Schooling on the Borders of Empires. Coast Salish Cultural Survival". *Paedagogica Historica* 45/6: 757–772.
- Martinic Beros, Mateo. 1975. "Origen y evolucion de la inmigracion extranjera en la colonia de Magallanes entre 1870 y 1890". *Anales del Instituto de Patagonia* 1-2: 5–41.

- Martinić Beroš, Mateo. 1997. *Hrvati u Magallanesu, na krajnjem jugu Čilea*. Split: Književni krug.
- Martinic Beros, Mateo. 2001. "Patagonia Austral: 1885–1925. Un caso singular de integración regional autárquica". U *La frontera argento-chilena como espacio social*. Susana Bandieri, ur. Neuquén: CEHIR-UNCO, 459–486.
- Martinic Beros, Mateo. 2002. *Brief History of the Land of Magellan*. Punta Arenas: Ediciones de la Universidad de Magallanes.
- Masur, Gerhard. 1966. *Nationalism in Latin America. Diversity and Unity – An Investigation Into the Peoples and Politics of Our Southern Neighbors*. London: Macmillan.
- Matulić Zorinov, Danilo. 1940. *Nepoznata zemlja Ibero Amerika*. Zagreb: Hrvatski tiskarski zavod.
- Matulić Zorinov, Jorge. 1923. Chile. Zagreb: Konzulat Republike Čile u Zagrebu.
- McClintock, Anne. 1995. *Imperial Leather. Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest*. London: Routledge.
- McGee Deutsch, Sandra. 1999. *Las Derechas. The Extreme Right in Argentina, Brazil, and Chile, 1890–1939*. Stanford: Stanfornd University Press.
- McGee Deutsch, Sandra. 2009. "Fascism, Neo-fascism, or Post-fascism? Chile, 1945–1988". *Diálogos. Revista do Departamento de História e do Programa de Pós-Graduação em História* 13/1: 19–44.
- Mihovilović Rajčević, Domingo. 2005. Luka Milić. Kirurg. Split: Naklada Bošković.
- Mihovilović Rajčević, Nicolás. 2003. *Iz daleka zauvijek*. Split: Naklada Bošković.
- Miklošević, Željka. 2010. "Muzeji i njihov odnos spram prošlosti". *Povijest u nastavi* 7/16: 203–215.
- Molden, Berthold. 2016. "Resistant Pasts versus Mnemonic Hegemony. On the Power Relations of Collective Memory". *Memory Studies* 9/2: 125–142.
- Montiel, Dante. 2007. "El influjo de los chilotas en la Patagonia". U *Virginia Vidal*. Anaquel Austral, ur. Santiago: Editorial Poetas Antiimperialistas de América. Dostupno na: http://virginia-vidal.com/publicados/cronicas/article_234.shtml.
- Moore, Henrietta. 2007. *The Subject of Anthropology. Gender, Symbolism and Psychoanalysis*. Cambridge: Polity Press.

- Mora, Claudia. 2006. "The Meaning of Womanhood in the Neoliberal Age. Class and Age-Based Narratives of Chilean Women". *Gender Issues* 23/2: 44–61.
- Mosse, George L. 2005. *Nacionalizem in seksualnost*. Ljubljana: Založba/*Cf.
- Mottier, Veronique. 2005. "From Welfare to Social Exclusion. Eugenic Social Policies and the Swiss National Order". In *Discourse Theory in European Politics. Identity, Policy and Governance*. David Howarth i Jacob Torfing, ur. New York: Palgrave, 255–274.
- Navarro Avaria, Lautaro. 1908. *Censo jeneral de poblacion i edificacion, industria, ganaderia i mineria del territorio de Magallanes. República de Chile. Levantado por acuerdo de la Comisión de Alcaldes el 8 de setiembre de 1906. Pasado y Presente del Territorio de Magallanes*. Punta Arenas: Impr. de El Magallnes.
- Nora, Pierre. 1989. "Between Memory and History. Les lieux de Mémoire". *Representations* 26: 7–24.
- O'Higgins, Bernardo. 1842. *Dos Cartas de Bernardo O'Higgins a Manuel Bulnes*. Dostupno na: <https://patlibros.org/pilc/txt/LC011.php>.
- Osterhammel, Jurgen. 2014. *The Transformation of the World. A Global History of Nineteenth Century*. Princeton: Princeton University Press.
- Palacios, Nicholás. 1918. *Raza Chilena. Libro escrito por un Chileno y para los Chilenos*. Santiago: Editorial Chilena.
- Peddie, Francis. 2012. *Young, Well-Educated and Adaptable People. Chilean Exiles, Identity and Daily Life in Canada, 1973 to the Present Day*. Toronto: York University (doktorska disertacija).
- Perić, Marina. 2004. "Aspekti integracije i adaptacije hrvatskih iseljenika u Čileu". *Migracijske i etničke teme* 20: 243–258.
- Perić, Marina. 2006. "Hrvati u Čileu. Neka obilježja suvremnoga etničkoga/nacionalnog identiteta". *Društvena istraživanja* 15/6: 1195–1220.
- Perić Kaselj, Marina. 2016. "Kako smo postali Jugoslaveni. O etničkim/nacionalnim identitetima Hrvata u Čileu i Argentini za vrijeme Prvoga svjetskog rata". *Studia ethnologica Croatica* 28/1: 233–265.
- Petras, James i Morris Morley. 1975. *The United States and Chile. Imperialism and the Overthrow of the Allende Government*. New York: Monthly Review Press.
- Pike, Frederick B. 1963. "Aspects of Class Relations in Chile, 1850–1960". *The Hispanic American Historical Review* 43/1: 14–33.

- Pike, Frederick B. 1967. "Church and State in Peru and Chile since 1840. A Study in Contrasts". *The American Historical Review* 73/1: 30–50.
- Piñera, Sebastián. 2010. "We, the Bicentennials". U *The Chile Reader*. Elizabeth Quay Hutchison, Thomas Miller Klubock, Nara B. Mila-nich i Peter Winn, ur. Durham: Duke University Press, 601–603.
- Polić Bobić, Mirjana. 2007. *Rađanje hispanskoameričkog svijeta*. Zagreb: Naprijed.
- Ponce de León, Macarena. 2010. "La llegada de la escuela y la llega-da a la escuela. La extensión de la educación primaria en Chile, 1840–1907". *Historia* 43/2: 449–486.
- Quay Hutchison, Elizabeth, Thomas Miller Klubock, Nara B. Milanich i Peter Winn. 2014a. "Environment and History." U *The Chile Reader*. Elizabeth Quay Hutchison, Thomas Miller Klubock, Nara B. Mila-nich i Peter Winn, ur. Durham: Duke University Press, 9–15.
- Quay Hutchison, Elizabeth, Thomas Miller Klubock, Nara B. Milanich i Peter Winn. 2014b. "Introduction". U *The Chile Reader*. Elizabeth Quay Hutchison, Thomas Miller Klubock, Nara B. Milanich i Peter Winn, ur. Durham: Duke University Press, 1–8.
- Quijano, Aníbal. 2008. "Coloniality of Power, Eurocentrism, and Latin America". U *Coloniality at Large. Latin America and the Postcolonial Debate*. Mabel Moraña, Enrique Dussel i Carlos A. Jáuregui, ur. Durham: Duke University Press, 181–224.
- Rengifo, Francisca, Gonzalo A. Ruz i Aldo Mascareño. 2018. "Managing the 1920s' Chilean Educational Crisis. A Historical View Combined with Machine Learning". *PLoS ONE* 13/5: 1–23. DOI: 10.1371/jour-nal.pone.0197429
- República de Chile. Dirección General de Estadística. 1930. *Resultados del X Censo de la Población*.
- Rigney, Ann. 1990. *The Rhetoric of Historical Representation. Three Narrative Histories of the French Revolution*. Cambridge: Cambrid-ge University Press.
- Rose, Gillian. 2008. "Discourse Analysis. Text, Intertextuality, Con-text". U *Visual Methodologies*. Gillian Rose, ur. London: Sage.
- Rosemblatt, Karin Alejandra. 2000. *Gendered Compromises. Political Cultures and the State in Chile, 1920–1950*. Chapel Hill, London: University of North Carolina Press.
- Ryan, David. 1999. "Colonialism and Hegemony in Latin America. An Introduction". *The International History Review* 21/2: 287–296. DOI: 10.1080.07075332.1999.9640860

- Sagredo Baeza, Rafael. 2014. *Historia minima de Chile*. Madrid: Turner Publ.
- Salecl, Renata. 2002. *Protiv ravnodušnosti*. Zagreb: Arkin.
- Samaniego Mesías, Augusto i Carlos Ruiz Rodríguez. 2007. *Mentalidades y políticas Wingka. Pueblo Mapuche, entre golpe y golpe (De Ibáñez a Pinochet)*. Madrid: Consejo superior de investigaciones científicas.
- Sater, William F. 1990. *Chile and the United States. Empires in Conflict*. Athens: University of Georgia Press.
- Schmitt, Cannon, Nancy Henry i Anjali Arondekar. 2002. "Introduction. Victorian Investments". *Victorian Studies* 45/1: 7–16.
- Segal, Lynne. 1997. "Sexualities". *U Identity and Difference*. Kathryn Woodward, ur. London: Sage, 183–227.
- Servicio Nacional de Estadística y Censos. 1952. *XII Censo general de población y de vivienda. Levantado el 24 de abril de 1952; tomo 1*. Santiago: Servicio Nacional de Estadística y Censos, 1956–1958.
- Sigmund, Paul E. 1986. "Revolution, Counterrevolution, and the Catholic Church in Chile". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 483: 25–35.
- Smith, Linda T. 1999. *Decolonizing Methodologies. Research and Indigenous Peoples*. London: Zed Books.
- Spengler, Oswald. 1932. *Man and Technics. A Contribution to a Philosophy of Life*. London: Knopf.
- Spickard, Paul. 2005. *Race and Nation. Ethnic Systems in the Modern World*. London: Routledge.
- Stoler, Ann Laura. 1989. "Rethinking Colonial Categories. European Communities and the Boundaries of Rule". *Comparative Studies in Society and History* 31/1: 134–161.
- Stoler, Ann Laura. 1995. *Race and the Education of Desire. Foucault's History of Sexuality and the Colonial Order of Things*. Durham, London: Duke University Press.
- Stoler, Ann Laura. 2002. *Carnal Knowledge and Imperial Power. Race and the Intimate in Colonial Rule*. Berkeley: University of California Press.
- Štambuk Mayorga, Patricia. 2008. *Lakutaia le kipa. Rosa Yagán Miličić – posljednja spona*. Split: Naklada Bošković.
- Theweleit, Klaus. 1983. *Muške fantazije. Muškarci i žene*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.

- Thomas, Nicholas. 1994. *Colonialism's Culture. Anthropology, Travel, and Government*. Princeton: Princeton University Press.
- Thomas, Nicholas. 1996. *Out of Time. History and Evolution in Anthropological Discourse*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Tilley, Virginia Q. 2005. "Mestizaje and the 'Ethnicization' of Race in Latin America". U *Race and Nation. Ethnic Systems in the Modern World*. Paul Spickard, ur. London: Routledge, 53–68.
- Torfing, Jacob. 2005. "Discourse Theory. Achievements, Arguments, and Challenges". U *Discourse Theory in European Politics. Identity, Policy and Governance*. David Howarth i Jacob Torfing, ur. New York: Palgrave, 1–32.
- Torres-Dujisin, Isabel. 2003. *La vida de un Croata*. Pasucal Baburizza Soletic. Valparaíso: Universidad de Playa Ancha.
- Valenzuela, Mylene Reyes. 2002. *La política indígena del estado Chileno y la legislación Mapuche*. Santiago: Universidad de Chile.
- Valenzuela, Samuel J. 1997. "Hacia la formación de instituciones democráticas. Prácticas electorales en Chile durante el siglo XIX". *Estudios Públicos* 66: 215–257.
- Vera, Robustiano. 1897. *La colonia de Magallanes i Tierra del fuego (1843 a 1897)*. Santiago de Chile: Imprenta de la Gaceta.
- Webb, Andrew i Sarah Radcliffe. 2015. "Indigenous Citizens in the Making. Civic Belonging and Racialized Schooling in Chile". *Space and Polity* 19: 215–230.
- Webb, Andrew i Sarah Radcliffe. 2016. "Unfulfilled Promises of Equity. Racism and Interculturalism in Chilean Education". *Race, Ethnicity and Education* 19: 1335–1350.
- Webb, Andrew, Andrea Canales i Rukmini Becerra. 2017. "Denying Systemic Inequality in Segregated Chilean Schools. Race-Neutral Discourse among Administrative and Teaching Staff". *Race, Ethnicity and Education* 21/5: 701–719. DOI: 10.1080/13613324.2017.1417254
- Weber, Max. 1986. *Protestantska etika i duh kapitalizma*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Werth, Brenda G. 2010. *Theatre, Performance, and Memory Politics in Argentina*. New York: Palgrave Macmillan.
- White, Hayden. 1980. "The Value of Narrativity in the Representation of Reality". *Critical Inquiry* 7/1: 5–27.
- Woll, Allen L. 1975. "For God or Country. History Textbooks and the Secularization of Chilean Society, 1840–1890". *Journal of Latin American Studies* 7/1: 23–43.

- Woll, Allen L. 1976. "Positivism and History in Nineteenth-Century Chile: Jose Victorino Lastarria and Valentin Letelier". *Journal of the History of Ideas* 37/3: 493–506.
- Woll, Allen L. 1977. "The Catholic Historian in Nineteenth Century Chile". *The Americas* 33/3: 470–489.
- Yeager, Gertrude. 1991. "Elite Education in Nineteenth-Century Chile". *The Hispanic American Historical Review* 71/1: 73–105.
- Yeager, Gertrude. 2005. "Religion, Gender Ideology, and the Training of Female Public Elementary School Teachers in Nineteenth Century Chile". *The Americas* 62/2: 209–243.
- Zeitlin, Maurice. 1984. *The Civil Wars in Chile*. Princeton: Princeton University Press.
- Zerubavel, Eviatar. 1997. *Social Mindscapes. An Invitation to Cognitive Sociology*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- Žižek, Slavoj. 2002. *Sublimni objekt ideologije*. Zagreb: Arkzin.

O autorici

Sanja Đurin rođena je 1974. godine u Varaždinu. Diplomirala je filozofiju i opću lingvistiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1999. godine. Iste godine upisuje magisterski studij kulturne antropologije na Institutum Studiorum Humanitatis u Ljubljani u Sloveniji. U okviru magisterskog studija obranila je rad pod naslovom *Zatvorski sustav i epistemologija moći: primjer KZ Lepoglava*. Godine 2007. na istoj instituciji upisuje doktorski studij, a u doktorskoj disertaciji analizira politike seksualnosti u Hrvatskoj kroz različite političke režime (od 1941. do 2000. godine). Za doktorski studij dobila je HESP-ovu stipendiju. Pohađala je jednogodišnji program Ženskih studija u Centru za ženske studije u Zagrebu i jednogodišnji program Mirovnih studija u Ljubljani. Od 2009. godine radi u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu.

Njezin interes pokriva područje kulturne antropologije, a bavi se onim društvenim nišama koje karakterizira neravnomjerna raspodjela moći te istražuje posljedice nejednakih odnosa moći poput podređenosti i marginalizacije, kao i njihovo diskurzivno konstruiranje. Dosad se bavila rodnim, klasnim i drugim manjinskim temama i identitetima (LGBTIQ zajednicom, zatvorenicima, konobaricama) te migracijskim studijima (terenski rad obavljala je više puta u Njemačkoj, Čileu i Argentini).